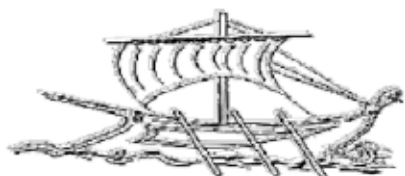

Τ.Ε.Ι. ΠΕΙΡΑΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΜΑΛΙΚΟΥΤΗ ΣΤΑΜΑΤΙΝΑ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ & ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΕΣ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ:
ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΑ ΚΤΙΡΙΑ ΣΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΑΡΙΣΤΕΙΛΗΣ

ΑΡ. ΜΗΤΡΩΟΥ : 27812

ΜΑΡΤΙΟΣ 2009

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ & ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΕΣ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ:
ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΑ ΚΤΙΡΙΑ ΣΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΜΑΛΙΚΟΥΤΗ ΣΤΑΜΑΤΙΝΑ

ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

- 1.1. Η πόλη του Πειραιά
- 1.2. Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά
- 1.3. Το πρώτο Σχέδιο Πόλεως

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΩΝ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

- 2.1. Τα νεοκλασσικά κτίρια της περιοχής μελέτης
 - Ο χάρτης της περιοχής μελέτης
 - Αναλυτικά τα νεοκλασσικά κτίρια της περιοχής μελέτης
- 2.2. Ανάλυση επιλεγμένων κτιρίων
 - 2.2.1. Λειτουργικά χαρακτηριστικά (κάτοψη)
 - 2.2.2. Η μορφολογία των όψεων
 - 2.2.3. Η οργάνωση των ρυθμολογικών στοιχείων
- 2.3. Τα δημόσια κτίρια στην περιοχή μελέτης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΟΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ & ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΕΣ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ

- 3.1. Η κατασκευή των κτιρίων
- 3.2. Τοιχοποιία
- 3.3. Πατώματα
- 3.4. Στέγες
- 3.5. Επιχρίσματα
- 3.6. Τραβηχτά κονιάματα
- 3.7. Πλαισίωση παραθύρων και εξωθυρών
- 3.8. Φουρούσια και κιγκλιδώματα μπαλκονιών
- 3.9. Χρωματισμοί

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η καταγραφή και η φωτογράφιση των νεοκλασικών κτιρίων του ιστορικού κέντρου του Πειραιά, και κατ' επέκταση, η διερεύνηση των αρχιτεκτονικών και οικοδομικών λεπτομερειών τους, ξεκίνησε στο πλαίσιο της εκπόνησης της πτυχιακής μου εργασίας στο Τμήμα των Πολιτικών Δομικών Έργων του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.) Πειραιά.

Ο τίτλος του θέματος είναι: «Αρχιτεκτονικές και οικοδομικές λεπτομέρειες των νεοκλασικών κτιρίων στο ιστορικό κέντρο του Πειραιά». Σκοπός του είναι η καταγραφή, περιγραφή και ταξινόμηση των αρχιτεκτονικών και οικοδομικών χαρακτηριστικών με τη φωτογραφική τεκμηρίωσή τους και έχει σαν στόχο των εμπλουτισμό των γνώσεων σε ζητήματα που αφορούν την κατασκευή και την χρήση των υλικών κατά την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου} αιώνα, χρονική περίοδο κατά την κατασκευάζονται τα νεοκλασικά κτίρια.

Το ιστορικό κέντρο του Πειραιά που οριοθετείται από τις σημερινές οδούς: Κόνωνος, Αλιπέδου, Πύλης, Γρηγορίου Λαμπράκη, Ακτή Μουτσοπούλου, Χαριλάου Τρικούπη, Ακτή Μιαούλη, Λ. Βασιλέως Γεωργίου Α', Ακτή Ποσειδώνος και Ακτή Καλλιμασιώτη, καταλαμβάνει ολόκληρους ή τμήματα των τομέων 25, 26 (σημερινό κέντρο Δήμου Πειραιά), 27 και 28 του ρυμοτομικού σχεδίου της πολεοδομίας Πειραιά.

Η έρευνα και η καταγραφή των κτιρίων ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2008. Χρειάστηκαν τέσσερις επισκέψεις στην περιοχή μελέτης για πλήρη καταγραφή και φωτογράφιση των επιλεγμένων κτιρίων και των λεπτομερειών τους, στο διάστημα Οκτωβρίου – Δεκεμβρίου 2008. Το ίδιο χρονικό διάστημα έγιναν επισκέψεις στη βιβλιοθήκη του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος και στη βιβλιοθήκη του Τ.Ε.Ι. Πειραιά για να συγκεντρωθεί η απαραίτητη για την εκπόνηση της εργασίας, βιβλιογραφία. Τέλος χρειάστηκαν δύο επισκέψεις στην Πολεοδομία Πειραιά (Φεβρουάριος 2009), για την εύρεση του ρυμοτομικού σχεδίου του Δήμου Πειραιά, ώστε να γίνει η αρίθμηση των τετραγώνων της περιοχής μελέτης.

Η εργασία αποτελείται από τρία κύρια κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο υπάρχει σύντομο ιστορικό για την εξέλιξη της πόλης του Πειραιά και γίνεται αναφορά για την οικοδομική δραστηριότητα στον Πειραιά κατά τη διάρκεια του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Στο δεύτερο γίνεται η παρουσίαση των νεοκλασικών κτιρίων του ιστορικού κέντρου με τα χαρακτηριστικά τους και την μορφολογία των όψεων, ενώ στο τρίτο αναλύονται οι αρχιτεκτονικές και οι οικοδομικές λεπτομέρειες των κτιρίων.

Οι πληροφορίες για την κατασκευή, που αναγράφονται στο τρίτο κεφάλαιο, θεωρήθηκε απαραίτητο να παρεμβληθούν για την συμπλήρωση του θέματος. Δεν έχει γίνει επιτόπια έρευνα γι' αυτά, γιατί αυτό εντάσσεται στα πλαίσια μιας άλλης εργασίας. Έχουν αντληθεί από τα συγγράμματα Οικοδομικής του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου} καθώς και από τα βιβλία: Μ. Μπίρης (1987), Μισός αιώνας αθηναϊκής αρχιτεκτονικής 1875 - 1925 και Ν. Θανόπουλος (2007), Τα αθηναϊκά μνημειακά κτίρια του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου} αιώνα με διερεύνηση της κατασκευαστικής και στατικής μεθοδολογίας.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1.1. Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ

Ο **Πειραιάς** (αρχ. Πειραιεύς), και άλλοτε Πόρτο Λεόνε ή Πόρτο Δράκο, είναι ιστορική βιομηχανική πόλη και σημαντικός λιμένας της Αττικής αλλά και της Μεσογείου. Αποτελεί έδρα της Νομαρχίας Πειραιώς που απαρτίζεται από το χερσαίο τμήμα των οκτώ πειραιώτικων δήμων και τα νησιά του Σαρωνικού.

Η ονομασία της πόλης προέρχεται, όπως υποστηρίζεται, από το αρχαίο ρήμα περαίοω, που σημαίνει πορθμεύω, επειδή στην αρχαιότητα ο Πειραιάς ήταν ένα μικρό νησάκι, στο οποίο μπορούσε να πάει κανείς με πορθμείο από την απέναντι ακτή. Το νησάκι αυτό ενώθηκε στη συνέχεια με την ξηρά εξαιτίας διαφόρων προσχώσεων.

Εικ. 1. Πανοραμική άποψη του λιμανιού.

Ανακηρύχθηκε για πρώτη φορά δήμος το 517 π.Χ. και στα νεότερα χρόνια το 1835, σήμερα συνιστά την τρίτη μεγαλύτερη σε πληθυσμό πόλη της Ελλάδος μετά την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη.

Το κέντρο της πόλης απέχει περίπου 12 χιλιόμετρα από το κέντρο της Αθήνας, της οποίας και αποτελεί επίγειο ενώ συνδέεται με αυτήν με πληθώρα μέσων, λεωφορείων, τρόλλεϋ, αλλά και με τον ηλεκτρικό σιδηρόδρομο, το τραμ, τον προαστιακό σιδηρόδρομο και στο μέλλον με τις γραμμές της Αττικό Μετρό.

Οι διοικητικές οντότητες που απαρτίζουν το χερσαίο τμήμα της πόλεως και περιβάλλουν το κέντρο του Πειραιά είναι η Νίκαια, ο Κορυδαλλός, το Κερατσίνι, το Πέραμα, η Δραπετσώνα, και ο Άγιος Ιωάννης Ρέντης.

Σύντομο Ιστορικό

Η ιστορία του Πειραιά είναι μια συναρπαστική "περιπέτεια" ανάμεσα στους αιώνες. Με πολλές και ποικίλες μεταπτώσεις. Με περιόδους ακμής και παρακμής, ανόδου και πτώσης που και μόνον αυτές την κάνουν όχι μόνο απλώς ενδιαφέρουσα αλλά - θα προσθέταμε - και ελκυστική. Στην ιστορική αυτή πορεία είναι έκδηλα ορισμένα στοιχεία, που τις προσδίνουν τις "διαστάσεις" μιας γοητευτικής διαδρομής μέσα στο χρόνο - μιας διαδρομής που συνεχίζεται, με εναλλαγή "σκηνικών" αλλά πάντοτε στον ίδιο χώρο πάνω από τέσσερις χιλιετίες. Για να καταλήξει, μετά το θαύμα της δημιουργίας της νεότερης πόλης του Πειραιά, στη διάρκεια του περασμένου αιώνα, στη σημερινή πραγματικότητα: σε μια μεγαλούπολη που σφύζει από ζωή, με το πρώτο λιμάνι της χώρας μας και με όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα ενός μεγάλου ναυτιλιακού και εμποροβιομηχανικού κέντρου.

Στην διαμόρφωση της ιστορικής μοίρας του Πειραιά, υπήρξε πράγματι καθοριστική η επίδραση του φυσικού χώρου και της γεωγραφικής θέσης του. Για τον Πειραιά, στην διαδρομή των αιώνων, ίσχυσε με μαθηματική ακρίβεια, ό,τι συνήθως παρατηρείται στις περισσότερες - αν όχι όλες - παραθαλάσσιες πόλεις. Κατά καιρούς, ανάπτυξη του λιμένα του συνδέθηκε πάντα με περιόδους ανάλογης ακμής και προόδου της πόλης. Και, όπως είναι γνωστό, στους δεκαπέντε περίπου αιώνες της παρακμής του λιμένα, η πόλη δεν υπήρξε. Η πορεία της πόλης και του λιμένα εμφανίζεται, στα πλαίσια του πειραιϊκού χώρου, κοινή.

Όπως είναι γνωστό, στους προϊστορικούς χρόνους, ο Πειραιάς ήταν νησί, που χωριζόταν από την υπόλοιπη Αττική με θαλάσσια ζώνη, που άρχιζε από την περιοχή του Φαληρικού όρμου - και συγκεκριμένα από το Νέο Φάληρο - περνούσε μέσα από τη σημερινή συνοικία Καμίνια και τμήμα του δήμου Αγίου Ιωάννη Ρέντη και κατάληγε στον λιμένα Αλων, μπροστά στο σταθμό των "Ηλεκτρικών Σιδηροδρόμων Αθηνών - Πειραιώς". Αργότερα η ζώνη αυτή καλύφθηκε με προσχώσεις για να μετασχηματιστεί αρχικά σε αβαθή θαλάσσια λωρίδα, στη συνέχεια σε "ελώδη περιοχή" (βάλτο) και τελικά σε "πηλώδη" (λασπότοπο) και να αποτελέσει το γνωστό μας Αλίπεδο, με το οποίο ο Πειραιάς ενώθηκε με την υπόλοιπη Αττική. Στην νησιωτική μορφή του τόπου, στα πανάρχαια αποδίδεται και η προέλευση του τοπωνυμίου Πειραιεύς όπως προείπαμε. Πολλοί το ετυμολογούν από τη λέξη περαιεύς (=πορθμέας, περαματάρης), από τον ανώνυμο περαματάρη που πιθανότητα μετέφερε με το πλοιάριό του τους κατοίκους της Αττικής στην απέναντι πειραιϊκή παραλία και αντίθετα. Το αρχικά προσηγορικό (περαιεύς) εξελίχθηκε σε τοπωνυμικό και με την εναλλαγή του σε ει διαμορφώθηκε στον τελικό τύπο Πειραιεύς. Στη ζωντανή, άλλωστε γλώσσα του λαού, έχει επιβιώσει ως τις μέρες μας και ο αρχικός τύπος του τοπωνυμίου (Περαίας, Περαιάς). Κατ' άλλους το τοπωνύμιο ετυμολογείται από τη λέξη πέραν, αφού ο Πειραιάς, είτε όταν ήταν νησί, αποκομμένο από την υπόλοιπη Αττική, είτε μετά από την ανασύνδεσή του, επειδή μεσολαβούσε ο βάλτος του Αλιπέδου, βρισκόταν "πέραν της ακτής" και χαρακτηριζόταν "νησιάζων".

Ο Πειραιάς κατοικήθηκε γύρω στα μέσα της 3ης π.Χ. χιλιετηρίδας. Η άποψη αυτή ενισχύεται από κατάλοιπα πρωτοελλαδικών οικισμών που αποκαλύφθηκαν στην Παλαιά Κοκκινιά και το Κερατσίνι - και τοποθετούνται χρονικά ανάμεσα στο 2600 και το 1900 π.Χ. - σε συσχετισμό με άλλα ευρήματα της ίδιας εποχής (ερείπια κτισμάτων, εργαλεία) στην περιοχή της Μουνιχίας και τη Σταλίδα (νησάκι του Κουμουνοδούρου). Ως πρώτοι κάτοικοι του Πειραιά αναφέρονται, εκτός από τους Πελασγούς και άλλοι γνωστοί προϊστορικοί κάτοικοι του Ελλαδικού χώρου (Κάρες, Λέλεγες, Κρήτες, Θράκες, Φοίνικες) και -κυρίως- οι Μινύες, οι οποίοι ήταν οι

περισσότερο προηγμένοι από όλους, με πολλές ικανότητες και τεχνικές γνώσεις, εκπληκτικές για την εποχή τους. Οι τελευταίοι, ιωνικής πιθανόν καταγωγής, προέρχονταν από τον Ορχομενό της Βοιωτίας και εγκαταστάθηκαν στον Πειραιά στα τέλη του 13ου ή τις αρχές του 12ου αιώνα π.Χ., μετά τη θρακική εισβολή στον τόπο τους. Έμπειροι ναυτικοί καθώς ήταν βρήκαν στο φυσικό λιμενίσκο της Μουνιχίας (το σημερινό Μικρολίμανο) το κατάλληλο ορμητήριο, ενώ ο οικισμός τους αναπτύχθηκε στον ομώνυμο λόφο (τον γνωστό σήμερα ως λόφο του Προφήτη Ηλία). Ο λόφος αυτός παραχωρήθηκε, κατά την παράδοση, στους Μινύες από τον βασιλιά της Αθήνα Μούνιχο και γι' αυτό ονομάστηκε Μουνιχία, ενώ άλλοι αποδίδουν το τοπωνύμιο σε ομώνυμο αρχηγό ή ήρωα των Μινυών.

Στη νεότερη ιστορική πορεία του Πειραιά δύο χρονολογίες σηματοδοτούν καθοριστικά το επικό ξεκίνημα για τη δημιουργία: το 1829 και το 1835. Το 1829 φτάνουν στον τόπο αυτό οι πρώτοι νέοι του κάτοικοι - πέντε τον αριθμό - κι ανάμεσά τους ο Γιαννακός Τζελέπης, που η ιστορική μνήμη διασώζει ως τις μέρες μας το όνομα του στην ομώνυμη ακτή. Και το 1835 ιδρύεται ο Δήμος Πειραιώς, με πρώτο δήμαρχο τον Υδραίο Κυριάκο Σερφιώτη. Εν τω μεταξύ, μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας του νεοσύστατου ελληνικού κράτους από το Ναύπλιο στην Αθήνα (1834) και τη διαγραφόμενη πλέον προοπτική για μελλοντική ανάπτυξη του πειραιϊκού λιμένα, αρχίζει να εκδηλώνεται εντονότερο το ενδιαφέρον για τον εμπορικό του Πειραιά από τους ανθρώπους που προέρχονταν από όλα τα σημεία του ελληνικού χώρου, με σταθερή αύξηση από χρόνο σε χρόνο του αριθμού τους. Οι άνθρωποι αυτοί που, όπως αποδείχθηκε στην πράξη, διέθεταν και ικανότητες και δυνατότητες, αποτέλεσαν το δυναμικό "πυρήνα" του πληθυσμού της νέας πόλης. Στις υπεράνθρωπες προσπάθειές τους οφείλει, κυρίως, ο Πειραιάς την αναδημιουργία του και την ανάδειξη του στο σπουδαιότερο εμποροναυτιλιακό κέντρο της χώρας. Και ακόμα στο γεγονός ότι είχε την τύχη, στη διάρκεια του δεκάτου ενάτου αιώνα, να κατευθύνουν τις τύχες του άνθρωποι δραστήριοι και δημιουργικοί, με ευρύτητα οραματισμών, που αγάπησαν τον τόπο και έθεσαν τις βάσεις για την μελλοντική προκοπή του. Οι φωτισμένοι πρώην δημοτικοί άρχοντες του νεότερου Πειραιά υπήρξαν κατά πάντα άξιοι και με ευγνωμοσύνη αναφέρεται σ' αυτούς η τοπική ιστορική μνήμη: Κυριάκος Α. Σερφιώτης (δήμαρχος από το 1835 - 41), Πέτρος Σ. Ομηρίδης (1841-45, 1848-54), Αντώνιος Θεοχάρης (1845-48), Λουκάς Δ. Ράλλης (1855-66), Δημήτριος Α. Μουτζόπουλος (1866-74), Τρύφων Α. Μουτζόπουλος (1874-83, 1895-1903), Αριστείδης Σκυλίτσης (1883-87), Θεόδωρος Γ. Ρετσίνας (1887-95). Παράλληλα όμως με τις προσπάθειες των πρώτων "εποίκων" και τη σημαντική συμβολή των δημιουργικών δημάρχων και ορισμένα γεγονότα, ως τα τέλη του δεκάτου ενάτου αιώνα, συνέβαλαν αποφασιστικά στην εξέλιξη του Πειραιά και στην ανάδειξη του σε πρώτο λιμάνι της χώρας, θέση που επί πενήντα χρόνια διεκδίκησε πεισματικά από τη Σύρο, το σπουδαιότερο ναυτιλιακό κέντρο της εποχής. Ενδεικτικά σημειώνουμε από τα γεγονότα αυτά τη σιδηροδρομική σύνδεση με την Αθήνα, το 1869 και αργότερα, προς τα τέλη του αιώνα, με τις άλλες πόλεις της Ελλάδας, τις πρώτες αξιόλογες προσπάθειες για τη βιομηχανική ανάπτυξη του τόπου, που χρονικά πρέπει να τοποθετηθούν ανάμεσα στο 1860 και το 1870 και τη διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου, το 1893, που έκανε πλεονεκτικότερη τη θέση του Πειραιά προς τη Δύση, σε συνδυασμό και με την οριστική στροφή της ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας προς τον ατμό, γύρω στις αρχές του αιώνα μας.

Στα τέλη του δεκάτου ενάτου αιώνα το "θαύμα" της αναδημιουργίας είχε ολοκληρωθεί. Με την οριστική διαμόρφωση της πόλης, αρχικά σύμφωνα με το άριστο, για την εποχή του, πολεοδομικό σχέδιο των ΚΛΕΑΝΘΗ - SCHAUBERT -

ΚΛΕΝΖΕ και αργότερα με τις αναγκαίες τροποποιήσεις και συμπληρώσεις του. Με την οικοδόμηση πολλών δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων, που ξεχώριζαν για την καλαισθησία τους - και από τα οποία ελάχιστα διασώθηκαν ως τις μέρες μας. Με την ανάπτυξη του εμπορίου και της βιομηχανίας. Και με τη σταθερή αύξηση του πληθυσμού της πόλης που έφτασε το 1896 τους 51.020 κατοίκους. Εκτός από τα πρώτα δημόσια κτίρια, που οικοδομήθηκαν αμέσως μετά την ίδρυση του Δήμου (Τελωνείο, Λοιμοκαθακτήριο, Κρατικές Αποθήκες στην οδό Ευπλοίας - έργο του αρχιτέκτονα Κλεάνθη -, κτίριο της Σχολής Ευελπίδων, η οποία λειτούργησε στον Πειραιά από το 1837 έως το 1894 κ.α.), έως τα τέλη του δεκάτου ενάτου αιώνα είχαν επίσης χτιστεί όλα τα απαραίτητα σχολικά κτίρια ("Ράλλειο Παρθεναγωγείο", "Ιωνίδειες Σχολές" Γυμνάσιο - στην πλατεία Κοραή - και πολλά δημοτικά σχολεία) το μέγαρο του Χρηματιστηρίου, το γνωστό ως "Ρολόι" (1869-73), στο οποίο από το 1885 εγκαταστάθηκε το δημαρχείο (και που η κατεδάφιση του το 1968, χαρακτηρίστηκε ως πράξη ασέβειας προς την πειραιϊκή ιστορική μνήμη), το Δημοτικό Θέατρο (1884-95), σε σχέδιο του αρχιτέκτονα Ι.Λαζαρίμου και σε λιτή νεοκλασική γραμμή, που είναι και σήμερα το ωραιότερο δημόσιο κτίριο του Πειραιά. το κτίριο του παλαιού (1899-1901) και πολλοί ιεροί ναοί (Αγίου Σπυρίδωνα, Αγίου Νικολάου, Αγίου Κωνσταντίνου, Ευαγγελιστρίας - στη σημερινή του μορφή -, Αγίας Τριάδας, στην αρχική του μορφή, που με διάφορες προσθήκες διατηρήθηκε ως την καταστροφή της το 1944). Τέλος, με δωρεές των μεγάλων ευεργετών του τόπου, είχαν ιδρυθεί τα κοινωφελή ιδρύματα, που και σήμερα συνεχίζουν τη λειτουργία τους ("Τζάνειο Νοσοκομείο", "Ζάννειο Ορφανοτροφείο Αρρένων", "Γηροκομείο", "Χατζηκυριάκειο Ορφανοτροφείο Θηλέων" κ.α.).

Στο λιμάνι, που επί 75 χρόνια, με τα αρμόδια για την διοίκησή του νομικά πρόσωπα ("Επιτροπείες") βρισκόταν ουσιαστικά υπό τον έλεγχο του Δήμου, είχαν εκτελεστεί τα πρώτα απαραίτητα λιμενικά έργα, που παρείχαν τη δυνατότητα να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της λιμενικής κίνησης της εποχής, που έφτανε περίπου τα 2500 πλοία και τους 1.500.000 τόνους εμπορευμάτων τον χρόνο - και από το 1898 είχε αρχίσει η κατασκευή των δύο εξωτερικών μολών και των Μονίμων Δεξαμενών. Τα λυχνάρια που φώτιζαν τον Πειραιά, τα πρώτα χρόνια, αντικαταστάθηκαν διαδοχικά με τις λάμπες πετρελαίου, το φωταέριο (1878) και από τις αρχές του 20ου αιώνα (1903-04) σταδιακά με τον ηλεκτρισμό. τη φτώχεια και τον μαρasmus, την ανυπαρξία οικονομικής ζωής, διαδέχθηκε η ακμή και η άνθηση με τα πρώτα εργοστάσια (Βασιλειάδη, Τζων Μακ Δουάλ και Βάρβουρ, Ρετσίνα, Βολανάκη, Δηλαβέρη, Μεταξά, Μπαρμπαρέσου κ.α.) και τους μεγάλους εμπορικούς οίκους.

Στις πρώτες τέσσερις δεκαετίες του εικοστού αιώνα η πόλη συνεχίζει σταθερά την ανοδική της πορεία, σε όλους τους τομείς. Στο εμπόριο, τη βιομηχανία, τη ναυτιλία και - γενικά - στον χώρο της οικονομικής ζωής. Τούτο οφείλεται βασικά στην ομοιογένεια που διατηρεί, ιδιαίτερα ως το 1922, η πειραιϊκή κοινωνία και στην έντονη προβολή μιας τοπικής συνείδησης, που σε τελευταία ανάλυση, διαμορφώνει και την ιδιαιτερότητα της όλης "φυσιογνωμίας" της πόλης. Μια ιδιαιτερότητα που είναι έκδηλη ακόμα και στην αισθητική των δημοσίων και ιδιωτικών κτιρίων της. Με τη σταδιακή επέκταση του ηλεκτροφωτισμού, την ηλεκτροκίνηση του σιδηροδρόμου Αθηνών - Πειραιώς (1904) και των "τραμ" (1909), την ασφαλτόστρωση των κεντρικών οδών και πλατειών - την ίδια περίοδο - και την επίλυση του σοβαρότατου για την πόλη προβλήματος της υδροδότησης, μετά την κατασκευή του φράγματος του Μαραθώνα (1931), αντιμετωπίζονται αποφασιστικά άμεσες και πρακτικές ανάγκες των κατοίκων, με αισθητή βελτίωση της ποιότητας ζωής. Συγχρόνως, μετά την ίδρυση της "Επιτροπείας Λιμένος" (1911), εκτελούνται τα πρώτα μεγάλα από την εποχή της εθνικής παλιγγενεσίας έργα στο λιμάνι (1924-31), με τα οποία αρχίζει

ουσιαστικά η προσπάθεια για τον εκσυγχρονισμό του. Και με τη ίδρυση του Οργανισμού Λιμένος Πειραιώς (1930) επιλύεται οριστικά και το θέμα της διοίκησης και οργάνωσής του, πάνω σε στέρεες και - κυρίως - ορθολογιστικές βάσεις. Η εγκατάσταση των προσφύγων παρά τα σοβαρότατα προβλήματα που αρχικά δημιούργησε και τα οποία - τελικά - με υπεράνθρωπες προσπάθειες ξεπεράστηκαν, μπορεί να συνετέλεσε σε κάποια αλλοίωση της πληθυσμιακής σύνθεσης του τόπου, αλλά υπήρξε και χρήσιμη αλλά και παραγωγικά αποδοτική. Γιατί ενίσχυσε την οικονομία της χώρας με ένα αξιόλογο έμπυχο δυναμικό που η συμβολή του εκτιμήθηκε ως απόλυτα θετική για τα τοπικά και - ακόμη - για τα ευρύτερα εθνικά πλαίσια.

Η πολεμική περιπέτεια του έθνους (1940-44) είχε τις ανάλογες επιπτώσεις στην πόλη και το λιμάνι του Πειραιά. Ιδιαίτερα στο τελευταίο ήταν άμεσες και ανασχετικές στην απρόσκοπτη - ως τότε - λειτουργία του. Τα πολεμικά γεγονότα, όπως ο βομβαρδισμός από γερμανικά "στούκας" και η έκρηξη του α/π "Κλαν Φρέντζερ" (6-4-1941), ο μεγάλος βομβαρδισμός του Πειραιά από τους "Συμμάχους" (11-1-1944) και η ανατίναξη των λιμενικών εγκαταστάσεων, κατά την αποχώρηση των Γερμανών (12-10-1944), είχαν ως αποτέλεσμα την πλήρη σχεδόν καταστροφή του λιμανιού, με ζημιές που, κατά σχετικές εκτιμήσεις της εποχής, υπολογίστηκαν σε 325.000.000 προπολεμικές δραχμές.

Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια και μετά την αποκατάσταση των ζημιών στο λιμάνι και την πόλη, ο Πειραιάς άρχισε, ιδιαίτερα από τις αρχές της δεκαετίας του 1950, να ξαναβρίσκει τον συνήθη ρυθμό της ζωής του. Με την εκτέλεση σειράς έργων στο λιμάνι, που προσέλαβαν ευρύτερη έκταση μετά τις επαναστατικές αλλαγές που σημειώθηκαν στον χώρο των θαλασσιών μεταφορών με την εισβολή των CONTAINERS. Παράλληλα, στα μέσα της δεκαετίας του '50, άρχισε η προσπάθεια για την ανοικοδόμηση της πόλης, για να πάρει όμως διαστάσεις πραγματικής "κοσμογονίας", στον τομέα αυτό, από την επόμενη δεκαετία, με την ανέγερση πολυώροφων κτιρίων με επιβλητική κυριαρχία του "μπετόν" που, κάτω από την ασφυκτική πίεση των άμεσων αναγκών για στέγαση της εποχής πρόβαλε ίσως ως η μόνη λύση, αλλά που δυστυχώς είχε ως αποτέλεσμα τη ριζική αλλαγή της αισθητικής "φυσιογνωμίας" της πόλης. Ελάχιστα είναι τα νεοκλασικά κτίρια που διασώθηκαν από την σκαπάνη της φθοράς και τα οποία ήδη αξιοποιούνται, ώστε ένα μέρος της πολιτισμικής μας αυτής κληρονομιάς να παραμείνει - τουλάχιστον - αλώβητο. Παρά όμως τις αισθητικές αλλοιώσεις που έχει υποστεί, με ορισμένες αρχιτεκτονικές ακρότητες και, φυσικά, παρά με την γειτνίαση με την Αθήνα, που σε πολλούς τομείς της τοπικής μας ζωής έχει επιδράσει ανασταλτικά, ο Πειραιά, αυτή η σύγχρονη πλέον μεγαλούπολη, διατηρεί ως ένα σημείο - και τούτο είναι παρήγορο - την ιδιαιτερότητά του. Το τελευταίο στοιχείο, αν ενισχυθεί, όπως πιστεύεται με τις απαραίτητες "παρεμβάσεις" της τοπικής ηγεσίας για την δημιουργία περισσότερων "εστιών" πρασίνου και πολιτισμού, θα μπορέσει να αποτελέσει "πόλο έλξεως" μεγαλύτερου αριθμού δικών μας και ξένων προς τον Πειραιά. Την πόλη με την πανάρχαια ιστορία αυτήν, επαναλαμβάνω, την συναρπαστική "περιπέτεια" ανάμεσα στους αιώνες - αλλά και το μοναδικό αισθητικό "περίγραμμα" του φυσικού χώρου που την περιβάλλει - και συνθέτει την μοναδικότητα της "λυρικής τοπιογραφίας" της.

(πηγές του παραπάνω ιστορικού: εγκυκλοπαίδεια «Ελλαδική», εκδόσεων Γιάννη Ρίζου και ηλεκτρονική διεύθυνση Δήμου Πειραιά, www.pireasnet.gr)

Η πρώτη εγκατάσταση

Το έτος 1829 σημειώνεται η πρώτη εγκατάσταση μόνιμων κατοίκων στον Πειραιά. Ο εποικισμός της περιοχής ξεκινά μετά το 1834 και τη σύνταξη του πρώτου πολεοδομικού σχεδίου. Μετανάστες και πρόσφυγες από διάφορα μέρη της ελεύθερης και της υπόδουλης Ελλάδας, καθώς και από της παροικίες του εξωτερικού, συνθέτουν το μωσαϊκό του πληθυσμού της πόλης.

Έρχονται κατά ρεύματα ή μεμονωμένοι και εγγράφονται δημότες. Οι εποχιακοί κάτοικοι, οι πάροικοι, οι βλαχοποιημένες και οι σκηνίτες, οι αλλοδαποί και οι άνεργοι, όλοι κάτω από την αστυνομική επιτήρηση, αφού δώσουν απαραίτητα τον τυπικό όρκο, εφοδιάζονται με διαμονητήρια, διάρκειας ενός έτους, τα οποία πρέπει να θεωρούνται κάθε μήνα, μέχρι την απόκτηση ιδιόκτητης λιθόκτιστης κατοικίας.

Στον πληθυσμό εντάσσονται επίσης οι έμποροι και οι πράκτορες, που μένουν λίγους μήνες στον Πειραιά για την διεκπεραίωση των επαγγελματικών τους υποθέσεων, οι διπλωμάτες και οι Αθηναίοι παραθεριστές της θερινής περιόδου, καθώς και οι στρατιωτικοί και οι σπουδαστές της σχολής Ευελπίδων

Από τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία της εποχής, ο περιορισμένος αριθμός των εποίκων των πρώτων χρόνων φαίνεται να εμφανίζει σημαντική αύξηση από το 1836, οπότε και καταγράφονται 1.011 κάτοικοι στον Πειραιά. Διπλασιάζεται μέχρι το τέλος της δεκαετίας και τετραπλασιάζεται το 1845, για να φτάσει τους 10.963 κατοίκους το 1870, αφού διανύσει μια περίοδο στασιμότητας στο διάστημα 1849-1857.

Με κριτήριο την καταγωγή τους, δύο πολυπληθείς ομάδες κυριαρχούν στα πρώτα χρόνια του Πειραιά: οι Χίοι και οι Υδραίοι. Από τα υπόλοιπα νησιά του Αργοσαρωνικού, την Αίγινα, τον Πόρο και τις Σπέτσες καθώς και από τα νησιά του Αιγαίου, υπάρχει περιορισμένη μετανάστευση, που συναρτάται με τις οικονομικές συγκυρίες. Μικρές ομάδες συνιστούν οι Σάμιοι και οι Ψαριανοί, ο μεγάλος όγκος των οποίων εγκαθίσταται στη Χαλκίδα και στην Ερέτρια αντίστοιχα. Σημαντικός αριθμός των κατοίκων προέρχεται από την Πελοπόννησο (οι περισσότεροι από την περιοχή του Λεωνιδίου), ενώ ένας υπολογίσιμος αριθμός προέρχεται από τα Κύθηρα. Από τη Στερεά Ελλάδα, τη Μικρά Ασία, τα Ιόνια νησιά και τις υπόλοιπες υπόδουλες περιοχές της Ελλάδας, εκτός από την Κρήτη, αναφέρεται μικρός αριθμός οικιστών.

Το 1850, περίπου, μόλις που αρχίζουν να διαμορφώνονται οι κοινωνικές τάξεις, χωρίς αποσαφηνισμένα χαρακτηριστικά. Οι μεγαλέμποροι και οι κάτοχοι σημαντικής ακίνητης περιουσίας αποτελούν το ανώτερο στρώμα. Οι μικροπωλητές και οι χειρώνακτες που δεν φορολογούνται, οι ναύτες, οι εργάτες, οι τέκτονες, οι υπηρέτες, οι αχθοφόροι κ.ά. μπορούν να ταξινομηθούν στο κατώτερο στρώμα, ενώ οι υπόλοιποι επαγγελματίες όπως οι έμποροι, οι μικροεισοδηματίες, οι επιστήμονες, οι υπάλληλοι κ.ά. σχηματίζουν μια μεσαία υπολογίσιμη ομάδα που το 1870 προσεγγίζει το 1/2 του ενεργού πληθυσμού της πόλης.

ΠΕΙΡΑΙΑΣ: Δημοτικός Πληθυσμός

Η εξέλιξη του πληθυσμού

Έτος	Πληθυσμός	Αλλαγή	Πυκνότητα
1835	300	Κατά σχετικό υπολογισμό	-/km ²
1836	1.011	Πρώτη απογραφή Δήμου Πειραιά	-/km ²
1840	2.033	+1.022 (+101,09%)	-/km ²
1845	4.247	+2.214 (+108,90%)	-/km ²
1850	5.286	+1.039 (+24,46%)	-/km ²
1853	5.434	+148 (+2,80%)	-/km ²
1861	6.452	+1.018 (+18,73%)	-/km ²
1870	10.963	+4.511 (+69,92%)	-/km ²
1884	24.833	+13.870 (+126,52%)	-/km ²
1890	36.000	+11.167 (+44,97%)	-/km ²
1896	51.020	+15.020 (+41,72%)	-/km ²
1907	73.759	+22.739 (+44,57%)	-/km ²
1920	133.482	+59.273 (+80,97%)	-/km ²
1928	251.659	Μετά την Μικρασιατική καταστροφή	-/km ²
1940	205.404	Μετά την απόσπαση Κοκκινιάς, Κερατσινίου, Κορυδαλλού και Περάματος	-/km ²
1951	186.088	Μετά την απόσπαση της Δραπετσώνας	-/km ²
1961	183.957		-/km ²
1971	187.458	Υπαγωγή Δήμου Νέου Φαλήρου στον Δήμο Πειραιά	-/km ²
1981	196.389		17.853,55/km ²
1991	182.671	-13.718 (-6,98%)	16.606,45/km ²
2001	175.697	-6.974 (-3,82%)	15.972,45/km ²

Πίνακας 1. Η εξέλιξη του Πληθυσμού

Πηγές:

- Για τα έτη 1920-2001: Στατιστικές Επετηρίδες της Ε.Σ.Υ.Ε
- Για τα έτη 1840-1845: Ιστορικό Αρχείο Δήμου Πειραιά

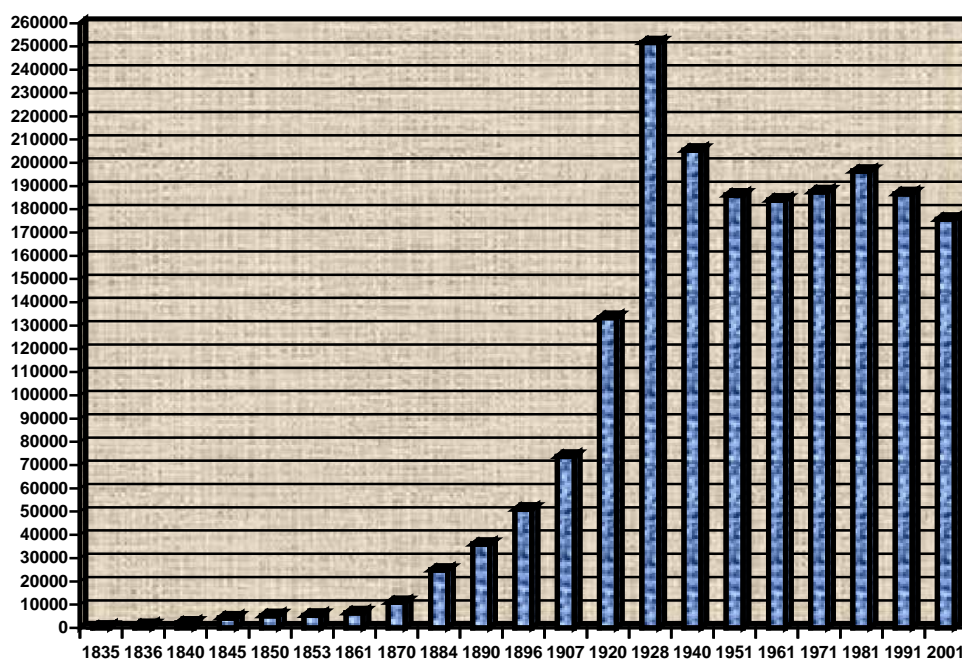
Στην εικοσαετία 1870-1890, η ετήσια αύξηση του πληθυσμού είναι περίπου 6,2%, ποσοστό που δεν καταγράφεται σε άλλη πόλη του ελληνικού κράτους. Αλλά και μέχρι το 1907, στο διάστημα που όλες οι πόλεις παρακμάζουν ή μένουν στάσιμες πληθυσμιακά, στον Πειραιά (μαζί με την Αθήνα) η ανοδική πορεία συνεχίζεται. Σε όλο αυτό το διάστημα ο Πειραιάς λογαριάζεται ως η ταχύτερα αναπτυσσόμενη πόλη. Η θεαματική αυτή μεταβολή είναι αποτέλεσμα της αναδιάρθρωσης του δικτύου των αστικών κέντρων της Ελλάδας, εξαιτίας της έντονης αστικοποίησης, κυρίως μετά το 1890.

Από το 1873 αρχίζει και ο επαναπατρισμός των ομογενών από τις παροικίες του εξωτερικού. Το 1890 ο μόνιμος πληθυσμός της πόλης είναι 36.000 κάτοικοι. Σχετικά με τους αλλοδαπούς της πόλης, δεν είναι μόνο διπλωμάτες ή εργάτες στη ναυτιλία και τη βιομηχανία. Η παρουσία τους στη διοίκηση και την τεχνική διαχείριση των εργοστασίων, κυρίως τα πρώτα χρόνια, είναι σύνηθες φαινόμενο. Σ' αυτούς πρέπει να αναφερθούν και οι ξένοι επιχειρηματίες. Τα πιο γνωστά παραδείγματα είναι οι βιομήχανοι Μακ Δούαλ και Βάρβουρ.

Η αυξημένη ζήτηση μόνιμου εργατικού δυναμικού έχει σαν αποτέλεσμα τη μείωση των ποσοστών της εποχιακής απασχόλησης μετά το 1870. Παρ' όλ' αυτά η πόλη αποτελεί για πολλές δεκαετίες ακόμα το κέντρο μιας αδιάκοπης κίνησης προσωρινών κατοίκων-μεταναστών, ένα μέρος των οποίων είναι χειρώνακτες ή ανειδίκευτοι εργάτες στα εργοστάσια, ενώ οι υπόλοιποι τροφοδοτούν τις ομάδες των ανέργων, των επαιτών και των άλλων περιθωριακών

Τέλος πρέπει να προσθέσουμε και τους μετανάστες προς την Αμερική (κυρίως μετά το 1885), οι οποίοι έρχονται από διάφορες περιοχές και διαμένουν προσωρινά μέχρι την επιβίβασή τους στα πλοία. Στο διάστημα 1885-1914, 311.115 άνθρωποι έφυγαν από το λιμάνι με προορισμό τη Νέα Υόρκη.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Εικ. 2. Το διάγραμμα του πληθυσμού

1.3. ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΠΟΛΕΩΣ

Η επανίδρυση του Πειραιά γίνεται την εποχή που ολόκληρος ο ελληνικός χώρος ανασυγκροτείται. Το κράτος νομοθετεί κίνητρα εποικισμού κατοικημένων ή μη περιοχών και αρχίζει να ασκεί πολεοδομική δραστηριότητα. Προτεραιότητα δίνεται στην ανοικοδόμηση σε παράλιες πόλεις. Ο επανασχεδιασμός του Πειραιά συμβαδίζει με αυτόν της Χαλκίδας, της Ερέτριας και της Ερμούπολης, καθώς και με την επέκταση της Πάτρας προς την θάλασσα.

Σχετικά με την μελέτη του εποικισμού της περιοχής, γίνεται προσπάθεια να προγραμματιστούν οι ευνοϊκές συνθήκες για την εγκατάσταση των Χίων της Ερμούπολης, που υποβάλουν σχετικό αίτημα ήδη από το 1833.

Μέχρι τότε η μοναδική απόπειρα αποικισμού της περιοχής γίνεται από τους Ψαριανούς το 1824, αλλά δεν ευοδώνεται, αφού υπερισχύουν ανασταλτικά τα ποικίλα συμφέροντα στη γη.

Από το 1830 η πλειονότητα των Χίων επιθυμούν να μετοικήσουν σε μια νέα πατρίδα, διάθεση που ενισχύεται και από την πρόθεση πολλών Χίων εμπόρων, προσωρινά εγκαταστημένων στο εξωτερικό, να επιστρέψουν στην ελεύθερη πλέον Ελλάδα.

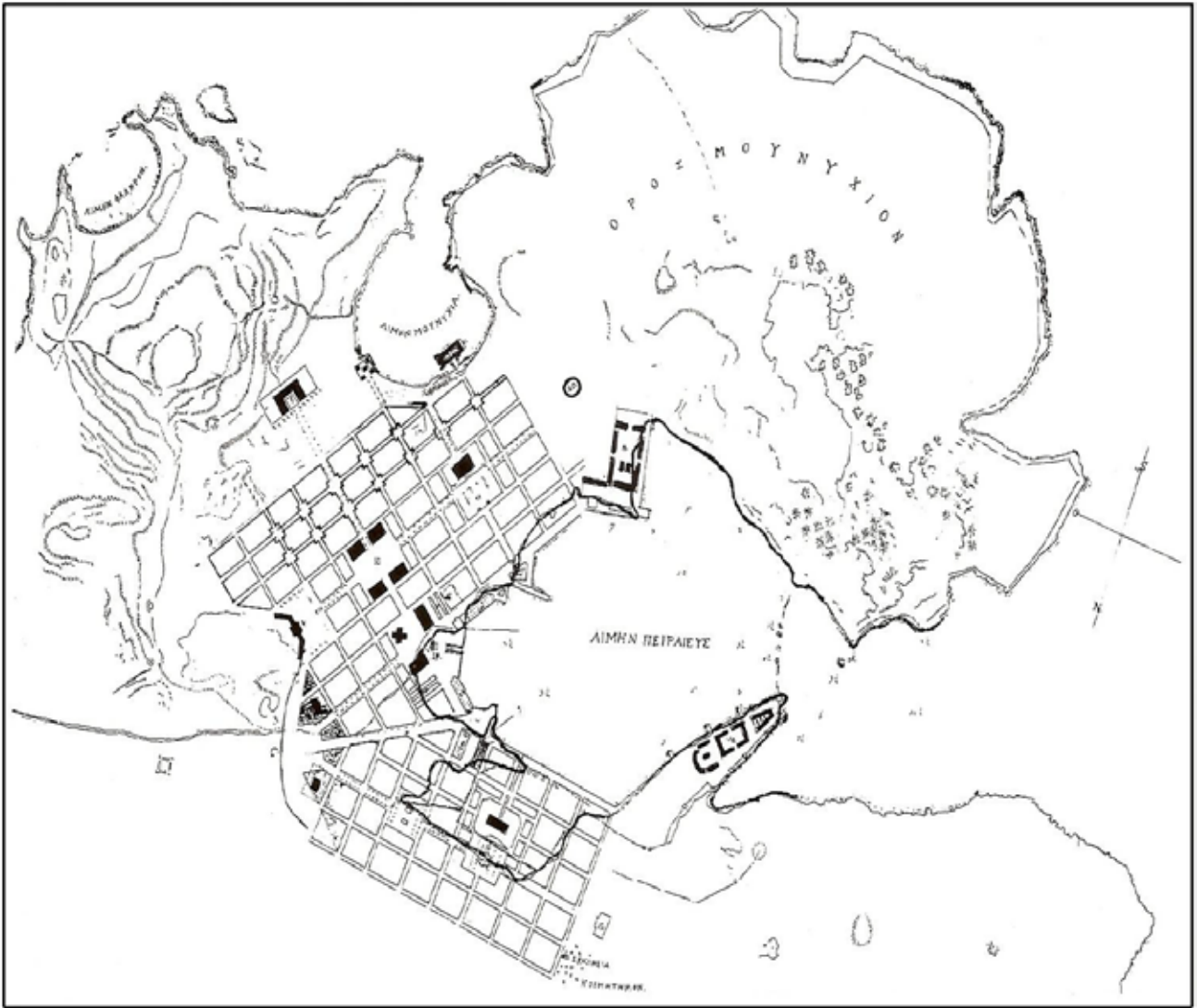
Η εντολή για την ανέγερση της πόλης δίνεται στις 19/31 Δεκεμβρίου 1833. Παρ' όλ' αυτά, το ζήτημα επανεξετάζεται από την κεντρική διοίκηση πολλές φορές. Τον Απρίλιο του 1834, υπάρχει έντονος προβληματισμός αν θα πρέπει να δημιουργηθεί πόλη στον Πειραιά, αν θα πρέπει να κατοικηθεί αποκλειστικά από Χίους και να ονομαστεί «Χίος» και αν η έκταση των διαθέσιμων εθνικών κτημάτων είναι ικανοποιητική για τον σκοπό αυτόν. Η απόφαση οριστικοποιείται μετά την επίσημη ανακήρυξη της Αθήνας ως πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους.

Η σύνταξη του πρώτου σχεδίου πόλεως του Πειραιά γίνεται παράλληλα με τον πολεοδομικό σχεδιασμό της νέας πρωτεύουσας του κράτους.

Το πρώτο Σχέδιο Πόλεως συντάσσεται από τους αρχιτέκτονες Σταμάτη Κλεάνθη και Eduard Schaubert. Στις 20 Ιουλίου/1 Αυγούστου 1833 ο Κλεάνθης παίρνει εντολή από τον Όθωνα να προχωρήσει στην διαδικασία της επιλογής τόπου γύρω από το λιμάνι του Πειραιά, κατάλληλου για την ίδρυση πόλης. Ο αρχιτέκτονας κάνει ένα προσχέδιο της έκτασης που θεωρεί κατάλληλη και αρκετή για την ανάπτυξη της νέας πόλης, ενώ, στις 24 Φεβρουαρίου 1834 παίρνει εντολή να διαγράψει το σχέδιο της πόλης άνευ αναβολής. Το οριστικό σχέδιο εκπονείται μετά τη σύνταξη λεπτομερούς τοπογραφικού της ευρύτερης περιοχής, στο οποίο σημειώνονται και τα υφιστάμενα λείψανα της κλασικής πόλης και το οποίο αποτέλεσε τη βάση για τη σύνταξη του ρυμοτομικού του Πειραιά.

Ο προτεινόμενος σχεδιασμός της πόλης ακολουθεί τα νεοκλασσικά πρότυπα. Τα όρια του πρώτου ρυμοτομικού, το οποίο αναπτύσσεται σε ορθογωνικό κάναβο, σχηματίζονται από τις σημερινές οδούς Κάστωρος, Ρετσίνα, Ελ. Βενιζέλου, Γρ. Λαμπράκη, Ακτή Μουτσοπούλου, Β' Μεραρχίας, Κουντουριώτου, Φιλελλήνων, Ακτή Μιαούλη, Ακτή Ποσειδώνος, Ακτή Καλλιμασιώτη και Ακτή Κονδύλη. Η οδός Γούναρη (προέκταση της οδού Αθηνών-Πειραιώς) είναι το όριο δύο τμημάτων, του δεξιού και του αριστερού, του συνοικισμού των Χίων και του Γενικά αντίστοιχα.

Τα οικοδομικά τετράγωνα έχουν διαστάσεις γενικά 100, 70μ, ενώ το πλάτος των λεωφόρων είναι περίπου 30μ. Στο νοτιοανατολικό τμήμα, οι γωνίες των παραλληλογράμμων έχουν αποκοπεί, ώστε να σχηματίζονται μικρές πλατείες.

Εικ. 3. Το σχέδιο πόλεως το 1836
(πηγή: Σ.Μαλικούτη, Πειραιάς 1834 – 1913, σελ. 78).

Σε σχέση με τις μεγάλες πλατείες, που διασκεδάζουν το επίμηκες των κεντρικών αξόνων, χωροθετούνται ποικίλες λειτουργίες:

Οι εμπορικές και ο υπόλοιπος τριτογενής τομέας εκτείνονται στην ευρύτερη ζώνη του λιμανιού, όπου σημειώνονται τρεις αγορές, στη σημερινή πλατεία Καραϊσκάκη, στη θέση της μετέπειτα Δημοτικής Αγοράς και στη νότια πλευρά του Τινάνειου κήπου. Συμπληρωματικά προς αυτές, τα Σφαγεία τοποθετούνται στην περιοχή της Ζέας, η Τράπεζα στην πλατεία Κοραή και το «Χρηματιστήριο Έμπορευμάτων» στην πλατεία Θεμιστοκλέους, όπου βρίσκεται σήμερα το κτίριο του Ναυτικού Απομαχικού Ταμείου. Δύο ναυπηγεία και οι πυριτιδαποθήκες προβλέπονται στα νότια του κεντρικού λιμανιού.

Οι εκπαιδευτικές αντιπροσωπεύονται από το Σχολείο και τη Βιβλιοθήκη στην πλατεία Κοραή, καθώς και τη Ναυτική Σχολή στην πλατεία Τερψιθέας.

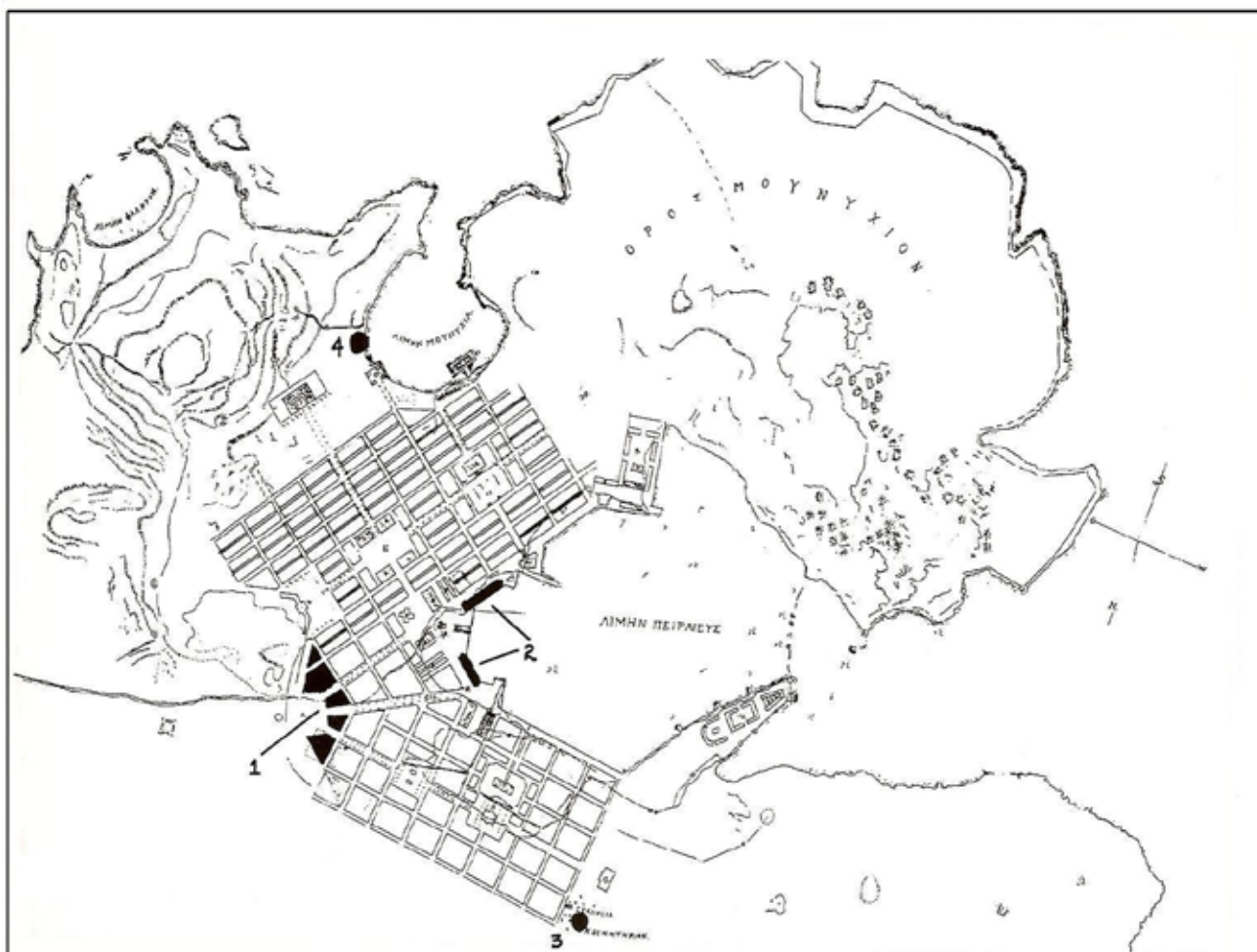
Οι θρησκευτικές τοποθετούνται κεντρικά, με τον ναό του Αγίου Σπυρίδωνα στη θέση των υφιστάμενων ερειπίων του παλαιού μοναστηριού και μία δεύτερη εκκλησία, σχεδόν συμμετρική με την προηγούμενη, ως προς τον άξονα της λεωφόρου Βασ. Γεωργίου Α'. Ο ναΐσκος του Αγίου Διονυσίου διατηρείται στο βορειοδυτικό μέρος, έξω από το Σχέδιο Πόλεως, όπου σημειώνεται και το κοιμητήριο των κλασικών χρόνων. Το νέο νεκροταφείο προβλέπεται στο

νοτιοανατολικό άκρο, στην αρχή της λεωφόρου Ι. Χατζηκυριάκου, επίσης έξω από τα όρια του οικισμού.

Το Νοσοκομείο στους πρόποδες της Καστέλλας, το Ορφανοτροφείο στο δυτικό άκρο της πόλης και το Λοιμοκαθακτήριο στην Ηετιώνεια Ακτή απαρτίζουν τα δημόσια κτίρια κοινωνικής πρόνοιας.

Τα Ανάκτορα σχεδιάζονται στην είσοδο της πόλης από την Αθήνα, στον άξονα της οδού Πειραιώς, σε υπερυψωμένη θέση, όπως αποδεικνύεται από τα δύο συμμετρικά τοποθετημένα κλιμακοστάσια προσπέλασης.

Τέλος αν και οι υφιστάμενες αρχαιότητες λαμβάνονται υπόψη από τους συντάκτες του σχεδίου, ο συσχετισμός της νέας χάραξης με αυτήν των κλασικών χρόνων δεν θεωρείται πιθανός, παρά την ελάχιστη απόκλιση των αξόνων των δρόμων και των οικοδομικών γραμμών. Η ανακάλυψη των ευρημάτων που στοιχειοθετούν τον πολεοδομικό ιστό της αρχαίας πόλης γίνεται μεταγενέστερα, οπότε μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι η γεωμορφολογία, η θέση των τριών φυσικών λιμανιών και ο δρόμος προς την Αθήνα ήταν οι κύριες παράμετροι της συγκεκριμένης χωροθέτησης των λειτουργιών της νέας πόλης.

Εικ. 4. Οι μεταβολές που έγιναν στο πρώτο σχέδιο πόλεως το 1836: 1) κατάργηση ανακτόρων – σχηματισμός πλατείας, 2) κατάργηση κήπων Λιμανιού, 3) νέα θέση νεκροταφείου, 4) κατάργηση σφαγείων. Επίσης σχεδιάζονται οι ενδιάμεσοι δρόμοι των διχοτομημένων οικοδομικών τετραγώνων στον συνοικισμό των Χίων. (πηγή: Σ.Μαλικούτη, Πειραιάς 1834 – 1913, σελ. 79).

A black and white photograph of a grand neoclassical building. The building features classical architectural elements such as tall, fluted columns supporting a heavy entablature with a decorative cornice. There are several windows with shutters and two balconies with ornate metal railings. The building is set against a light sky, and some foliage is visible at the bottom.

2. Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΩΝ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

2.1. ΤΑ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται όλα τα νεοκλασσικά κτίρια της περιοχής μελέτης έτσι όπως διατηρούνται σήμερα. Η περιοχή μελέτης καταλαμβάνει, σύμφωνα με την πολεοδομία του Δήμου Πειραιά, τέσσερις τομείς, με κυριότερο και μεγαλύτερο τον τομέα 26, ο οποίος αποτελεί το κέντρο του Πειραιά σήμερα. Για το λόγο αυτό η παρουσίαση των κτιρίων θα γίνει χωρισμένη ανά τομέα.

ΤΟΜΕΑΣ 27

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 3, που περικλείεται από τις οδούς Γρ. Λαμπράκη, Βασ. Γεωργίου Β', Λουκά Ράλλη και Σωτήρος:

- 1) Το κτίριο στη γωνία Γρ. Λαμπράκη – Βασ. Γεωργίου (Μέγαρο Μεταξά) (εικ. 5)

Πληροφορίες:

Το κτίριο είναι σε πολύ καλή κατάσταση, πρόσφατα ανακαινισμένο και χρησιμοποιείται σήμερα από γνωστή αλυσίδα ενδυμάτων

ΤΟΜΕΑΣ 26

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 151, που περικλείεται από τις οδούς Πύλης, Ανδρούτσου, Διστόμου και Γρ. Λαμπράκη:

- 2) Το κτίριο στη γωνία Ανδρούτσου – Πύλης. (εικ. 6)

Πληροφορίες:

Το κτίριο είναι σε καλή κατάσταση, πρόσφατα ανακαινισμένο και στο ισόγειο του λειτουργεί κατάστημα χρωμάτων.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 155, που περικλείεται από τις οδούς Πύλης, Πραξιτέλους, Διστόμου και Αλκιβιάδου:

- 3) Το κτίριο στη γωνία Πραξιτέλους – Πύλης. (εικ. 7)

Πληροφορίες:
Το κτίριο είναι σε πολύ καλή κατάσταση, ανακαινισμένο.
Κατοικείται

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 149, που περικλείεται από τις οδούς Πύλης, Υψηλάντου, Ευαγγελιστρίας και Ανδρούτσου:

- 4) Το κτίριο στην οδό Ανδρούτσου 54 (εικ. 8)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Κατοικείται.

- 5) Το κτίριο στην οδό Ανδρούτσου 56 (εικ. 9)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Κατοικείται.

- 6) Το κτίριο στην οδό Ανδρούτσου 64^A (εικ. 10)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- 7) Το κτίριο στην γωνία Ανδρούτσου και Ευαγγελιστρίας. (εικ. 11)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- 8) Το κτίριο στην οδό Υψηλάντου 51
(εικ. 12)

Πληροφορίες:
Σε πολύ κακή κατάσταση. Πλήρης
εγκατάλειψη.

- 9) Το κτίριο στην οδό Υψηλάντου 53
(εικ. 13)

Πληροφορίες:
Σε πολύ κακή κατάσταση. Βρίσκεται
σε στάδιο αποκατάστασης.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 124, που περικλείεται από τις οδούς Ανδρούτσου,
Ευαγγελιστριάς, Υψηλάντου και Ελ. Βενιζέλου:

- 10) Το κτίριο στην οδό Υψηλάντου 57
(εικ. 14)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Στεγάζει
αθλητικό πολιτιστικό σύλλογο.

- 11) Το κτίριο στην οδό Ανδρούτσου 86
(εικ. 15)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 125, που περικλείεται από τις οδούς Υψηλάντου,
Ευαγγελιστριάς, Κουντουριώτου και Ελ. Βενιζέλου:

- 12) Το κτίριο στη γωνία Υψηλάντου –
Ελ. Βενιζέλου. (εικ. 16)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Πρόσφατα
ανακαινισμένο.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 126, που περικλείεται από τις οδούς Κουντουριώτου, Ευαγγελιστριάς, Πραξιτέλους και Ελ. Βενιζέλου:

13) Το κτίριο στη γωνία Πραξιτέλους – Ελ. Βενιζέλου. (εικ. 17)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 128, που περικλείεται από τις οδούς Αλκιβιάδου, Ευαγγελιστριάς, Καραϊσκού και Ελ. Βενιζέλου:

14) Το κτίριο στη γωνία Καραϊσκού – Ελ. Βενιζέλου. (εικ. 18)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Στεγάζει παιδικό σταθμό.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 120, που περικλείεται από τις οδούς Υψηλάντου, Ελ. Βενιζέλου, Κουντουριώτου και Καραολή και Δημητρίου:

15) Το κτίριο στη γωνία Υψηλάντου – Καραολή και Δημητρίου. (εικ. 19)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 119, που περικλείεται από τις οδούς Κουντουριώτου, Ελ. Βενιζέλου, Πραξιτέλους και Καραολή και Δημητρίου:

16) Το κτίριο στην οδό Πραξιτέλους 97 (εικ. 20)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 117, που περικλείεται από τις οδούς Αλκιβιάδου, Ελ. Βενιζέλου, Καραϊσκού και Καραολή και Δημητρίου:

17) Το κτίριο στη γωνία Καραϊσκού – Καραολή και Δημητρίου. (εικ. 21)

Πληροφορίες:
Σε πολύ καλή κατάσταση. Στο ισόγειο στεγάζεται βιβλιοπωλείο. (Τσαμαντάκης)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 92, που περικλείεται από τις οδούς Γρ. Λαμπράκη, Καραολή και Δημητρίου, Ανδρούτσου και Τσαμαδού:

18) Το κτίριο στη γωνία Γρ. Λαμπράκη – Καραολή και Δημητρίου. (εικ. 22)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.
Υπάρχει ενοικιαστήριο.

19) Το κτίριο στην οδό Ανδρούτσου 117 (εικ. 23)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

20) Το κτίριο στην οδό Ανδρούτσου 119 (εικ. 24)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

21) Το κτίριο στην οδό Ανδρούτσου 121 (εικ. 25)

Πληροφορίες:
Σε πολύ καλή κατάσταση.
Πρόσφατα ανακαινισμένο.

22) Το κτίριο στη γωνία Γρ. Λαμπράκη – Τσαμαδού. (εικ. 26)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 93, που περικλείεται από τις οδούς Ανδρούτσου, Καραολή και Δημητρίου, Υψηλάντου, Τσαμαδού:

23) Το κτίριο στην οδό Υψηλάντου 111
(εικ. 27)

Πληροφορίες:

Το κτίριο είναι σε καλή κατάσταση.
Στεγάζεται ο παιδικός σταθμός του
Δήμου Πειραιά.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 94, που περικλείεται από τις οδούς Υψηλάντου, Καραολή και Δημητρίου, Κουντουριώτου και Τσαμαδού:

24) Το κτίριο στην οδό Υψηλάντου 102
(εικ. 28)

Πληροφορίες:

Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 96, που περικλείεται από τις οδούς Πραξιτέλους, Καραολή και Δημητρίου, Αλκιβιάδου και Τσαμαδού:

25) Το κτίριο στην οδό Πραξιτέλους 122
(εικ. 29)

Πληροφορίες:

Διατηρείται σε καλή κατάσταση.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 97, που περικλείεται από τις οδούς Αλκιβιάδου, Καραολή και Δημητρίου, Καραΐσκου και Τσαμαδού:

26) Το κτίριο στη γωνία Αλκιβιάδου –
Καραολή και Δημητρίου. (εικ. 30)

Πληροφορίες:

Εγκαταλελειμμένο. Στεγαζόταν το
42° Δημοτικό Σχολείο Πειραιά

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 90, που περικλείεται από τις οδούς Ανδρούτσου, Τσαμαδού, Υψηλάντου και Βασ. Γεωργίου Α΄:

27) Το κτίριο στην οδό Ανδρούτσου 134
(εικ. 31)

28) Το κτίριο στην οδό Υψηλάντου 121
(εικ. 32)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 87, που περικλείεται από τις οδούς Πραξιτέλους, Τσαμαδού, Αλκιβιάδου και Βασ. Γεωργίου Α΄:

29) Το κτίριο στη γωνία Πραξιτέλους –
Βασ. Γεωργίου Α΄. (εικ. 33)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Ανακαινισμένο.
Στεγάζει κατάστημα φωτιστικών.
(Πιττάκης)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 85, που περικλείεται από τις οδούς Καραΐσκου, Τσαμαδού, Ηρώων Πολυτεχνείου και Βασ. Γεωργίου Α΄:

30) Το κτίριο στη γωνία Καραΐσκου –
Τσαμαδού. (εικ. 34)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 61, που περικλείεται από τις οδούς Γρ. Λαμπράκη, Βασ. Γεωργίου Α΄, Ανδρούτσου και Σωτήρος:

31) Το κτίριο στην οδό Ανδρούτσου 151
(εικ. 35)

32) Το κτίριο στην οδό Ανδρούτσου 153
(εικ. 36)

Πληροφορίες:
Ανακαινισμένο. Στεγάζει επώνυμη
αλυσίδα ενδυμάτων (LAK).

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 64, που περικλείεται από τις οδούς Κουντουριώτου, Βασ. Γεωργίου Α', Πραξιτέλους και Σωτήρος:

33) Το κτίριο στη γωνία Σωτήρος - Πραξιτέλους. (εικ. 37)

Πληροφορίες:
Πλήρως ανακαινισμένο. Στεγάζει επώνυμη αλυσίδα ενδυμάτων (ZARA).

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 65, που περικλείεται από τις οδούς Πραξιτέλους, Βασ. Γεωργίου Α', Αλκιβιάδου και Σωτήρος:

34) Το κτίριο στη γωνία Πραξιτέλους – Βασ. Γεωργίου Α'. (εικ. 38)

Πληροφορίες:
Πλήρως ανακαινισμένο. Στεγάζει υποκατάστημα τράπεζας. (Millenium Bank)

35) Το κτίριο στη γωνία Αλκιβιάδου – Βασ. Γεωργίου Α'. (εικ. 39)

Πληροφορίες:
Βρίσκεται σε στάδιο ανακαίνισης

36) Το κτίριο στην οδό Αλκιβιάδου 135 (εικ. 40)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Στεγάζεται οφθαλμιατρείο.

37) Το κτίριο στην οδό Αλκιβιάδου 143 (εικ. 41)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Στεγάζεται το Δημοτικό ωδείο.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 66, που περικλείεται από τις οδούς Αλκιβιάδου, Βασ. Γεωργίου Α', Καραϊσκού και Σωτήρος:

38) Το κτίριο στην οδό Αλκιβιάδου 124
(εικ. 42)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Στεγάζει οικο-
νομικών (Demetrius).

39) Το κτίριο στην οδό Καραϊσκού 115
(εικ. 43)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Στο ισόγειο
στεγάζεται κατάστημα ενδυμάτων.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 59, που περικλείεται από τις οδούς Ανδρούτσου, Σωτήρος, Υψηλάντου και Μπουμπουλίνας:

40) Το κτίριο στη γωνία Υψηλάντου –
Μπουμπουλίνας. (εικ. 44)

Πληροφορίες:
Σε πολύ καλή κατάσταση. Στο
ισόγειο στεγάζεται κομμωτήριο.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 57, που περικλείεται από τις οδούς Κουντουριώτου, Σωτήρος, Πραξιτέλους και Μπουμπουλίνας:

41) Το κτίριο στη γωνία Μπουμπουλίνας
Κουντουριώτου. (εικ. 45)

42) Το κτίριο στη γωνία Μπουμπουλίνας
Πραξιτέλους. (εικ. 46)

Πληροφορίες:
Το κτίριο είναι σε άριστη κατάσταση.
Σήμερα στεγάζεται το Ίδρυμα Αικατε-
ρίνης Λασκαρίδη.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 55, που περικλείεται από τις οδούς Αλκιβιάδου, Σωτήρος, Καραΐσκου και Μπουμπουλίνας:

43) Το κτίριο στην οδό Αλκιβιάδου 146
(εικ. 47)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί. Υπάρχει
πωλητήριο.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 54, που περικλείεται από τις οδούς Καραΐσκου, Σωτήρος, Αριστοτέλους και Μπουμπουλίνας:

44) Το κτίριο στην οδό Καραΐσκου 110
(εικ. 48)

Πληροφορίες:
Βρίσκεται σε στάδιο ανακαίνισης.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 53, που περικλείεται από τις οδούς Αριστοτέλους, Σωτήρος, Ηρώων Πολυτεχνείου και Μπουμπουλίνας:

45) Το κτίριο στην οδό Ηρώων Πολυ-
τεχνείου 51. (εικ. 49)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 36, που περικλείεται από τις οδούς Υψηλάντου, Μπουμπουλίνας, Κουντουριώτου και Β' Μεραρχίας:

46) Το κτίριο στη γωνία Υψηλάντου –
Β' Μεραρχίας. (εικ. 50)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Κατοικείται.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 37, που περικλείεται από τις οδούς Κουντουριώτου, Μπουμπουλίνας, Πραξιτέλους και Β' Μεραρχίας:

47) Το κτίριο στη γωνία Πραξιτέλους –
Β' Μεραρχίας. (εικ. 51)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

48) Το κτίριο στη γωνία Κουντουριώτου
Μπουμπουλίνας. (εικ. 52)

Πληροφορίες:
Σε πολύ κατάσταση.
Πρόσφατα ανακαινισμένο.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 38, που περικλείεται από τις οδούς Πραξιτέλους, Μπουμπουλίνας, Αλκιβιάδου και Β' Μεραρχίας:

49) Το κτίριο στην οδό Πραξιτέλους 178
(εικ. 53)

Πληροφορίες:
Σε πολύ καλή κατάσταση. Ιδιοκτησία
του Πειραιϊκού Συνδέσμου.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 39, που περικλείεται από τις οδούς Αλκιβιάδου, Μπουμπουλίνας, Καραϊσκού και Β' Μεραρχίας:

50) Το κτίριο στην οδό Αλκιβιάδου 154
(εικ. 54)

Πληροφορίες:
Βρίσκεται σε στάδιο ανακαίνισης.

51) Το κτίριο στην οδό Καραϊσκού 153
(εικ. 55)

Πληροφορίες:
Ιδιοκτησία του Πειραιϊκού Συνδέσμου
από το 1955. Βρίσκεται σε στάδιο
αποκατάστασης.

52) Το κτίριο στην οδό Καραϊσκού 149
(εικ. 56)

Πληροφορίες:
Σε πολύ καλή κατάσταση. Στην
εσωτερική αυλή λειτουργεί χώρος
αναψυχής (Beer Academy).

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 42, που περικλείεται από τις οδούς Ηρώων Πολυτεχνείου, Μπουμπουλίνας, Κολοκοτρώνη και Παλαιολόγου:

53) Το κτίριο στην οδό Μπουμπουλίνας 18. (εικ. 57)

Πληροφορίες:

Έχει διατηρηθεί μόνο ο εξωτερικός τοίχος. Στεγάζει αλυσίδα καλλυντικών (Hondos Center).

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 44, που περικλείεται από τις οδούς Νοταρά, Μπουμπουλίνας, Φίλωνος και Β' Μεραρχίας:

54) Το κτίριο στην οδό Νοταρά 98 (εικ. 58)

Πληροφορίες:

Έχει εγκαταλειφθεί

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 51, που περικλείεται από τις οδούς Πλάτωνος, Σωτήρος, Κολοκοτρώνη και Μπουμπουλίνας:

55) Το κτίριο στη γωνία Πλάτωνος – Μπουμπουλίνας. (εικ. 59)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 49, που περικλείεται από τις οδούς Νοταρά, Σωτήρος, Φίλωνος και Μπουμπουλίνας:

56) Το κτίριο στη γωνία Φίλωνος – Μπουμπουλίνας. (εικ. 60)

Πληροφορίες:

Έχει εγκαταλειφθεί.

57) Το κτίριο στην οδό Φίλωνος 77 (εικ. 61)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 84, που περικλείεται από τις οδούς Βασ. Γεωργίου Α', Ηρώων Πολυτεχνείου, Αγ. Κωνσταντίνου και Κολοκοτρώνη:

58) Το Δημοτικό Θέατρο Πειραιά
(εικ. 62)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 82, που περικλείεται από τις οδούς Βασ. Γεωργίου Α', Κολοκοτρώνη, Τσαμαδού και Νοταρά:

59) Το κτίριο στην οδό Κολοκοτρώνη 60
(εικ. 63)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 81, που περικλείεται από τις οδούς Βασ. Γεωργίου Α', Νοταρά, Τσαμαδού και Φίλωνος:

60) Το κτίριο στην οδό Νοταρά 44
(εικ. 64)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 100, που περικλείεται από τις οδούς Τσαμαδού, Ηρώων Πολυτεχνείου, Καραολή και Δημητρίου και Ζωσιμάδων:

61) Το κτίριο στη γωνία Τσαμαδού –
Ηρώων Πολυτεχνείου. (εικ. 65)

62) Το κτίριο στην οδό Ηρώων
Πολυτεχνείου 18. (εικ. 66)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Στο ισόγειο
στεγάζεται κατάστημα κινητής
τηλεφωνίας.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 101, που περικλείεται από τις οδούς Ζωσιμάδων, Καραολή και Δημητρίου, Κολοκοτρώνη και Τσαμαδού:

63) Το κτίριο στη γωνία Τσαμαδού – Κολοκοτρώνη. (εικ. 67)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Στο κτίριο στεγάζεται κατάστημα ενδυμάτων (RimeLino)

64) Το κτίριο στην οδό Κολοκοτρώνη 61 (εικ. 68)

65) Το κτίριο στην οδό Κολοκοτρώνη 63 (εικ. 69)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 102, που περικλείεται από τις οδούς Κολοκοτρώνη, Καραολή και Δημητρίου, Νοταρά και Τσαμαδού:

66) Το κτίριο στη γωνία Κολοκοτρώνη Καραολή και Δημητρίου. (εικ. 70)

Πληροφορίες:
Σε πολύ κατάσταση. Στο ισόγειο σεγάζεται κατάστημα ναλικών. (Στρούμπας)

67) Το κτίριο στην οδό Κολοκοτρώνη 44 (εικ. 71)

Πληροφορίες:
Είχε εγκαταλειφθεί. Βρίσκεται σε στάδιο ανακαίνισης.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 103, που περικλείεται από τις οδούς Νοταρά, Καραολή και Δημητρίου, Φίλωνος και Τσαμαδού:

68) Το κτίριο στην οδό Νοταρά 32
(εικ. 72)

Πληροφορίες:
Βρίσκεται σε στάδιο
αποκατάστασης.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 113, που περικλείεται από τις οδούς Ζωσιμάδων, Ελ. Βενιζέλου, Κολοκοτρώνη και Καραολή και Δημητρίου:

69) Το κτίριο στην γωνία Κολοκοτρώνη
Καραολή και Δημητρίου. (εικ. 73)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Στο ιόγειο υπάρχει
χρωματοπωλείο ενώ στον πρώτο
βρίσκεται το Εθνικό Ωδείο.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 110, που περικλείεται από τις οδούς Νοταρά, Φίλωνος, Καραολή και Δημητρίου:

70) Το Παλαιό Τηλεφωνείο. (εικ. 74)

Πληροφορίες:
Διατηρείται σε άριστη κατάσταση.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 112, που περικλείεται από τις οδούς Κολοκοτρώνη, Ελ. Βενιζέλου, Νοταρά και Καραολή και Δημητρίου:

71) Το κτίριο στη γωνία Κολοκοτρώνη
Ελ. Βενιζέλου. (εικ. 75)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 108, που περικλείεται από τις οδούς Φίλωνος, Ελ. Βενιζέλου, Εθνικής Αντιστάσεως:

72) Το κτίριο στην οδό Εθνικής
Αντιστάσεως 30. (εικ. 76)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 133, που περικλείεται από τις οδούς Κολοκοτρώνη, Ευαγγελιστρίας, Νοταρά και Ελ. Βενιζέλου:

73) Το κτίριο στη γωνία Κολοκοτρώνη
Ελ. Βενιζέλου. (εικ. 77)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Πρόσφατα
Ανακαινισμένο.

74) Το κτίριο στην οδό Νοταρά 3
(εικ. 78)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 134, που περικλείεται από τις οδούς Νοταρά, Ευαγγελιστρίας, Φίλωνος και Ελ. Βενιζέλου:

75) Το κτίριο στην οδό Φίλωνος 13
(εικ. 79)

76) Το κτίριο στη γωνία Νοταρά –
Ευαγγελιστρίας. (εικ. 80)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Πρόσφατα
Ανακαινισμένο.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 135, που περικλείεται από τις οδούς Φίλωνος, Ευαγγελιστρίας, Τζελέπη και Ελ. Βενιζέλου:

77) Το κτίριο στη γωνία Τζελέπη –
Ελ. Βενιζέλου. (εικ. 81)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 142, που περικλείεται από τις οδούς Ευαγγελιστρίας, 34^ο Συντάγματος Πεζικού, Κολοκοτρώνη:

78) Το κτίριο στην οδό Κολοκοτρώνη 9
(εικ. 82)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 141, που περικλείεται από τις οδούς Κολοκοτρώνη, Πύλης, Φίλωνος και Ευαγγελιστρίας:

79) Το Ζάννειο Ορφανοτροφείο
(εικ. 83)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 106, που περικλείεται από τις οδούς Γούναρη, Νικήτα, Εθνικής Αντιστάσεως και Καραολή και Δημητρίου:

80) Το κτίριο στη γωνία Γούναρη –
Καραολή και Δημητρίου. (εικ. 84)

81) Το κτίριο στη γωνία Γούναρη –
Νικήτα. (εικ. 85)

Πληροφορίες:
Σε καλή κατάσταση. Στο ισόγειο
στεγάζεται κατάστημα αθλητικών
ενδυμάτων.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 105, που περικλείεται από τις οδούς Νικήτα, Γούναρη, Τσαμαδού και Εθνικής Αντιστάσεως:

82) Το κτίριο στη γωνία Γούναρη –
Τσαμαδού. (εικ. 86)

83) Το κτίριο στην οδό Εθνικής
Αντιστάσεως 9. (εικ. 87)

Πληροφορίες:
Είναι σε καλή κατάσταση. Στεγάζει
υποκατάστημα τράπεζας
(Alpha Bank).

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 75, που περικλείεται από τις οδούς Γούναρη, Τσαμαδού, Δημοσθένους και Λυκούργου:

84) Το κτίριο στη γωνία Τσαμαδού –
Δημοσθένους. (εικ. 88)

ΤΟΜΕΑΣ 25

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 85, που περικλείεται από τις οδούς Ακτή Ποσειδώνος, Αριστείδου και Γούναρη:

85, 86) Τα κτίρια στην οδό Γούναρη
9 και 11. (εικ. 89)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 84, που περικλείεται από τις οδούς Ακτή Ποσειδώνος, Λεωχάρους, Ναυαρίνου και Αριστείδου:

87) Το κτίριο στην οδό Αριστείδου 27
(εικ. 90)

88) Το κτίριο στην οδό Αριστείδου 29
(εικ. 91)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 89, που περικλείεται από τις οδούς Γούναρη, Φωκίωνος, Αλιπέδου και Κέκροπος:

89) Το κτίριο στη γωνία Γούναρη – Φωκίωνος. (εικ. 92)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

ΤΟΜΕΑΣ 28

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 3, που περικλείεται από τις οδούς Φιλελλήνων, Νοταρά, Χ. Τρικούπη και Φίλωνος:

90) Το κτίριο στη γωνία Νοταρά – Φιλελλήνων. (εικ. 93)

Πληροφορίες:
Βρίσκεται σε στάδιο επισκευής.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 5, που περικλείεται από τις οδούς Φιλελλήνων, Λεωσθένους, Χ. Τρικούπη και Κολοκοτρώνη:

91) Το κτίριο στην οδό Λεωσθένους 28 (εικ. 94)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

92) Το κτίριο στην οδό Λεωσθένους 26 (εικ. 95)

Πληροφορίες:
Πλήρως ανακαινισμένο.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 7, που περικλείεται από τις οδούς Ηρώων Πολυτεχνείου, Φιλελλήνων, Περικλέους και Χ. Τρικούπη:

93, 94) Τα κτίρια στην οδό Περικλέους 22 και 24. (εικ. 96)

Πληροφορίες:
Έχουν εγκαταλειφθεί. Το κτίριο στον αριθμό 24 βρίσκεται σε στάδιο επισκευής.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 17, που περικλείεται από τις οδούς Περικλέους, Φιλελλήνων, Καραϊσκού και Σκουζέ:

95,96) Τα κτίρια στη οδό Περικλέους
11 και 13. (εικ. 97)

Πληροφορίες:
Πλήρως ανακαινισμένα.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 8, που περικλείεται από τις οδούς Περικλέους, Φιλελλήνων, Καραϊσκού και Χαρ. Τρικούπη:

97) Το κτίριο στη γωνία Καραϊσκού –
Φιλελλήνων. (εικ. 98)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 9, που περικλείεται από τις οδούς Καραϊσκού, Φιλελλήνων, Αλκιβιάδου και Χ. Τρικούπη:

98) Το κτίριο στη γωνία Αλκιβιάδου –
Φιλελλήνων. (εικ. 99)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 15, που περικλείεται από τις οδούς Φιλελλήνων, Αλκιβιάδου, Σκουζέ και Πραξιτέλους:

99) Το κτίριο στην οδό Αλκιβιάδου 215
(εικ. 100)

Πληροφορίες:
Έχει εγκαταλειφθεί.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 33, που περικλείεται από τις οδούς Κουντουριώτου, Σκουζέ, Πραξιτέλους και Β' Μεραρχίας:

100) Το κτίριο στη γωνία Σκουζέ – Κουντουριώτου. (εικ. 101)

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 31, που περικλείεται από τις οδούς Καραϊσκού, Σκουζέ, Αλκιβιάδου και Β' Μεραρχίας:

101) Το κτίριο στην οδό Καραϊσκού 161 (εικ. 102)

Πληροφορίες:
Είναι σε καλή κατάσταση.
Κατοικείται.

- Στο οικοδομικό τετράγωνο 34, που περικλείεται από τις οδούς Κουντουριώτου, Σκουζέ, Ακτή Μουτσοπούλου και Β' Μεραρχίας:

102) Το κτίριο στην οδό Β' Μεραρχίας 34^Α. (εικ. 103)

Πληροφορίες:
Σε πολύ κατάσταση. Κατοικείται.

103) Το κτίριο στην οδό Β' Μεραρχίας 34Β. (εικ. 104)

2.2.1. Λειτουργικά χαρακτηριστικά (κάτοψη)

Στην πρόωπη φάση, η διαρρύθμιση των εσωτερικών χώρων και τα λειτουργικά χαρακτηριστικά των κατοικιών κατά κύριο λόγο ήταν τα εξής: στην είσοδο της κατοικίας είχαμε μια μικρή σάλα που λειτουργούσε σαν προθάλαμος, το σάλοτο, ο οποίος οδηγούσε στον χώρο υποδοχής, στα υπνοδωμάτια και στους βοηθητικούς χώρους οι οποίοι βρισκόταν στην ίδια ή σε άλλη στάθμη. Αυτό γινόταν είτε στο υπερυψωμένο ισόγειο είτε στον όροφο. Πολύ συνηθισμένο ήταν το ισόγειο των κατοικιών να χρησιμοποιείται ως κατάστημα, ενώ οι ημιυπόγειοι χώροι χρησίμευαν σαν αποθηκευτικοί χώροι αλλά και για να απομονώνουν την υγρασία από το υπόλοιπο κτίριο. Όταν υπήρχε επικοινωνία των χώρων από την πλευρά της αυλής αφορούσε κυρίως είτε όσους στέγαζαν βοηθητικές λειτουργίες όπως την κουζίνα, το χώρο υγιεινής, τις αποθήκες κ.α. είτε ενοικιαζόμενα ισόγεια δωμάτια με κοινόχρηστους συμπληρωματικούς χώρους. Πρέπει εδώ να αναφέρουμε ότι ήταν πολύ συχνό φαινόμενο της εποχής το ισόγειο να ενοικιάζεται και στον πρώτο όροφο να μένει ο ιδιοκτήτης.

Στις κατοικίες με μόνο ένα επίπεδο η ιεράρχηση των χώρων γινόταν είτε με διαφοροποίηση των χώρων είτε με την λειτουργική διαδοχή. Αυτές οι κατοικίες μπορούσαν να είναι ορθογώνιες, σε σχήμα Γ ή Π αλλά δεν ήταν απαραίτητο να οι πτέρυγες να είναι συμμετρικές μεταξύ τους. Η πρόσοψη του κτιρίου αποτελείτε από συμμετρικά ανοίγματα ως προς τον άξονα του εξώστη και σε αυτό το σημείο τοποθετείτε πάντα ο κύριος χώρος υποδοχής ο οποίος είναι ενιαίος και επικοινωνεί με δίφυλλες πόρτες με κάποια από τα δωμάτια της κατοικίας. Τα δωμάτια δεν είναι απαραίτητο να βρίσκονται σε κάποια από τις όψεις και μερικές φορές έχουν εσωτερική επικοινωνία μεταξύ τους. Ο φωτισμός γίνεται έμμεσα από φεγγίτες του ίδιου χώρου ή άμεσα από φεγγίτες του διαδρόμου ή των άλλων δωματίων. Οι βοηθητικοί χώροι οργανώνονται ανάλογα με το μέγεθος του ακινήτου. Στα μικρά βρίσκονται συνήθως στην αυλή ενώ στα μεγαλύτερα τοποθετούνται στο ίδιο επίπεδο με κατεύθυνση προς τον ακάλυπτο και σε κάποιες περιπτώσεις σε κλειστό χαγιάτι .

Σπανιότερα, συναντάμε το χώρο υγιεινής στο κενό του εξωτερικού κλιμακοστασίου, ενώ η αντίστοιχη θέση στις εσωτερικές σκάλες διατίθεται για την αποθήκευση ξυλανθράκων.

Στις διπλοκατοικίες ή τριπλοκατοικίες με σχετικά αυτόνομη οργάνωση της κάτοψης, ορισμένες φορές παρατηρείται η τοποθέτηση των βοηθητικών χώρων της μιας σε άλλη στάθμη.

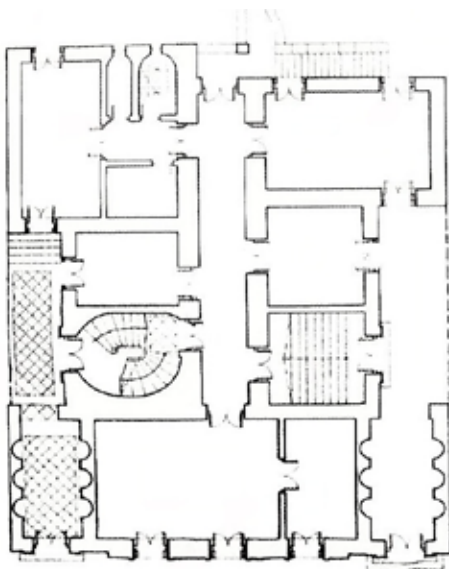
Οι διάδρομοι ήταν είτε σε σχήμα Γ ή T είτε ευθύγραμμοι και αυτό υποδήλωνε την πρόθεση για συμμετρική κατανομή των κινήσεων.

Η διαρρύθμιση αυτή γενικεύεται στα μεγαλοαστικά ακίνητα που χτίζονται μετά το 1870. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η οικία Χριστόπουλου που βρίσκεται στην οδό Καραΐσκου 161.

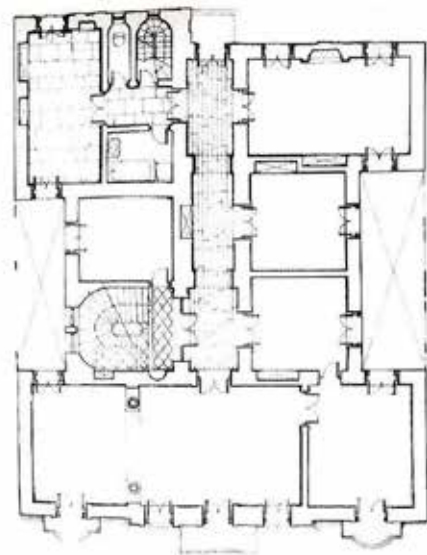
Στην επόμενη σελίδα έχουμε το κτίριο με τη μορφή που έχει σήμερα, την τομή της οικίας κατά τα κλιμακοστάσια της και της κατόψεις ισογείου και ορόφου αντίστοιχα.

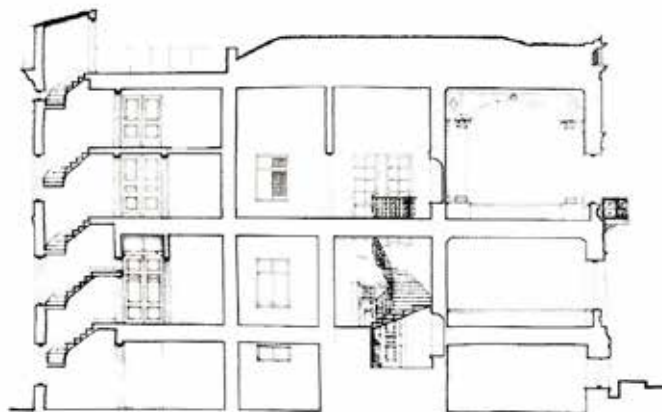
Εικ. 105. Η οικία Χριστοπούλου σήμερα (Καραϊσκού 161)

Εικ. 106. Κάτοψη ισογείου

Εικ. 107. Κάτοψη ορόφου

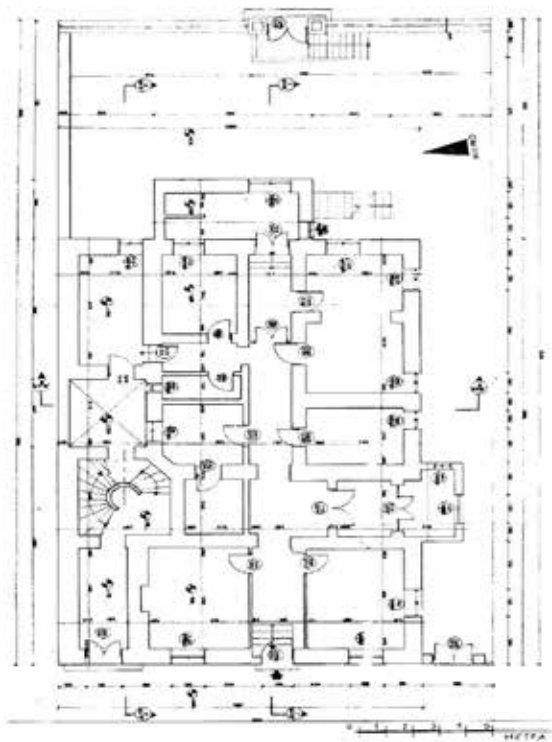
Εικ.108. Τομή της οικίας

(πηγή των παραπάνω σχεδίων: Σ. Μαλικούτη, Πειραιάς 1834 – 1912, σελ. 168)

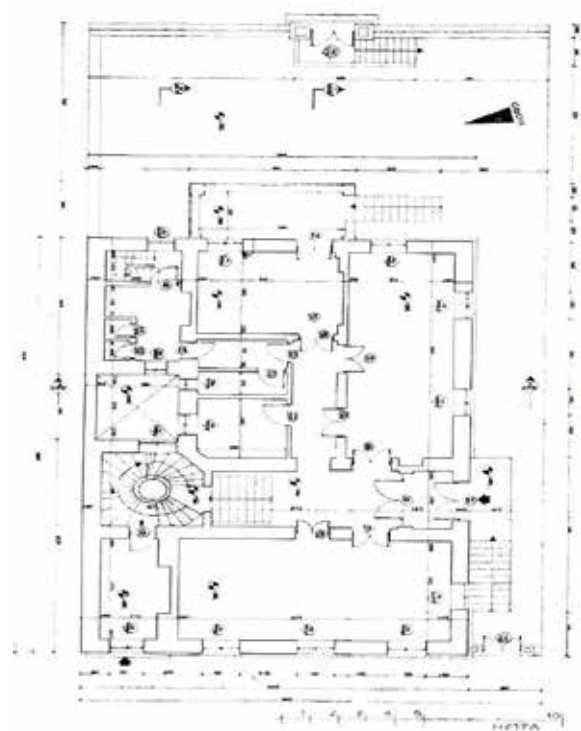
Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της διαρρύθμισης είναι το κτίριο επί της οδού Καραϊσκού 153.

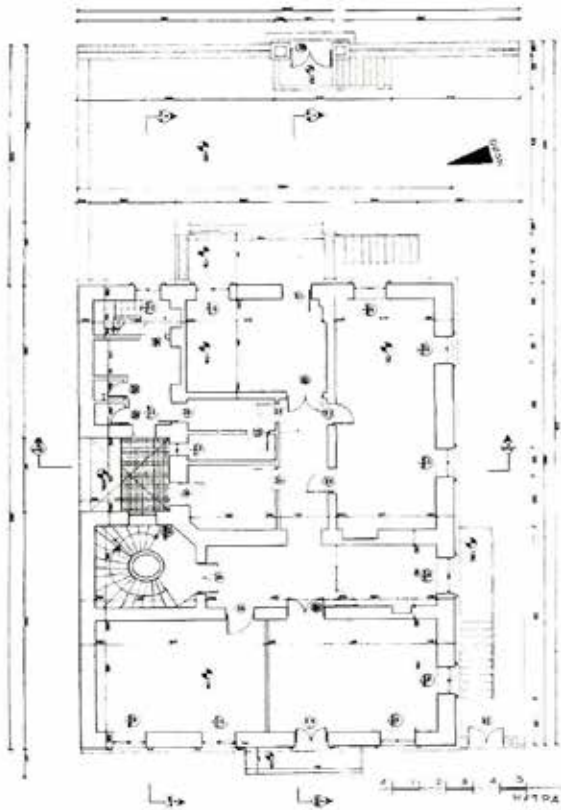
Εικ. 109, 110. Η οικία επί της οδού Καραϊσκού 153 σήμερα. (Δεκέμβριος 2008)

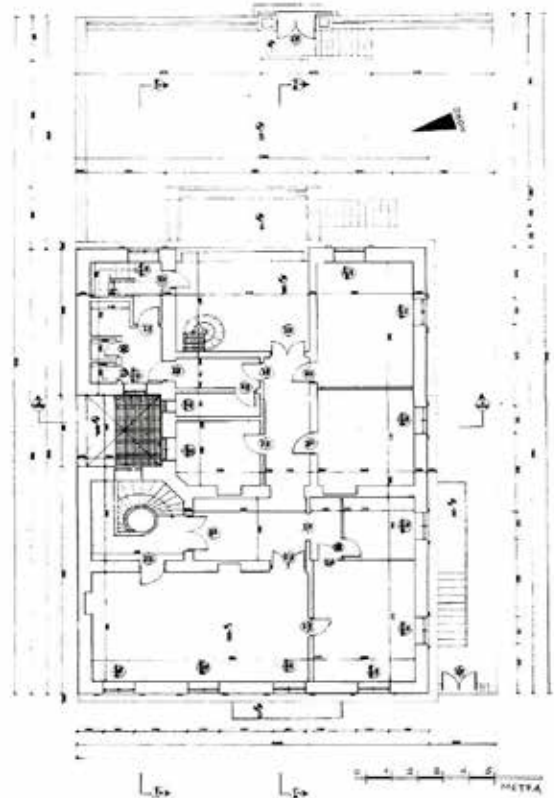
Εικ. 111. Κάτοψη υπογείου

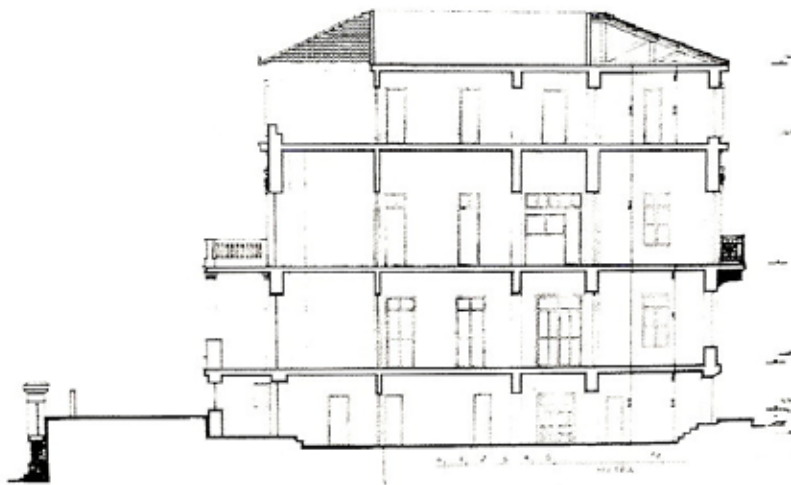
Εικ. 112. Κάτοψη ισογείου

Εικ. 113. Κάτοψη Α ορόφου

Εικ. 114. Κάτοψη Β ορόφου

Εικ. 115. Τομή κτιρίου

(πηγή των παραπάνω σχεδίων: Σ. Μαλικούτη, Πειραιάς 1834 – 1912, σελ. 170-1.)

Η κάτοψη των κατοικιών χαρακτηρίζεται από ορθολογική κατανομή και παράθεση των χώρων, είναι συμμετρική προς τη μονάδα προσπέλασης που αναπτύσσεται στον διαμήκη ή τον εγκάρσιο άξονα και αποτελείται από την κύρια κατακόρυφη επικοινωνία και τον διάδρομο ο οποίος πλέον παίρνει την θέση του «σαλότου» των πρώιμων κτιρίων. Οι πρωτεύοντες και δευτερεύοντες κύριοι χώροι ιεραρχούνται συμφωνά με το μέγεθος τους και τη θέση τους. Στον ακάλυπτο και γύρω από το φωταγωγό τοποθετούνται οι υγροί και οι βοηθητικοί χώροι.

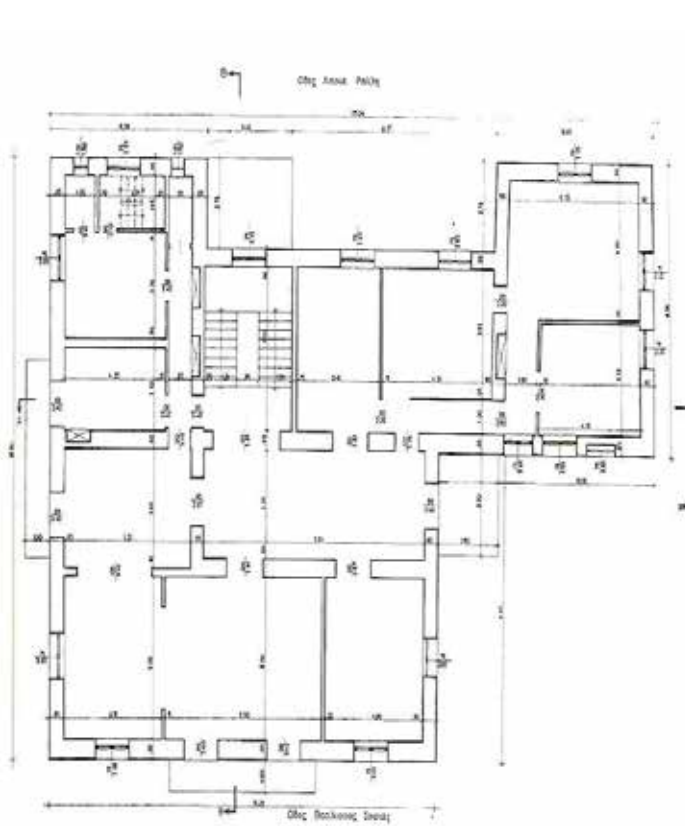
Οι κατόψεις γενικός έχουν ίδια λογική σχεδιασμού, την οργάνωση και τον συσχετισμό των λειτουργιών. Οι διαφοροποιήσεις τους γίνεται κυρίως στις διαστάσεις των χώρων, την επιφάνεια των ακαλύπτων, τον αριθμό και, ως ένα σημείο, τα ύψη των ορόφων, μεγέθη που κινούνται σε ευθεία αναλογία με την κατηγορία του ακινήτου και το οικονομικό επίπεδο του ιδιοκτήτη του.

Η αυστηρή τήρηση της συμμετρίας, που συνεπάγεται ξεκάθαρους όγκους, αλλά και τα άκαμπτα σχήματα είναι το ιδιαίτερο γνώρισμα των αστικών μεγάρων και των επαύλεων στα προάστια. Η πολυτελής και επιμελημένη διακόσμηση του εσωτερικού χώρου και η διαμόρφωση του εκτεταμένου ακαλύπτου σε κήπο αποτελούν τα επιπλέον χαρακτηριστικά γνωρίσματα των κτιρίων αυτής της κατηγορίας.

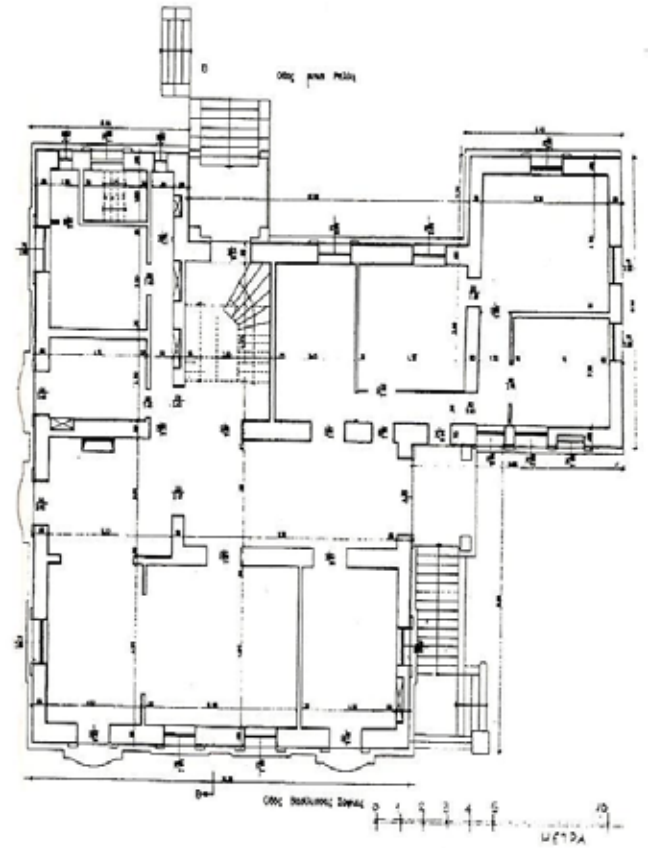

Εικ. 116, 117. Το Μέγαρο Μεταξά στην συμβολή των οδών Βασιλέως Γεωργίου Α΄ και Γρ. Λαμπράκη

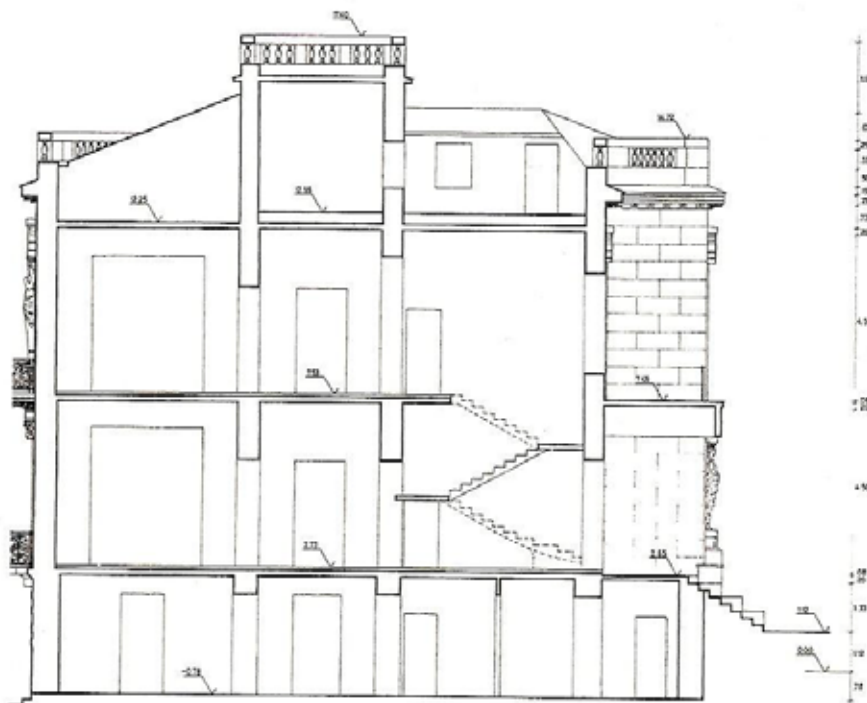

Εικ. 118. Κάτοψη α' ορόφου

Εικ. 119. Κάτοψη β' ορόφου

Εικ. 120. Τομή Μεγάρου Μεταξά
(πηγή: : Σ. Μαλικούτη, Πειραιάς 1834 – 1912, σελ. 175)

Σχετικά με τα ύψη των κτιρίων, η καταγραφή τους οδηγεί επίσης σε ομαδοποιημένα συμπεράσματα:

- Το ύψος των καταστημάτων κυμαίνεται από 4,50-6,75μ.
- Στις μονώροφες κατοικίες συναντάται σταθερά στα 3,50-4,50μ, ανάλογα με την ύπαρξη ή όχι ημιπόγειου.
- Τα χαμηλά βοηθητικά προσκτίσματα δεν ξεπερνούν τα 3,00μ.
- Οι κατοικίες σε δύο επίπεδα έχουν ύψος 6,00-7,50μ.
- Οι ψηλές διώροφες οικοδομές, που έχουν κατάστημα με ημιώροφο, μπορεί να έφταναν και τα 9,00μ.

Με αρκετή ποικιλία διαμορφώνεται και το ανάγλυφο του ποσοστού κάλυψης των οικοπέδων. Στον εμπορικό τομέα της πόλης και τη χιακή συνοικία κινείται στην περιοχή του 70%-80%, αγγίζοντας, σε αρκετές περιπτώσεις, υψηλότερα ποσοστά μέχρι και το 100%. Κατά μέσο όρο, συναντάμε κάλυψη 40%-60% σε όλη την ακτίνα του οικοδομημένου τμήματος. Πάντως ποσοστά μικρότερα του 40% δεν είναι συχνά.

2.2.2. Η μορφολογία των όψεων

Από την φωτογράφιση που παρουσιάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, παρόλο που είναι ελάχιστα τα παραδείγματα που έχουν διασωθεί, παρατηρούμε ότι στα πρώιμα σπίτια, έχουμε σαφή τονισμό των οριζόντιων στοιχείων ενώ σχεδόν πάντα οι προσόψεις είναι τελείως λιτές. Υπάρχει μια γεωμετρική συμμετρία ως προς την τοποθέτηση των ανοιγμάτων (παράθυρα – μπαλκονόπορτες) και των εξωστών. Πολύ συχνό ήταν να χρησιμοποιείται ο χώρος του ισόγειου ως κατάστημα ενώ στον επάνω όροφο να μένει ο ιδιοκτήτης. Επίσης παρατηρούμε ισοδύναμες επιφάνειες και τα ανοίγματα του ορόφου τονίζονται με πολύ απλά πλαίσια χωρίς καθόλου διακοσμητικά στοιχεία (σε μερικές περιπτώσεις έχουμε μόνο ελαφρά προεξέχουσες παραστάδες). Σε γενικές γραμμές έχουμε πλήρη απουσία φλυαρίας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα κτίρια στη γωνία Δημοσθένους – Τσαμαδού (εικ. 121), στη γωνία Ελ. Βενιζέλου - Τζελέπη (εικ. 122) και στη γωνία Αλκιβιάδου - Φιλελλήνων (εικ. 123).

Και στα τρία κτίρια έχουμε το ισόγειο να χρησιμοποιείται ως κατάστημα (μαγαζί), ενώ ο πάνω όροφος να είναι η κυρίως κατοικία. Έχουμε σαφή τονισμό των ανοιγμάτων και των εξωστών στον όροφο. Στα δύο πρώτα έχουμε τελείως απλά πλαίσια στα ανοίγματα, ενώ στο τρίτο δίνεται περισσότερη έμφαση καθώς παρατηρούμε ελαφρά προεξέχουσες παραστάδες.

Εικ. 121. Το κτίριο στη γωνία Δημοσθένους και Τσαμαδού

Εικ. 122. Το κτίριο στη γωνία Ελ. Βενιζέλου και Τζελέπη

Εικ. 123. Αλκιβιάδου και Φιλλελλήνων

Στα κτίρια των εικόνων 124 και 125 δίνεται μια μεγαλύτερη έμφαση στην πλαισίωση των ανοιγμάτων, κυρίως των πάνω ορόφων οπότε και παρατηρούμε παραστάδες με αρκετά μεγαλύτερο πάχος και να φέρουν πλήρη θριγκό. Το παρατηρούμε στο κτίριο επί της οδού Νοταρά 98, όπως και σε αυτό στη συμβολή των οδών Νοταρά και Φιλελλήνων, το οποίο σήμερα βρίσκεται υπό επισκευή.

Εικ. 124. Το κτίριο στην οδό Νοταρά 98

Εικ. 125. Το κτίριο στη γωνία Φιλελλήνων 10 και Νοταρά

Στα δυο παραπάνω κτίρια έχουμε πλαισίωση με παραστάδες μεγαλύτερου πάχους που εδράζονται στο διαχωριστικό των δύο ορόφων, απόλυτη συμμετρία των ανοιγμάτων, ενώ στο δεύτερο κτίριο έχουμε εμφανή διαχωρισμό των επιπέδων. Στο ισόγειο έχουμε απλή πλαισίωση των ανοιγμάτων, ενώ στον όροφο δίνεται μεγαλύτερη έμφαση σε αυτά, ακόμα και με την χρήση πλήρων αετωμάτων στις μπαλκονόπορτες. Επίσης υπάρχει ημιυπόγειος χώρος με τελείως απλά ανοίγματα (ή φεγγίτες), ενώ το κτίριο στην οδό Νοταρά 98, το ισόγειο πρέπει να χρησιμοποιούταν ως κατάστημα.

Παράλληλα παρατηρούμε σε αρκετές περιπτώσεις κτιρίων ότι το κεντρικό τμήμα των όψεων τους προεξέχει ελαφρώς από το υπόλοιπο, χωρίς όμως το τμήμα αυτό να τονίζεται ιδιαίτερα, όπως στα κτίρια στη συμβολή Αλκιβιάδου – Καραολή και Δημητρίου (στο οποίο στεγαζόταν το 42^ο δημοτικό σχολείο Πειραιά), και στην οδό Μπουμπουλίνας 18.

Εικ. 126. Το κτίριο στην οδό Μπουμπουλίνας 18

Εικ. 127. Το κτίριο στη γωνία Αλκιβιάδου 98 και Καραολή και Δημητρίου

Και στα δύο υπάρχει συμμετρία δεξιά και αριστερά από το προεξέχον κεντρικό τμήμα. Στο πρώτο έχουμε πλούσια διακοσμητική πλαισίωση των ανοιγμάτων. Μόνο όμως στον πρώτο όροφο, ενώ υπάρχει ημιυπόγειος χώρος και κατά μήκος της βάσης του παρατηρούμε επένδυση από μάρμαρο ύψους περίπου ενός μέτρου. Στο δεύτερο βλέπουμε ότι το κεντρικό προεξέχον τμήμα καταλήγει σε κεντρικό αέτωμα. Έχει μεγάλες και καθαρές επιφάνειες, τονισμό των οριζόντιων στοιχείων, ενώ τα σχετικά απλά πλαίσια παραθύρων και εξωθύρων είναι ξύλινα. Ένα από τα ελάχιστα, αν όχι το μόνο κτίριο, με ξύλινα πλαίσια που σώζεται μέχρι σήμερα.

Στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, περνάμε στην φάση του ώριμου Κλασικισμού. Βλέπουμε πλέον ότι υπάρχει από τους αρχιτέκτονες μια διάθεση για περισσότερη διακόσμηση στις όψεις των κτιρίων (πολλές φορές με αρκετή δόση φλυαρίας). Έτσι βλέπουμε ότι γεισίποδες και οδόντες υπάρχουν αρκετές φορές στο ανώτερο τμήμα του κτιρίου (στην απόληξη του κτιρίου κάτω από το αέτωμα), υπάρχουν κορινθιακά επίκρανα στις απολήξεις των παραστάδων, αετώματα στις επιστέψεις των ανοιγμάτων καθώς και άλλα διακοσμητικά στοιχεία. Μερικά από τα παραπάνω χαρακτηριστικά παρατηρούμε στα κτίρια των εικόνων 128 – 133.

Εικ. 128. Το κτίριο στην οδό Καραϊσκού 161

Εικ. 129. Κτίριο στην οδό Καραϊσκού 153 (αποκατάσταση)

Εικ. 130. Κτίριο στην οδό Νοταρά 32

Εικ. 131. Κτίριο στη γωνία Γρ. Λαμπράκη – Καραολή και Δημητρίου

Εικ. 132. Κτίριο στη γωνία Σκουζέ και Κουντουριώτου

Εικ. 133. Κτίριο στη οδό Αλκιβιάδου 154

Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα ίσως είναι το κτίριο στην οδό Καραΐσκου 161 (εικ. 128), στο οποίο παρατηρούμε ότι υπάρχει απόλυτη συμμετρία ανοιγμάτων, το κεντρικό τμήμα που προεξέχει από το υπόλοιπο, καταλήγει σε ένα μεγάλο κεντρικό αέτωμα. Υπάρχουν κορινθιακά επίκρανα στις παραστάδες και ημιυπόγειος χώρος στην κατώτερη στάθμη στην οποία τρέχει ζώνη από μαρμάρινες πλάκες. Στο ισόγειο έχουμε γραμμική επισήμανση, ενώ η μαρμάρινη πλαισίωση των δύο εισόδων, μπορούμε να πούμε ότι είναι μια μικρογραφία ολόκληρου του κτιρίου. Στο ανώτερο τμήμα υπάρχει διακοσμητική ζωφόρος με γεισίποδες και οδόντες.

Επίσης χαρακτηριστικός είναι ο διαχωρισμός των επιπέδων στα κτίρια των εικόνων 129, 130, 132 και 133 όπου στα ισόγεια υπάρχει γραμμική επισήμανση του ισόδομου συστήματος.

Έχουμε και κάποιες μικρές αποκλίσεις σε σχέση με αυτά που περιγράψαμε προηγουμένως. Έτσι σε κάποια κτίρια έχουμε πιο έντονη δήλωση των κατακόρυφων μερών ή στοιχείων. Σε πολλά κτίρια παρατηρούμε και τα εξής χαρακτηριστικά: ανομοιογενείς επιστέψεις των ανοιγμάτων, αλλά διαφοροποίηση των κεντρικών τμημάτων με συνεχή επιστύλια, με κυφώσεις σε όλη την επιφάνεια του ισογείου, αλλά επιπλέον παραστάδες, μεμονωμένες ή σε ζεύγη, να οριοθετούν τις επιμέρους ενότητες της όψης, με οριζόντιους αρμούς στην κατώτερη ζώνη και επιμήκεις εξώστες στους ορόφους.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα διαφοροποίησης των κεντρικών τμημάτων με συνεχή επιστύλια και επιμήκεις εξώστες στον επάνω όροφο είναι το κτίριο στην οδό Περικλέους 13 (εικ. 134) και αυτό στην οδό Εθνικής Αντιστάσεως 30 (εικ. 135).

Εικ. 134. Το κτίριο στην οδό Περικλέους 13

Εικ. 135. Το κτίριο στην οδό Εθνικής Αντιστάσεως 30

Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι ότι στα μεγάλα γωνιακά κτίρια (βλ. εικ. 136, 137 και 138) συνηθιζόταν να έχουμε προεξοχή του κεντρικού τμήματος και των δύο όψεων, στην οποία μάλιστα γινόταν και μια σχετική υπογράμμισή της με δύο κυρίως τρόπους. Ο πρώτος ήταν με τις γνωστές παραστάδες και ο άλλος με τους λεγόμενους γωνιόλιθους.

Εικ. 136. Κτίριο στη γωνία Β' Μεραρχίας - Υψηλάντου

Εικ. 137. Κτίριο στη γωνία Κουντουριώτου - Μπουμπουλίνας

Εικ. 138. Κτίριο στη γωνία Ελ. Βενιζέλου – Κολοκοτρώνη

Στο κτίριο στη γωνία Β' Μεραρχίας – Υψηλάντου (εικ.136) έχουμε απόλυτη συμμετρία δεξιά και αριστερά των προξέχουσων τμημάτων. Στο ισόγειο και στον πρώτο όροφο, οι προεξοχές τονίζονται με γωνιόλιθους ενώ στο τελευταίο επίπεδο με παραστάδες που καταλήγουν σε κορινθιακά επίκρανα, τα οποία υπάρχουν και στις παραστάδες όλων των ανοιγμάτων των δύο ορόφων. Το ίδιο συμβαίνει και στο κτίριο στη γωνία Κουντουριώτου – Μπουμπουλίνας (εικ.137) με τη διαφορά ότι στο ισόγειο έχουμε πλήρη γραμμική επισήμανση, ενώ σε όλα τα ανοίγματα του τελευταίου ορόφου έχουμε επίστεψη με αετώματα. Τέλος στο κτίριο στη γωνία Κουντουριώτου – Μπουμπουλίνας και στο Κτίριο στη γωνία Ελ. Βενιζέλου – Κολοκοτρώνη παρατηρούμε και πάλι ότι στην κατώτερη στάθμη (ημιυπόγειος χώρος) τρέχει η χαρακτηριστική ζώνη από μαρμάρινες πλάκες.

Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι επιρροή στην ιδιωτική αρχιτεκτονική έχει ο αρχιτέκτονας Ε. Τσίλλερ, όπως στο κτίριο στη γωνία Καραΐσκου 96 και Τσαμαδού (εικ. 140) όπου χαρακτηριστικά είναι τα τοξωτά ανοίγματα με τις μορφές στα κλειδιά.

Εικ. 140. Το κτίριο στη γωνία Καραΐσκου και Τσαμαδού

Έτσι παρατηρούνται πολύ συχνά οι αετωματικές επιστέψεις, τα τοξωτά παράθυρα και τις κόγχες, οι απολήξεις των στεγών, τα γύψινα κοσμήματα και οι μορφές στην πλαισίωση των ανοιγμάτων, η ιδιαίτερη διαμόρφωση των κιγκλιδωμάτων των εξωστών, καθώς και ο πληθωρικός εσωτερικός διάκοσμος, με κυρίαρχες τις ζωγραφισμένες οροφές.

Μέχρι και το 1910 έχουμε την ύστερη φάση του Κλασικισμού, με κύρια χαρακτηριστικά τα γύψινα στοιχεία με διακοσμητικά θέματα, τις ραβδώσεις των παραστάδων, σε όλο το ύψος τους ή σε τμήμα του, τα κατακόρυφα μικρά φουρούσια στα πλαίσια των ανοιγμάτων οι κυφώσεις, επικρατεί η κατακόρυφη οργάνωση της όψης και γενικεύεται η κατασκευή των συμπαγών στηθαίων.

Εικ. 141. Το Μέγαρο Μεταξά (δημιουργία του αρχιτέκτονα Ziller)

Το διάστημα αυτό για πρώτη φορά παρατηρούνται μικρές αλλοιώσεις των νεοκλασικών λεπτομερειών, όπως οι καμπύλες επιφάνειες στις όψεις. Το παρατηρούμε στο κτίριο στη γωνία Πραξιτέλους 152 – Σωτήρος Διος (εικ. 142) και στο κτίριο στη γωνία Πύλης 47 – Ανδρούτσου (εικ. 143).

Εικ. 142. Το κτίριο στη γωνία Πραξιτέλους 152 – Σωτήρος Διος

Εικ. 143. Το κτίριο στη γωνία Πύλης 47 και Ανδρούτσου

Και στα δύο παραπάνω κτίρια η γωνία παρουσιάζεται σε καμπύλη μορφή ενώ σε αυτό στη γωνία Πραξιτέλους 152 και Σωτήρος Διος τα παράθυρα του δευτέρου ορόφου πλαισιώνονται με καμπύλη επίστεψη. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της κατηγορίας αυτής είναι και τα κυλινδρικά στοιχεία σε επιμέρους όγκους όπως στα δύο γειτονικά κτίρια στη γωνία Μπουμπουλίνας – Πραξιτέλους (εικ. 144) και στη γωνία Μπουμπουλίνας – Κουντουριώτου (εικ. 145).

Εικ. 144. Το κτίριο στη γωνία Μπουμπουλίνας – Πραξιτέλους

Εικ. 145. Το κτίριο στη γωνία Μπουμπουλίνας - Κουντουριώτου

Σε κτίρια που χρονολογούνται γύρω στο 1915 έχουμε σημαντικές μορφολογικές αλλοιώσεις όπως αλλαγή στην πλαισίωση των ανοιγμάτων με την απουσία αετωμάτων και έχουμε μεγαλύτερη χρήση διακοσμητικών μέσων (εικ. 146 και 147).

Εικ. 146. Το κτίριο στην οδό Γούναρη 11

Εικ. 147. Το κτίριο στη οδό Μπουμπουλίνας 23

2.2.3. Η οργάνωση των ρυθμολογικών στοιχείων

Κύριο χαρακτηριστικό των διώροφων (κυρίως) κτιρίων της πρώιμης περιόδου που εξετάζουμε ήταν η ανάπτυξη των αντιπροσωπευτικών ρυθμολογικών στοιχείων στον όροφο και τη χρησιμοποίηση του υπόλοιπου σώματος του κτιρίου ως οπτικού βάθρου της όλης σύνθεσης.

Η γραμμική επισήμανση του ισόδομου συστήματος στο κάτω τμήμα του κτιρίου, γινόταν με την εφαρμογή λεπτού αρμολογήματος επάνω στο επίπεδο κονίαμα. Με τον τρόπο αυτό ενισχύονταν (για τις κατώτερες ζώνες της όψης) η εντύπωση του συμπαγούς κτιστού στοιχείου. Στη χαμηλότερη στάθμη έτρεχε πάντοτε μία συνεχής ζώνη (ύψους 1 - 1,50 μ.) από χονδρές μαρμάρινες πλάκες (συνήθως Υμηττού), η οποία ολοκλήρωνε αισθητικά τη βάση της όψης. Είχε όμως και πρακτική σημασία, καθώς προστάτευε την οικοδομή από φθορές και την υγρασία στη στάθμη των πεζοδρομίων. Η ζώνη αυτή (σουβέδες) αντιστοιχούσε στο ημιπόγειο, και το πάνω όριό της βρισκόταν ακριβώς στο ύψος του δαπέδου του υπερυψωμένου ισογείου. Χαρακτηρικά παραδείγματα είναι το κτίριο στη γωνία των οδών Σκουζέ και Αλκιβιάδου και το κτίριο στη γωνία Μπουμπουλίνας και Κουντουριάτου.

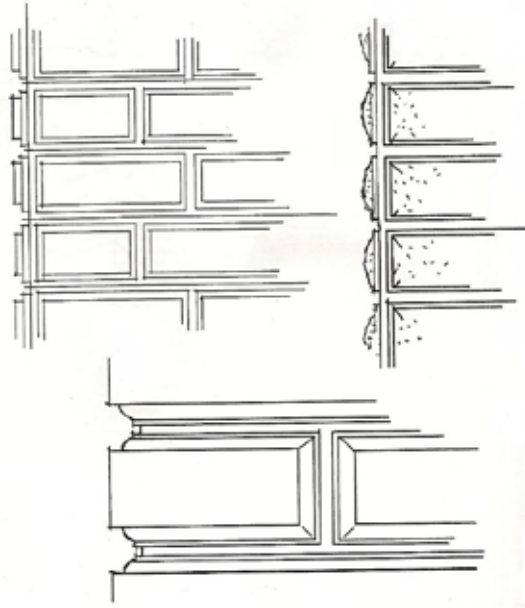

Εικ. 148. Το κτίριο στη γωνία Σκουζέ & Αλκιβιάδου

Εικ. 149. Το κτίριο στη γωνία Μπουμπουλίνας & Κουντουριάτου

Επειδή ο ρυθμός αναπτυσσόταν στον ανώτερο όροφο του κτιρίου, έπρεπε ο υποκείμενος να αποκτήσει οπτικά τη στιβαρότητα "βάθρου". Αυτός ο χαρακτήρας θα μπορούσε να υποδηλωθεί με την ισόδομη τοιχοποιία ή ακόμη και με την εντελώς επίπεδη επιφάνεια των τοίχων, κάτι που επίσης συνηθιζόταν γιατί έδινε γεωμετρική καθαρότητα στην όλη σύνθεση. Στην περίπτωση όμως που δεν ήταν επιθυμητή μια υπερβολικά λιτή εμφάνιση, συνηθίζαν να τονίζουν τις γωνίες αυτής της ζώνης με τους γνωστούς "γωνιόλιθους", οι οποίοι ήταν επίπλαστοι (δηλαδή κατασκευασμένοι με παχύτερο στρώμα κονιάματος). Είχαν επίπεδες επιφάνειες (κυρίως στα προωμότερα παραδείγματα) ή κυφωτές κατά το σύστημα "ρούστικο", πρακτική που κατά κανόνα εφαρμοζόταν στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα ή και αργότερα .

Εικ. 150. Συστήματα επίπλαστου διάκοσμου σε απομίμηση λαξευτών γωνιόλιθων
(πηγή: Μ. Μπίρης, Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875 – 1925, σελ. 107)

Εικ. 151. Κτίριο στη γωνία Υψηλάντου – Β' Μεραρχίας

Εικ. 152. Κτίριο στην οδό Β' Μεραρχίας 34α

Ο όψιμος Κλασικισμός παρουσίαζε ιδιαίτερη προτίμηση σε αυτού του είδους την τοιχοποιία για την αισθητική επεξεργασία της βάσης των όψεων. Ήταν μάλιστα χαρακτηριστική η εφαρμογή της έντονης κύφωσης των ψευδολίθων (ονομάζονταν και μπόμπες) στην αστική αρχιτεκτονική που διαμορφώθηκε κάτω από την ισχυρή επίδραση του έργου του Ε. Τσίλλερ.

Εικ. 153. Οι "μπόμπες" στο κτίριο στη γωνία Γρ. Λαμπράκη – Τσαμαδού

Εφόσον η κατώτερη ζώνη του κτιρίου χρησίμευε ως αυτοτελές "βάθρο" για την έδραση του υπερκείμενου ρυθμού, έπρεπε και αυτή να έχει τη δική της βάση, τον κυρίως κορμό και τη στέψη της. Η βάση που έφτανε μέχρι το ύψος του δαπέδου του υπερυψωμένου ισογείου, χωριζόταν από τον υπερκείμενο κορμό με ταινία μικρής προεξοχής και φαρδέως μετώπου (περίπου 10 εκ.), και στις περισσότερες περιπτώσεις αποτελούσε στοιχείο λαξευμένο σε μάρμαρο.

Ο κύριος κορμός του "βάθρου", που αντιστοιχούσε σε όλο το ύψος του πρώτου ορόφου κατέληγε και αυτός με τη σειρά του σε γείσο μέτριας προεξοχής (κορωνίδα) και οπωσδήποτε συνθετότερης μορφής. Έτσι είχαμε σαφή οριζόντια υποδιαίρεση της όψης. Είχε μέτωπο ύψους 5 – 8 εκ., η πάνω ακμή του οποίου τονιζόταν με μικρό κυμάτιο. Στη βάση του είχε λέσβιο κυμάτιο με αστράγαλο (σε ορισμένα μεταγενέστερα σπίτια, το συναντάμε συνδυασμένο με κανόνα οδόντων). Τέλος, σε όλο το μήκος του, έτρεχε μια συνεχής ταινία (ζωφόρος) η οποία οριζόταν προς τα κάτω με λέσβιο πάλι κυμάτιο ή ένα απλούστερο ημικυκλικής διατομής. Τα στοιχεία αυτά ήταν συνήθως κατασκευασμένα "τραβηχτά" στο κονίαμα. Μια, πιο λητή εφαρμογή ήταν ο διαχωρισμός αυτής της ταινίας από τον υπόλοιπο τοίχο με μια ελάχιστη προεξοχή του επιπέδου της, προκειμένου να διαμορφωθεί σε όλο της το μήκος μια λεπτή διαχωριστική σκωτία.

Η στάθμη αυτού του ενδιαμέσου γείσου συνέπιπτε απόλυτα με εκείνη της μαρμαρίνης πλάκας του εξώστη του πάνω ορόφου, και επομένως το μέτωπο αυτής της πλάκας ήταν επεξεργασμένο με τη διατομή του γείσου. Σε όψιμα παραδείγματα, όπου τονιζόταν ιδιαίτερα ο πλαστικός διάκοσμος, ήταν δυνατόν η επίστεψη της κατώτερης ζώνης του κτιρίου να έχει πλήρη θριγκό, συνδυασμό επιστύλιου και ζωφόρου σύμφωνα με τον ιωνικό ρυθμό.

Στην περίπτωση που υπήρχε κεντρικό αέτωμα, ήταν απαραίτητη η σίμη. Σε πολλά παραδείγματα αυτή είχε αντικατασταθεί σε όλο της το μήκος από κεραμικά στοιχεία διακοσμημένα με ελικοειδείς βλαστούς, ακραία ανθέμια στις δύο γωνίες, ενώ στην κορυφή δέσποζε το μεγαλύτερο (κορυφαίο) με αμφίπλευρη πλαστική παράσταση. Αλλά και τα οριζόντια γείσα στεφανώνονταν με σειρά ακροκέραμων στερεωμένων με την επίπεδη βάση τους πάνω σε παχύ στρώμα κονιάματος. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η οικία Χριστοπούλου στην οδό Καραϊσκού 161 και το Παλαιό Ταχυδρομείο.

Εικ. 154. Το κεντρικό αέτωμα με κεραμικά στοιχεία, της οικίας Χριστοπούλου στην οδό Καραϊσκού 161.

Εικ. 155. Το κεντρικό αέτωμα του Παλαιού Ταχυδρομείου.

Το Δημοτικό Θέατρο

Η κατασκευή του Δημοτικού Θεάτρου στην πλατεία Κοραή ξεκίνησε το 1884. Ολοκληρώθηκε το 1895, με αρκετές διακοπές για οικονομικούς λόγους.

Εικ. 156. Το Δημοτικό Θέατρο Πειραιά

Η πλατεία του θεάτρου είναι ένα πεταλόσχημο auditorium, που στεγάζεται με διακοσμημένη καμπυλωτή ψευδοροφή και περιβάλλεται από περιμετρικό εξωτερικό διάδρομο, ο υπόστυλος κεντρικός προθάλαμος, από τον οποίο ξεκινούν οι δύο μνημειακές σκάλες προς τον όροφο, και το foyer, που πλαισιώνει την κυρίως αίθουσα με πλευρικά ορθογώνια δωμάτια, αναπτύσσονται σε δύο ορόφους, ενώ η σκηνή φτάνει μέχρι και την υπερύψωση του δώματος. Το θέατρο έχει τρεις σειρές εξωστών με θεωρεία και ένα υπερώο.

Η διαμόρφωση των όψεων του αποτελεί συγκερασμό γαλλικών και γερμανικών στοιχείων του Κλασικισμού. Πρόκειται για έναν απόλυτα συμμετρικό προς τους κύριους άξονες του όγκου, με ποικίλη ανάπτυξη κατά το ύψος, εξαιτίας της σημαντικής κλίσης του εδάφους. Η όψη προς την πλατεία Κοραή είναι διώροφη, η

δυτική είναι τριώροφη, ενώ οι δύο πλάγιες εκτείνονται σταδιακά σε τρεις πλήρεις ορόφους. Ένα επιβλητικό πρόπυλο, που προεξέχει στην πρόσοψη και στηρίζεται στις γιγαντιαίες κορινθιακές κολόνες, καθώς και μία ορθογωνική υπερύψωση πάνω από το δώμα, δημιουργούν δύο ομόλογα αετώματα, κυρίαρχα στην όλη σύνθεση. Κορινθιακές είναι και οι ψευδοπαραστάδες που παρατάσσονται ρυθμικά σε όλο το εξωτερικό περίβλημα του κτιρίου. Στα ισόγεια τμήματα κυριαρχούν η λαξευτή λιθοδομή και τα αναγεννησιακά τοξωτά ανοίγματα. Η μορφολογική ανάδειξη όλων των όψεων διέπεται από έντονο κατακορυφισμό.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι λύσεις που δόθηκαν από τον αρχιτέκτονα σε θεμελιώδη τελικά προβλήματα του θεάτρου. Στη διάταξη και τον εξοπλισμό της σκηνής, την ασφαλή και γρήγορη εκκένωσή του, τον σωστό εξαερισμό και τη θέρμανση, καθώς και την πυρασφάλεια. Για τον φωτισμό του, χρησιμοποιήθηκε αρχικά φωταέριο, λόγω του υψηλού κόστους του ηλεκτρικού ρεύματος.

Στο κτίριο στεγάζονται κατά διαστήματα και λειτουργίες διαφορετικές από τη θεατρική. Το 1894, τα δωμάτια της νότιας πλευράς μισθώνονται στην Εμπορική Λέσχη της πόλης. Μεταγενέστερα, παραχωρείται προσωρινά ένα τμήμα στην Ένωση Ελληνίδων, για την πρώτη εγκατάσταση της Επαγγελματικής Σχολής Γυναικών. Μετά το 1913, ορισμένες αίθουσες παραχωρούνται στο Εργατικό Κέντρο, ενώ το 1924, το foyer μετασκευάζεται για τις ανάγκες του νεοσύστατου τότε Πρακτικού Λυκείου.

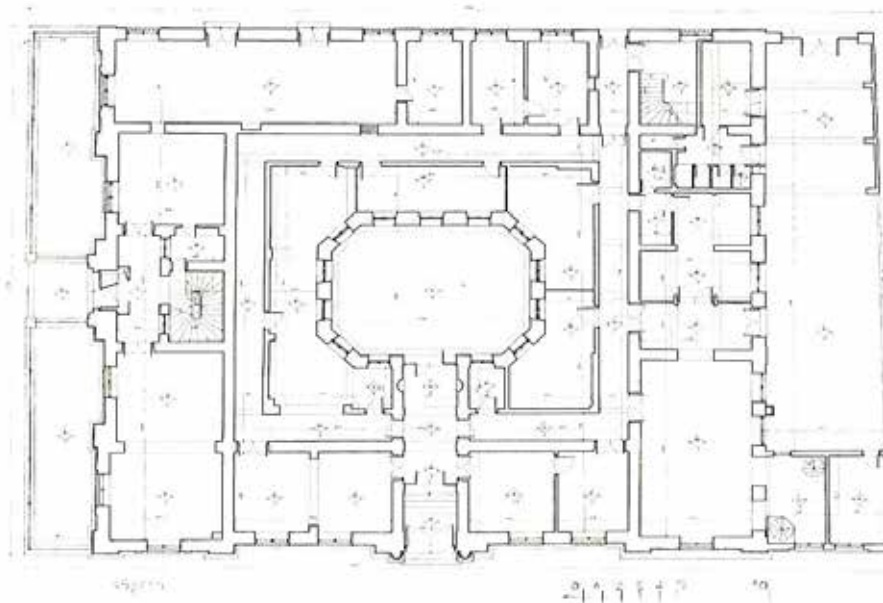

Εικ. 157. Η πίσω όψη του Δημοτικού Θεάτρου

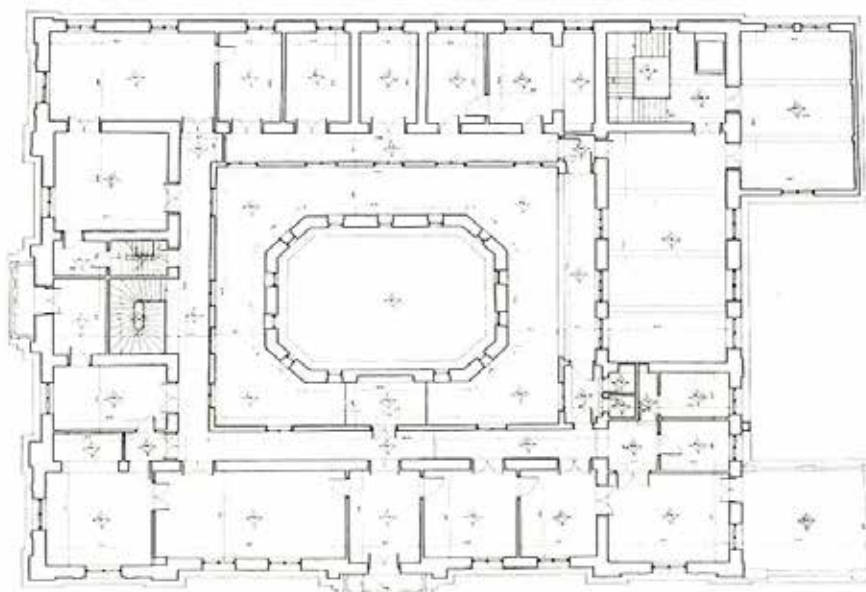
Το Παλαιό Ταχυδρομείο

Η κατασκευή του αρχίζει το 1899. Σε πρώτη φάση αποπερατώνεται ο κεντρικός πυρήνας και διαμορφώνεται το προαύλιο. Μετά το 1912, η κατασκευή ολοκληρώνεται με την προσθήκη μίας πτέρυγας με ημιώροφο.

Είναι ένα κτίριο με κλειστή ορθογωνική κάτοψη, στο κέντρο της οποίας υπάρχει μία ευρύχωρη οκταγωνική αίθουσα, που καλύπτεται από μεταλλική υαλόφρακτη στέγη. Η αίθουσα αυτή λειτουργούσε ως χώρος κίνησης για το κοινό, με τις θυρίδες εξυπηρέτησης να οργανώνονται γύρω απ' αυτή, σχηματίζοντας ένα κανονικό παραλληλόγραμμο. Η επικοινωνία με τα γραφεία που είχαν αναπτυχθεί σε δύο επίπεδα ήταν εφικτή διαμέσου ενός περιμετρικού διαδρόμου. Υπόγειος χώρος και ημιώροφος υπήρχαν σε τμήμα της νοτιοδυτικής πλευράς, στην οδό Φίλωνος.

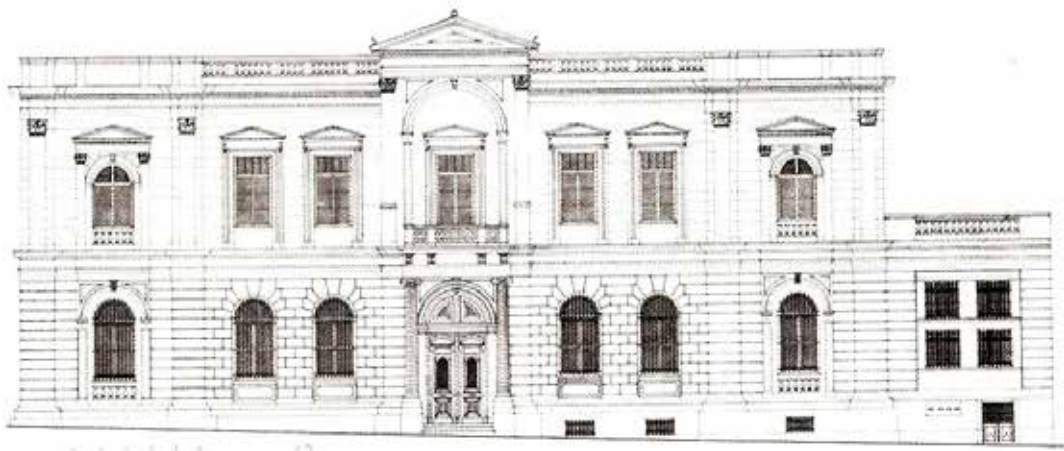
Εικ. 158. Κάτοψη ισογείου

Εικ. 159. Κάτοψη ορόφου

(πηγή: Σ. Μαλικούτη, Πειραιάς 1834 – 1912, σελ. 259)

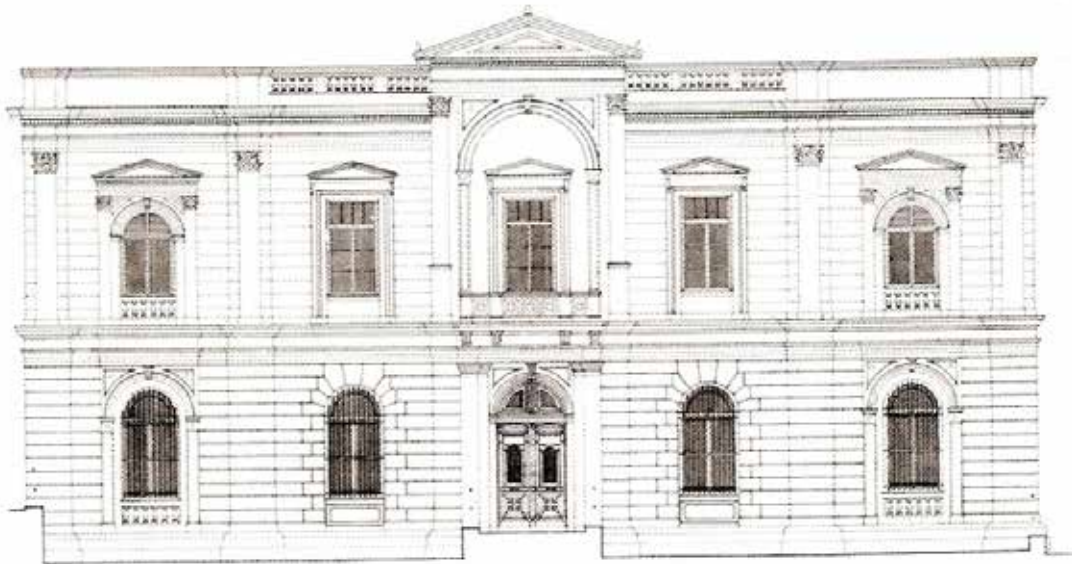
Το εξωτερικό περίβλημα του οικοδομήματος αποπνέει το μνημειακό του χαρακτήρα, που τονίζεται από τα δύο επιβλητικά πρότυλα των εισόδων. Οι επιτυχημένες αναλογίες των ρυθμολογικών στοιχείων του ώριμου Κλασικισμού δίνουν κομψότητα και ισορροπία στο συνολικό όγκο.

Εικ. 160, 161. Ογη οδού Φίλωνος (πηγή εικ. 160: Σ. Μαλικούτη, Πειραιάς 1834 – 1912, σελ. 259).

Εικ. 162. Είσοδος οδού Φίλωνος

Εικ. 163, 164. Όψη οδού Καραολή και Δημητρίου (πηγή εικ. 163: Σ. Μαλικούτη, Πειραιάς 1834 – 1912, σελ. 259)

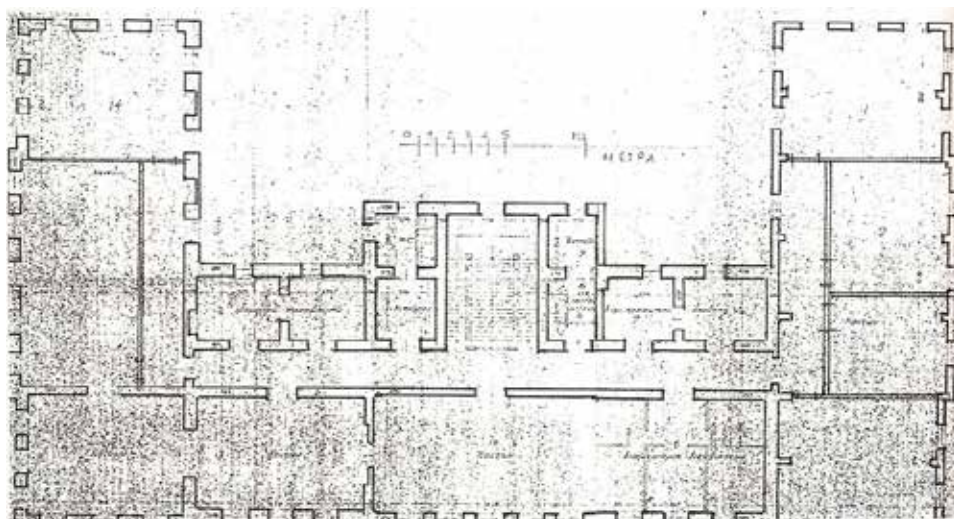

Εικ. 165. Είσοδος οδού Καραολή και Δημητρίου

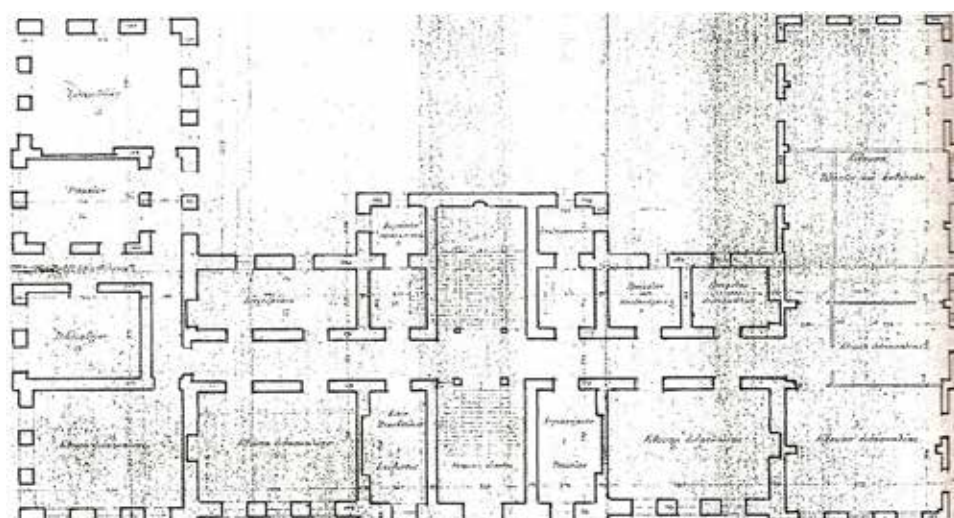
Το Τζάνειο Ορφανοτροφείο

Η κατασκευή του αρχίζει το 1876. Η δυτική πτέρυγα κατασκευάζεται με δωρεά του δημάρχου Γρ. Μπουτζόπουλου το 1882. Το ημιυπόγειο προορίζεται για τη λειτουργία εργαστηρίων, το δεύτερο επίπεδο για κοιτώνες, ενώ το τρίτο για τη στέγαση δημοτικού σχολείου αρρένων. Το 1884, προστίθενται χώροι υγιεινής στην αυλή. Το ορφανοτροφείο συμπληρώνεται μεταγενέστερα, με την προσθήκη και της ανατολικής πτέρυγας Ελένης και Δημ. Ρετσίνα.

Στο υπερυψωμένο ισόγειο οργανώνονται οι διοικητικές υπηρεσίες, τα δωμάτια προσωπικού, το υποδηματοποιείο, το ραφείο, ορισμένες αίθουσες διδασκαλίας, η μεγάλη αίθουσα τελετών και εκθέσεων. Στον πρώτο όροφο βρίσκονται η κατοικία του διευθυντή, οι κοιτώνες, οι χώροι υγιεινής και το ιατρείο βρίσκονται, ενώ τα υπόλοιπα εργαστήρια και οι άλλοι βοηθητικοί χώροι στο υπόγειο. Το 1948 έγιναν σημαντικές αλλαγές με την προσθήκη στάθμης ημιώροφου για τις αποθήκες και τα δωμάτια του προσωπικού και στην κατάργηση της κατοικίας του διευθυντή.

Εικ. 166. Κάτοψη α' ορόφου

Εικ. 167. Κάτοψη β' ορόφου

(πηγή κατόψεων: Σ. Μαλικούτη, Πειραιάς 1834 -1912, σελ. 228)

Στο εξωτερικό περίβλημα του κτιρίου είναι ευανάγνωστα τα νεοκλασικά ρυθμολογικά στοιχεία. Οι δύο πτέρυγες οργανώνονται απόλυτα συμμετρικά ως προς το κεντρικό τμήμα. Η μεσαία ενότητα της πρόσοψης, που προεξέχει ελαφρά, τονίζεται με τις πυκνές παραστάδες και το αέτωμα της εισόδου. Οι υπόλοιπες μικρές υποχωρήσεις και προβολές των όγκων των κύριων όψεων δεν μεταβάλλουν τη συμπαγή εντύπωση του οικοδομήματος.

Εικ. 168. Το Τζάνειο Ορφανοτροφείο

Εικ. 169. Η είσοδος

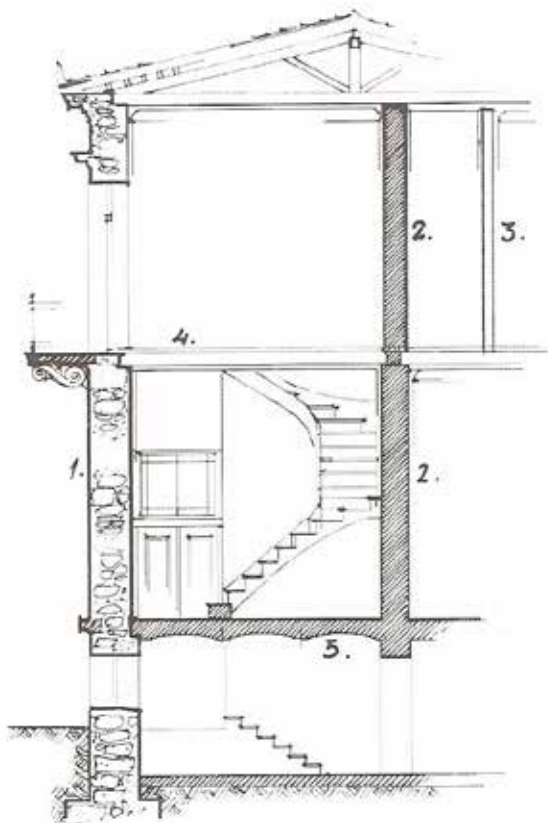
3. ΟΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ & ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΕΣ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ

3.1. Η κατασκευή των κτιρίων

Εξαιτίας των οικονομικών δεδομένων της εποχής που εξετάζουμε, για την κατασκευή των κτιρίων δινόταν μεγαλύτερη έμφαση για την ποιοτική απόδοση των αρχιτεκτονικών μορφών και λεπτομερειών ενώ δεν διακρίνονταν ιδιαίτερα για την άριστη ποιότητα των υλικών που χρησιμοποιούσαν και την επεξεργασία τους (εργασίες που ανέβαζαν κατά πολύ το κόστος κατασκευής). Έτσι καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα έχουμε τις παραδοσιακές μεθόδους για τις χονδροκατασκευές ενώ για τις λεπτομέρειες των όψεων αντί της λαξευτής μαρμαρικής χρησιμοποιούνται πλέον τα τραβηχτά κονιάματα.

Η θεμελίωση, συνήθως έφτανε τα 80 εκατοστά με 1 μέτρο βάθος κάτω από το επίπεδο του εδάφους. Πολλή διαδεδομένη ήταν η κατασκευή ενός ημιυπόγειου χώρου, πλήρως αεριζόμενου, κάτι το οποίο γινόταν για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, ήταν η λειτουργική του σημασία και δεύτερον, απομόνωνε την υγρασία του εδάφους από τους υπόλοιπους ορόφους, γεγονός πολύ σημαντικό για την τότε εποχή.

Ο φέρων οργανισμός του κτιρίου ήταν από λιθοδομή, δηλαδή μια πρόχειρα επεξεργασμένη ημιλαξευτή τοιχοποιία, από ασβεστόλιθους των γειτονικών νταμαριών και αναλογικά μεγάλη ποσότητα αργιλώδους κονιάματος. Για τις γωνίες των τοίχων ή για τους ορθοστάτες των ανοιγμάτων, χρησιμοποιούνταν φυσικά λίθοι λαξευμένοι με μεγαλύτερη επιμέλεια, πωρόλιθος του Πειραιά ή ο ανθεκτικότερος της Αίγινας. Οι ξυλοδεσιές είχαν εντελώς καταργηθεί, τουλάχιστον στη μεταγενέστερη περίοδο. Στα συνηθισμένα δώροφα ή ημιτριώροφα σπίτια, οι τοίχοι είχαν στη βάση τους πάχος 60 με 70 εκατοστά, μειούμενο όμως κατά 5 εκ. ανά όροφο.

Εικ. 170.

1. Φέροντες λιθόκτιστοι τοίχοι
 2. Φέροντες τοίχοι οπτοπλινθοδομής
 3. Διαχωριστικό από μπαγδάτι
 4. Ξύλινα πατώματα
 5. Χαμηλωμένοι θόλοι
- (πηγή: Μπίρης, Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875 - 1925, σελ. 157)

3.2. Τοιχοποιία

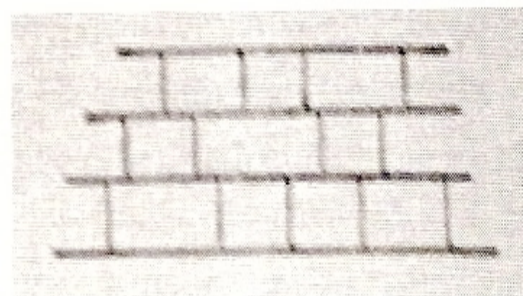
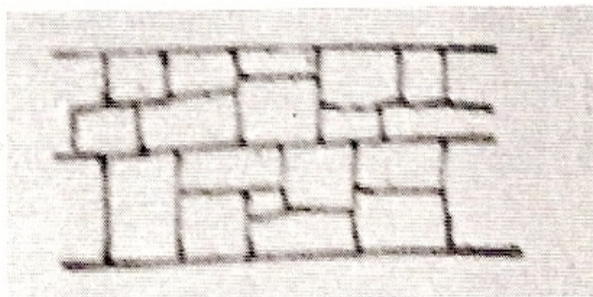
Τοιχοποιία ονομάζουμε τη σύνθεση φυσικών ή τεχνητών λίθων με χρήση κονιάματος ή και μεταξύ τους χωρίς δηλ. τη χρήση κονιάματος. Χωρίζεται στις εξής κατηγορίες: τοιχοποιία με φυσικούς λίθους, με τεχνητούς λίθους, με χρήση σκυροκονιάματος και μικτή.

α) Στην τοιχοποιία με φυσικούς λίθους με βάση την λάξευση αυτών έχουμε τους φυσικούς, τους ημιλαξευτούς και τους λαξευτούς λίθους.

Λαξευτούς λίθους χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι για τοιχοποιία χωρίς κονίαμα λαξεύοντας με τέτοιο τρόπο τους λίθους έτσι ώστε οι αρμοί να είναι σχεδόν αόρατοι. Όμως για την εξασφάλιση της σωστής σύνδεσης των λίθων τους έδιναν πολύ μεγάλες διαστάσεις. Έτσι το μεγάλο κόστος που είχε το έκανε σχεδόν απαγορευτικό για την οικοδομή της εποχής που εξετάζουμε. Προτιμούσαν για το λόγο αυτό τη χρήση λίθων μεσαίου μεγέθους και για τη συγκράτησή τους κονίαμα. Το κονίαμα εκτός του προτερήματος της σύνδεσης των λίθων, διανέμει και τις πιέσεις αυτών οπότε επέτρεπε και τη χρήση χονδροειδούς λαξεύσεως. Είχε όμως δύο μεγάλα μειονεκτήματα: α) παρουσίαζε ορατούς αρμούς οι οποίοι καταστρέφονταν σιγά σιγά από τις καιρικές συνθήκες (και κυρίως την υγρασία) και β) επέτρεπε την κατακάθιση.

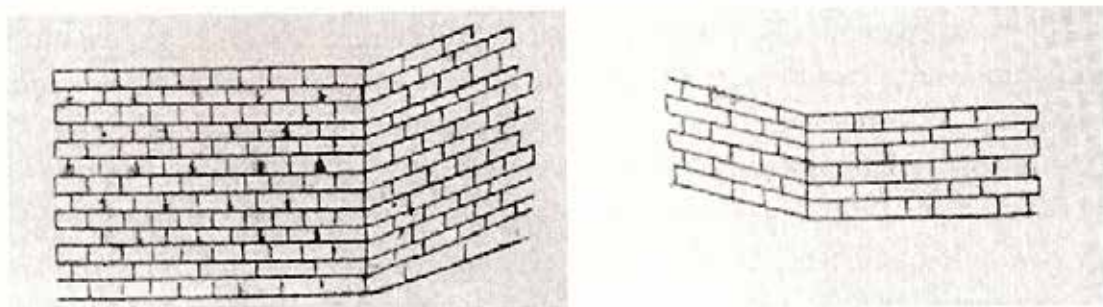
Η τοιχοποιία με φυσικούς λίθους γινόταν χωρίς κανονικές στρώσεις. Ξεκινούσε συνήθως από την εξωτερική επιφάνεια του τοίχου αφού διαλέγονταν οι καλύτεροι λίθοι έτσι ώστε να πετύχουν το καλύτερο οπτικό αποτέλεσμα, φροντίζοντας όμως να έχουν και το αναγκαίο μήκος για να συνδέονται εύκολα μετά του όγκου της τοιχοποιίας. Τοποθετούνταν λίθοι σε ύψος 30 με 40 εκατοστά και στις δύο επιφάνειες του τοίχου και στον μεταξύ τους χώρο λίθοι περιβαλλόμενοι με κονίαμα. Μεταξύ των μεγαλύτερων λίθων έπρεπε να τοποθετούνται μικρότεροι για να μην υπήρχε κονίαμα με πάχος μεγαλύτερο των 15 χιλιοστών.

Στην τοιχοποιία με ημιλαξευτούς λίθους είχαμε συνήθως δύο τρόπους. Στον πρώτο (αριστερό σχήμα) κατασκευαζόταν μια στρώση 30 περίπου εκατοστών με τέτοιο τρόπο ώστε να παρουσιάζονται συνεχείς αρμοί. Οι στρώσεις αυτές σχηματίζονταν με ημιλαξευτούς λίθους, ενώ οι οριζόντιοι και οι κατακόρυφοι αρμοί είναι κάθετοι στην επιφάνεια του τοίχου. Το μήκος των λίθων ήταν συνήθως διπλάσιο του πλάτους και τετραπλάσιο του πάχους. Οι αρμοί έπρεπε να έχουν πάχος περίπου 12 χιλιοστά, ενώ μικρότεροι λίθοι παρεμβάλλονταν στο πίσω μέρος. Στον δεύτερο τρόπο (δεξιό σχήμα) κατασκευαζόταν μια στρώση που είχε το ύψος ενός λίθου.

Εικ. 171, 172 (πηγή Ν. Θανόπουλος, Τα αθηναϊκά μνημειακά κτίρια του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου} αιώνα με διερεύνηση της κατασκευαστικής και στατικής μεθοδολογίας 1836 – 1916, σελ. 800)

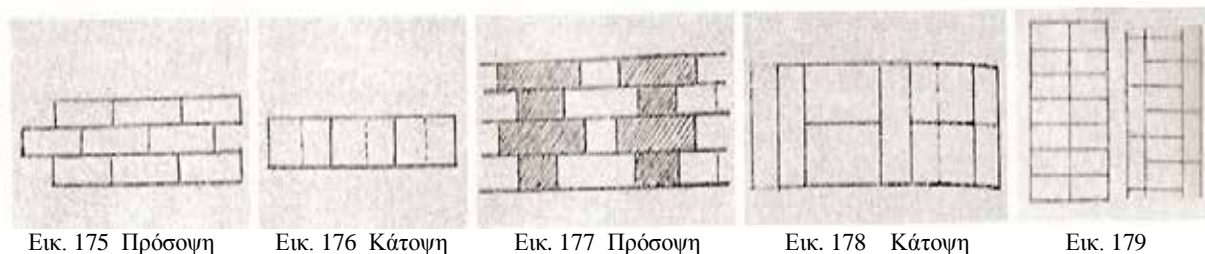
β) Στην τοιχοποιία με τεχνητούς λίθους (πλίνθους) ίσχυε ότι περίπου εφαρμοζόταν και για τους λαξευτούς λίθους. Έπρεπε να αποφεύγονται όσο το δυνατόν οι συνεχείς κατακόρυφοι αρμοί, να θέτονται οι οριζόντιοι συνεχείς και όταν οι πιέσεις ήταν κατακόρυφες να διαθέτονται οι στρώσεις κατά οριζόντια επίπεδα, αλλιώς θα πρέπει να τοποθετούνται με τρόπο ώστε να σχηματίζονται επίπεδα κάθετα προς τις διευθύνσεις των πιέσεων.

Εικ. 173, 174 (πηγή Ν. Θανόπουλος, Τα αθηναϊκά μνημειακά κτίρια του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του του 20^{ου} αιώνα με διερεύνηση της κατασκευαστικής και στατικής μεθοδολογίας 1836 – 1916, σελ. 800)

Στο αριστερό σχήμα φαίνεται το Αγγλικό σύστημα τοιχοποιίας. Το δεξιό όμως σχήμα ήταν προτιμότερο όσον αφορά τη σύνδεση είχε όμως πολύ μεγαλύτερο κόστος κατασκευής λόγω της δυσκολίας που είχε ο κτίστης να εναλλάσσει την διεύθυνση των τοποθετούμενων πλίνθων.

Παρακάτω φαίνονται οι διατάξεις των πλίνθων σύμφωνα με το πάχος του τοίχου με ημίσεια πλίνθο (εικ. 175 και 176), με μία (εικ. 177 και 178) και με δύο (εικ. 179).

Εικ. 175 Πρόσοψη

Εικ. 176 Κάτοψη

Εικ. 177 Πρόσοψη

Εικ. 178 Κάτοψη

Εικ. 179

(πηγή Ν. Θανόπουλος, Τα αθηναϊκά μνημειακά κτίρια του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του του 20^{ου} αιώνα με διερεύνηση της κατασκευαστικής και στατικής μεθοδολογίας 1836 – 1916, σελ. 800)

γ) Στην τοιχοποιία με σκυροκονίαμα, στην αρχή σχηματίζονταν προσωρινά με σανίδες οι παρειές και σ' αυτές σχηματίζονταν κιβώτια όπου τοποθετούνταν το σκυροκονίαμα κατά στρώματα των 15 με 20 εκατοστών τα οποία πιέζονταν με έναν ειδικό κόπανο ώστε να εξαφανίζονταν όλα τα πιθανά κενά. Όταν το σκυροκονίαμα έπαιρνε την τελική του μορφή, τα κιβώτια αφαιρούνταν και ξαναχρησιμοποιούνταν.

δ) Μικτή τοιχοποιία είχαμε όταν κατά την κατασκευή χρησιμοποιούνταν δύο είδη τοιχοποιίας. Αυτό γινόταν κυρίως για λόγους οικονομίας. Εκτελούνταν με τα πιο εκλεκτά υλικά για τα μέρη εκείνα τα οποία έπρεπε να αντέχουν τις μεγάλες πιέσεις ή ήταν εκτεθειμένα στις καιρικές συνθήκες ενώ για τα υπόλοιπα μέρη χρησιμοποιούνταν κοινά υλικά. Η πρωτεύουσα συνθήκη για την κατασκευή μικτής τοιχοποιίας ήταν η φροντίδα που έπρεπε να λαμβάνεται ώστε τα διάφορα υλικά να

συνδέονται κατάλληλα μεταξύ τους και κατά την κατασκευή αλλά και μετά την κατακάθιση της τοιχοποιίας.

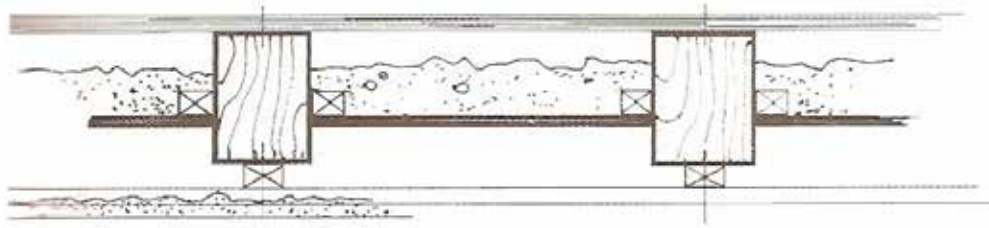
Δύο από τους συνδυασμούς μικτής τοιχοποιίας είναι οι εξής:

- i) Επιφάνεια με λαξευτούς λίθους και συμπλήρωση με κοινή τοιχοποιία. Οι κατά κεφαλήν λίθοι έπρεπε να προεκτείνονται αρκετά μεταξύ των λίθων της κοινής τοιχοποιίας για να εξασφαλίσουν την σωστή σύνδεσή τους, ενώ οι αργοί λίθοι έπρεπε να κτίζονται με τρόπο ώστε οι αρμοί, και συνεπώς η κατακάθιση της τοιχοποιίας, να είναι όσο το δυνατό μικρότεροι.
- ii) Επιφάνεια με λαξευτούς λίθους και συμπλήρωση με οπτόπλινθους. Το πάχος των λαξευτών λίθων ορίζεται από το πάχος της στρώσης των πλίνθων. Κάθε στρώση λαξευτού λίθου ανταποκρίνεται σε ολόκληρο αριθμό οπτόπλινθων μείον το πάχος ενός αρμού. Άρα το μήκος των λαξευτών λίθων κανονιζόταν σύμφωνα με τις διαστάσεις των πλίνθων και η συμπλήρωση γινόταν με ολόκληρο αριθμό πλίνθων.

3.3. Τα πατώματα

Το ξύλο ήταν από τα κυριότερα υλικά κατασκευής. Το συναντάμε σε πολλά μέρη της κατασκευής. Έτσι και τα πατώματα των κτιρίων, ήταν σχεδόν αποκλειστικά κατασκευασμένα από ξύλο. Η κατασκευή των πατωμάτων ήταν λίγο πολύ κοινή στα περισσότερα σπίτια. Μια πολύ συνηθισμένη τεχνική για την κατασκευή τους ήταν η εξής:

- Αρχικά είχαμε την τοποθέτηση δοκαριών από πελεκητή ξυλεία (κυρίως έλατο) σε αποστάσεις περίπου 45 με 55 εκατοστά το ένα από το άλλο.
- Στο κενό διάστημα μεταξύ των δοκαριών τοποθετούσαν το λεγόμενο ψευδοπάτωμα. Για να επιτευχθεί μια στοιχειώδης μόνωση το γέμιζαν με χώμα.
- Πάνω από τα δοκάρια καρφώνονταν απευθείας οι σανίδες (ή τάβλες) του πατώματος, ενώ στην κάτω επιφάνεια καρφώνονταν οι πήχεις και επάνω τους, σε κάθετη όμως φορά προς αυτούς, οι οροφοπήχεις (ή αλλιώς μπαγδατόπηχεις) της οροφής. Πρέπει πάντως να αναφέρουμε ότι σε απλούστερα σπίτια, και κυρίως εκείνα της πρώτης περιόδου, τα ταβάνια ήταν εξ ολοκλήρου ξύλινα. Δηλαδή, στα δοκάρια καρφώνονταν κατ' ευθείαν τα λεπτά ταβανοσάνιδα, οι ενδιάμεσοι αρμοί των οποίων έκλειναν με κατάλληλα διαμορφωμένες πήχεις.
- Στο διάκενο μεταξύ των οροφοπήχειων που ήταν συνήθως από 1 ως 1,5 εκατοστό, συμπιέζαν με ειδικό μυστρί κονίαμα, πλούσιο σε ασβέστη και αναμεμιγμένο με κατσικότριχα.
- Ακολουθούσε επίστρωση λεπτότερης αμμοκονίας. Η εργασία αυτή γινόταν για να δημιουργηθεί μια απόλυτα επίπεδη επιφάνεια.
- Πάνω από αυτή είχαμε την πατητή μαρμαροκονία. Το μύστρισμα της τελευταίας γινόταν με μεγάλη επιμονή, ώστε να αποφευχθούν τυχόν σκασίματα και η επιφάνεια να είναι λεία, έτσι ώστε το οπτικό αποτέλεσμα να είναι οπτικά τέλειο.
- Τέλος ακολουθούσαν οι υδροχρωματισμοί ή η καλλιτεχνική εργασία των κοσμηματογράφων.

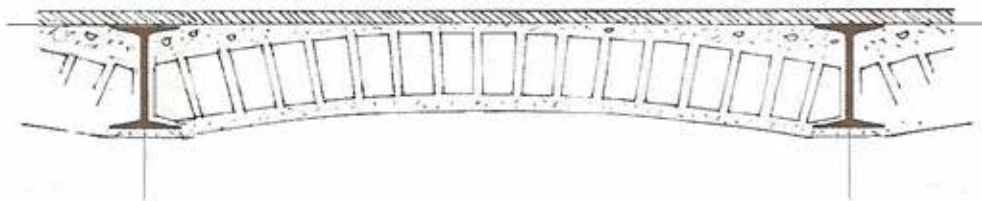

Εικ. 180 Κατασκευή πατώματος, με ενδιάμεσο "ψευδοπάτωμα"
(πηγή: Μ. Μπίρης, Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875 – 1925, σελ. 157)

Κατά κύριο λόγο τα δοκάρια που χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή των πατωμάτων, όπως είπαμε και παραπάνω, ήταν ξύλινα. Μερικές φορές χρησιμοποιούνταν και σιδηρά στοιχεία (διπλά T). Τα ξύλινα ήταν καταλληλότερα και τα χρησιμοποιούσαν για τα μικρά ανοίγματα και για ασθενή φορτία και αυτό γιατί ήταν πιο οικονομικά και πολύ πιο εύκολα στην τοποθέτησή τους. Όταν όμως τα ανοίγματα και τα φορτία ήταν αρκετά μεγάλα έπρεπε να προτιμηθούν τα σιδηρά στοιχεία, διότι η τιμή των ξύλων ήταν μεγάλη σε αυτά τα ανοίγματα και επίσης το πάχος των πατωμάτων γινόταν μεγάλο και οι τοίχοι εξασθενούσαν λόγω των πολυάριθμων πακτώσεων. Ένα από τα πλεονεκτήματα του σιδήρου ήταν ότι θα έπρεπε να προτιμάται και λόγω κινδύνου πυρκαϊάς στα κτίρια καθώς και επίσης ότι η αντοχή του στην πάροδο του χρόνου ήταν πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με το ξύλο, το οποίο έχει μεγάλη φθορά.

Συνοπτικά, τα πατώματα αποτελούνταν από τα εξής στοιχεία: α) από ένα σύστημα ξύλινων ή σιδηρών φερόντων στοιχείων που στηρίζονταν στους τοίχους των οικοδομών για να μεταφέρουν τα φορτία, β) από τεμάχια προορισμένα για την διατήρηση της αντίστασης μεταξύ των δοκαριών, γ) από το σανίδωμα.

Ένας άλλος τρόπος ήταν οι χαμηλωμένοι θόλοι (Karpen) . Έγιναν γνωστοί το τελευταίο τρίτο του 19ου αιώνα. Έγιναν γνωστοί κυρίως από τον Ε. Τσίλλερ καθώς τους είχε χρησιμοποιήσει σε πολλά από τα έργα του. Οι θόλοι αποτελούνταν από τούβλα τοποθετημένα όρθια ή πλαγιαστά, έτσι ώστε τα ακραία να στηρίζονται στα μεταλλικά δοκάρια διατομής διπλού T, που γεφύρωναν το χώρο σε παράλληλη διάταξη και σε σχετικά μικρές αποστάσεις (60-80 εκ.). Το κτίσιμο γινόταν σε καλούπια και με άφθονο πολύ ισχυρό συνδετικό κονίαμα. Σε άλλες περιπτώσεις έβαζαν τα δοκάρια σε μικρότερες αποστάσεις και τα γεφύρωναν με στερεές σχιστόπλακες (ακουμπούσαν αυτές στα κάτω πέλματα των δοκαριών) επάνω από τις οποίες γέμιζαν το υπόλοιπο κενό σε όλο το ύψος των δοκαριών με κονίαμα. Πάντως, στα κοινά αστικά σπίτια, η χρήση αυτών των συμπαγών πατωμάτων ήταν σπάνια και η πιθανή εφαρμογή τους γινόταν κυρίως στους υπόγειους χώρους ή στα δώματα καθώς το επέβαλλαν ειδικές απαιτήσεις μόνωσης.

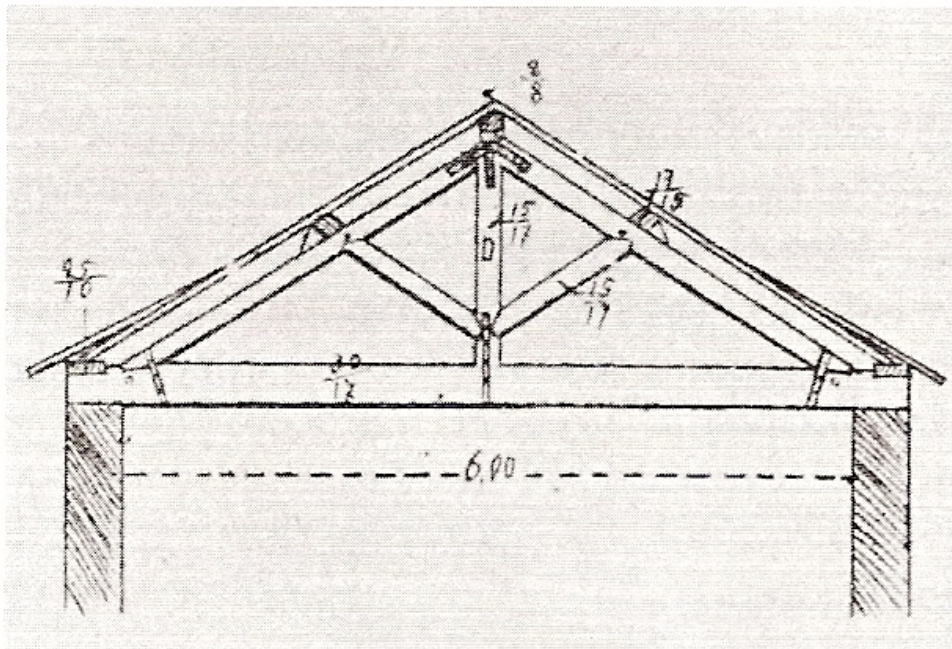
Εικ. 181. Χαμηλωμένοι θόλοι, στηριζόμενοι σε διπλό T (Karpen)
(πηγή: Μ. Μπίρης, Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875 – 1925, σελ. 157)

3.4. Οι στέγες

Στέγη ονομάζουμε το "κάλυμμα" της οικοδομής με σκοπό την προφύλαξη των εσωτερικών χώρων αυτής από τις εξωτερικές κλιματολογικές συνθήκες. Συνήθως η στέγη αποτελείται από δύο κεκλιμένα επίπεδα με αντίθετη διεύθυνση. Υπάρχει βέβαια και η στέγη με ένα μόνο επίπεδο κεκλιμένο ή και οριζοντίου ως προς το δώμα. Βέβαια η στέγη με τα δύο κεκλιμένα επίπεδα είναι σαφώς η συνηθέστερη διότι με την τριγωνική μορφή της διευκολύνει την ροή των υδάτων και επιπλέον το τριγωνικό σχήμα επιτρέπει την κατασκευή απλών και στερεών ζευκτών. Σε στέγη δύο κεκλιμένων επιπέδων, οι δύο πλευρές της οικοδομής σχηματίζουν δύο τρίγωνα που ονομάζονται αετώματα. Υπάρχουν βέβαια και στέγες τεσσάρων κεκλιμένων και ίσων επιπέδων που καταλήγουν όλα σε ένα μόνο σημείο στην κορυφή. Υπάρχουν τρία είδη ζευκτών. Τα ξύλινα, τα μεταλλικά και τα μικτά ζευκτά.

α) Ξύλινα ζευκτά

Για τα ξύλινα ζευκτά γινόταν χρήση δρυός ή ελάτου πολύ καλής ποιότητας. Για τα μικρά ανοίγματα τα αναγκαία για τα ζευκτά ξύλα βρίσκονταν πολύ εύκολα και η τοποθετησή τους γινόταν από οποιοδήποτε ξυλουργό. Για τα μικρά ανοίγματα (8-10 μέτρα) τα ξύλινα ζευκτά είναι τα πιο εύχρηστα και πιο οικονομικά συγχρόνως. Για τα μεσαία ανοίγματα (10-20 μέτρα) το πλεονέκτημα της οικονομίας δεν υπάρχει πλέον, ενώ τα ζευκτά είναι βαριά. Σε αυτά τα ανοίγματα τα μικτά ζευκτά είναι προτιμότερα. Για τα μεγάλα ανοίγματα τα ξύλινα ζευκτά είναι πολύ δαπανηρά και βαριά και δεν γινόταν η χρήση τους. Στο παρακάτω σχέδιο φαίνονται οι απαραίτητες διαστάσεις των ξύλων για ένα άνοιγμα 6 μέτρων.

Εικ. 182

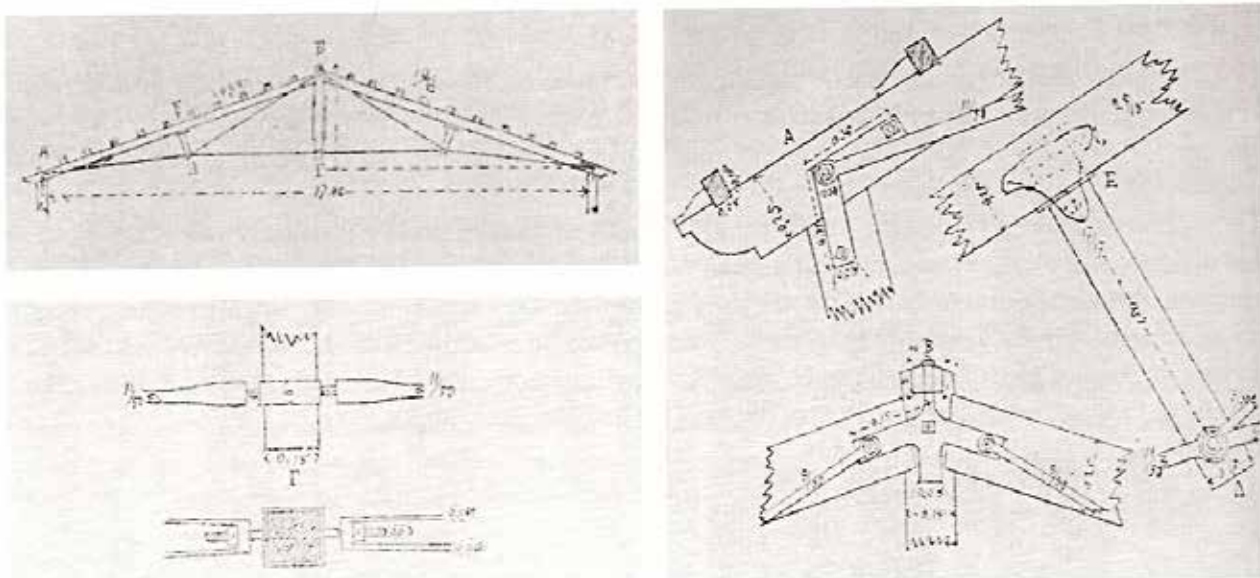
(πηγή: Ν. Θανόπουλος, Τα αθηναϊκά μνημειακά κτίρια του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου} αιώνα με διερεύνηση της κατασκευαστικής και στατικής μεθοδολογίας 1836 – 1916, τόμος Β, σελ. 805)

β) Μεταλλικά ζευκτά

Τα μεταλλικά ζευκτά ήταν καταλληλότερα σε μεγαλύτερα ανοίγματα γιατί και πιο οικονομικά ήταν αλλά προσέφεραν μεγαλύτερη σταθερότητα. Τα μόνα μειονεκτήματά τους ήταν ότι στα μικρά ανοίγματα ήταν δαπανηρά και στο ότι ήθελαν μια συνεχή συντήρηση για την αποφυγή της οξειδωσης. Χρησιμοποιούνταν χυτοσίδηρος όχι μόνο στα πιεζόμενα τεμάχια αλλά τον χρησιμοποιούσαν και για τα καμπτόμενα και μερικές φορές και για τα εφελκούμενα τμήματα. Τελικά όμως αποδείχθηκε ότι μόνο ο σίδηρος μπορούσε να αντέξει την κάμψη και τον εφελκυσμό.

γ) Μικτά ζευκτά

Για τα μεσαία ανοίγματα ήταν τα πιο κατάλληλα διότι ήταν ελαφριά και δεν απαιτούνταν ειδικοί εργάτες για την τοποθέτησή τους. Υπήρχαν πολλά είδη αλλά κατά κύριο λόγο οι αντηρίδες και οι αμείβοντες ήταν ξύλινοι ενώ οι ελκυστήρες ήταν διπλοί με ελάσματα σιδήρου με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να περιβάλλουν τα ξύλα

Εικ. 183

Μικτό ζευκτό και οι λεπτομέρειες του (πηγή: Ν. Θανόπουλος, Τα αθηναϊκά μνημειακά κτίρια του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου} αιώνα με διερεύνηση της κατασκευαστικής και στατικής μεθοδολογίας 1836 – 1916, τόμος Β, σελ. 806)

Τα καλύμματα των στεγών

α) Ψευδάργυρος

Η χρήση του ψευδαργύρου για την επικάλυψη των στεγών άρχισε να χρησιμοποιείται από το 1813 περίπου. Ήταν ένα μέταλλο ελαφρό και στερεό και οι ιδιότητες του το καθιστούσαν κατάλληλο για τη χρήση αυτή. Σε μικρό χρονικό διάστημα καλυπτόταν από ένα στρώμα λευκού οξειδίου και σχηματιζόταν ένα φυσικό επίχρισμα αναλλοίωτο στον αέρα και αδιάλυτο στο νερό. Τα μειονεκτήματά του ήταν α) ότι λόγω της μεγάλης του διαστολής απαιτούσε πολύπλοκες διατάξεις προς

αποφυγή της διαστροφής και της παραμόρφωσης και β) όταν η υγρασία εφάπτεται του σιδήρου σχηματίζει μια γαλβανική στήλη που αποσυνθέτει το νερό και έτσι ο ψευδάργυρος οξειδώνεται και καταστρέφεται. Το μεγάλο του όμως πλεονέκτημα είναι η ελαφρότητά του, ιδιότητα ιδανική για τα μεγάλα ανοίγματα.

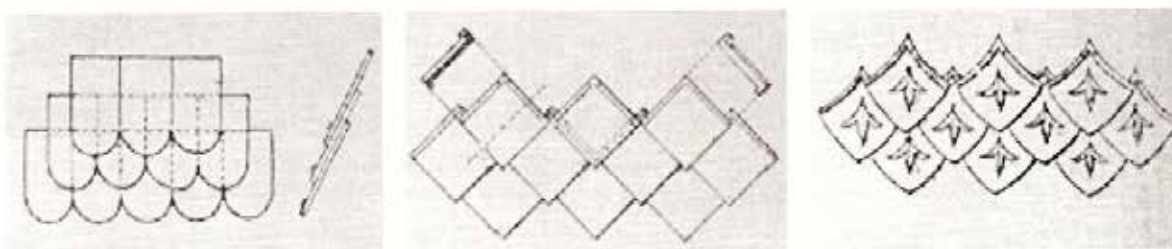
β) Κέραμοι

Ως προς την μορφή τους διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: τους επίπεδους, τους κοίλους και στους διπλής καμπυλότητας.

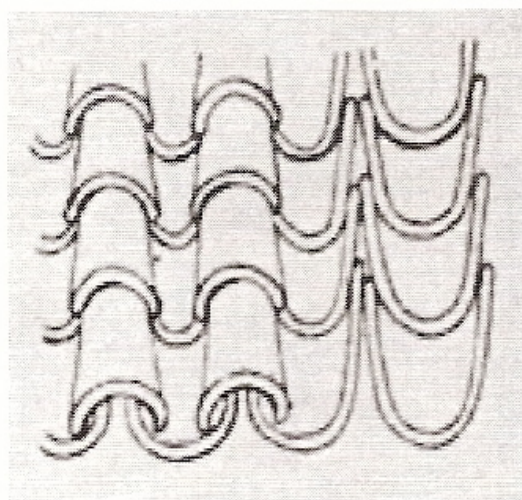
Οι επίπεδοι είτε ήταν τελείως επίπεδοι και τοποθετούνταν σαν πλάκες και συγκρατούνταν από αγκιστροειδή σύρματα είτε είχαν στην άκρη τους μια μικρή εξοχή για να συνδέονται μεταξύ τους, και όταν υπήρχε ανάγκη να καλύπτονται οι αρμοί με πολλές πλάκες μαζί σαν ένα σχήμα.

Οι κοίλοι επειδή δεν προσαρτώνται στις στέγες, αυτές έπρεπε να είναι σχεδόν οριζόντιες για να μην ολισθαίνουν οι κέραμοι. Αυτό το είδος χρησιμοποιείται περισσότερο στην Ελλάδα εφόσον οι κλιματολογικές της συνθήκες επιτρέπουν μικρές κλίσεις στις στέγες.

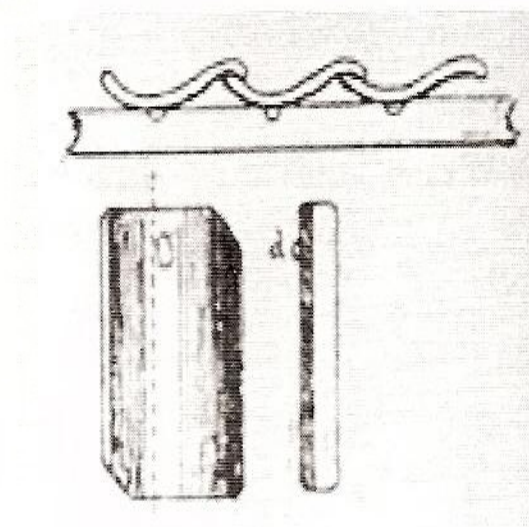
Οι διπλής καμπυλότητας είναι ευκόλου κατασκευής και παρουσιάζουν όλα τα προτερήματα των επίπεδων εκτός της ωραιότητας. Επίσης έχουν ένα πολύ μικρό μαστό που εμποδίζει την ολίσθησή τους.

Εικ. 184 Επίπεδοι κέραμοι

Εικ. 185 Κοίλοι κέραμοι

Εικ. 186 Κέραμοι διπλής καμπυλότητας

(πηγή εικόνων: Ν. Θανάπουλος, Τα αθηναϊκά μνημειακά κτίρια του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου} αιώνα με διερεύνηση της κατασκευαστικής και στατικής μεθοδολογίας 1836 – 1916, τόμος Β, σελ. 808)

3.5. Επιχρίσματα

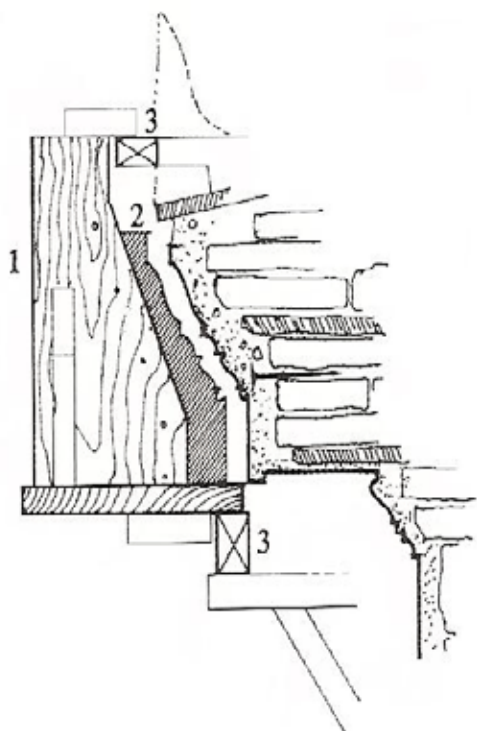
Η τεχνική που ακολουθούσαν για την εργασία των επιχρισμάτων ήταν η εξής:

- Πρώτη εργασία ήταν το λάσπωμα των τοίχων με μίγμα ασβέστη και χονδρόκοκκης άμμου. Η άμμος συλλεγόταν κυρίως από τα ρεύματα της περιοχής τα οποία την εποχή εκείνη ήταν άφθονα.
- Ακολουθούσε μια στρώση κοινού ασβεστοκονιάματος. Αυτή είχε σκοπό να δώσει στους τοίχους απόλυτα επίπεδη και κατακόρυφη επιφάνεια. Για να πετύχουν το αποτέλεσμα αυτό χρησιμοποιούσαν τους γνωστούς οδηγούς και τους κατάλληλους ευθύγραμμους πήχεις. Ήταν ακριβώς η ίδια διαδικασία που χρησιμοποιείται και στην σημερινή οικοδομή.
- Πάνω από αυτήν ακολουθούσε η τρίτη (και τελευταία) στρώση. Ήταν η πιο λεπτομερής. Είχε πάχος περίπου 5 χιλιοστά και ήταν αρκετά πλούσια σε ομοιογενή άμμο, ενώ περιείχε λιγότερο ασβέστη. Έτσι αποφεύγονταν οι παραμορφώσεις κατά τη διαδικασία της σκλήρυνσής του.
- Ακολουθούσε τρίψιμο με μεγάλη επιμονή, με το ειδικό ξύλινο τριβίδι, για την τέλεια λείανση της επιφάνειας.
- Στη συνέχεια είχαμε το άσπρισμα των επιφανειών με αραιό γαλάκτωμα ασβέστη και ακολουθήσουν οι τελικοί υδροχρωματισμοί. Στα πιο πλούσια σπίτια, το επίχρισμα των τοίχων γινόταν με τη στρώση του λεγόμενου μαρμαροκονιάματος. Σε αναλογία 1:2,5 περίπου, το μίγμα αυτό αποτελούνταν από λεπτή σκόνη λευκού μαρμάρου και επίσης λεπτού εντελώς σβησμένου ασβέστη άριστης ποιότητας, και σε τελικό πάχος στρώσης γύρω στα 3 με 4 χιλιοστά. Για την τέλεια λείανση της μαρμαροκονίας, οι τεχνίτες χρησιμοποιούσαν τα ειδικά σίδερα, που τα θέρμαιναν πριν από την χρήση τους στην επιφάνεια του επιχρίσματος. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα η τελευταία στρώση του επιχρίσματος να αποκτά μεγάλη συνοχή και ομοιογένεια.

Πολλές φορές στις πολυτελείς οικοδομές (επαύλεις, μέγαρα, δημόσια κτίρια κ.ά.), συνήθιζαν να αναμιγνύουν μέσα στη μάζα του εξωτερικού επιχρίσματος ποσότητες χρώματος. Έτσι κατάφερναν να πετύχουν χρωματισμούς των προσόψεων, σχεδόν άφθαρτους από τον ήλιο και τις καιρικές συνθήκες. Τέλος για να πετύχουν απομίμηση μαρμάρου γινόταν ανάμιξη ελαιωδών ουσιών, καθώς και με μια ειδική επεξεργασία (όπως π.χ. τη στίλβωση με τη βοήθεια διαλυμένου κεριού, και την προσθήκη πλαστικής γύψου).

3.6. Τα τραβηχτά κονιάματα

Όπως είπαμε και στην αρχή του κεφαλαίου για τις πλαστικές λεπτομέρειες των όψεων χρησιμοποιούνταν σχεδόν πάντα τα λεγόμενα τραβηχτά κονιάματα. Έδιναν ένα εξαιρετικά εντυπωσιακό αποτέλεσμα και έδιναν την εντύπωση άψογης τεχνικής τελειότητας. Ο τρόπος κατασκευής τους ήταν ιδιαίτερα χρονοβόρος και απαιτητικός, τόσο για τους αρχιτέκτονες οι οποίοι έπρεπε να σχεδιάσουν σε κανονικό μέγεθος όλες τις διατομές που θα κατασκευάζονταν με την μέθοδο αυτή όπως τις κορωνίδες, τα γείσα, τα πλαίσια των παραθύρων κτλ, όσο και για τους τεχνίτες που έπρεπε να κάνουν πράξη με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια τα σχέδια των αρχιτεκτόνων. Οι τεχνίτες μόλις έπαιρναν τα αντίστοιχα σχέδια, έκοβαν σε ειδικά ελάσματα σιδήρου τη μορφή της διατομής, και στη συνέχεια το στερέωναν στη σανίδα ενός ειδικού ξύλινου εργαλείου, όπως ακριβώς φαίνεται στο παρακάτω σχέδιο.

Εικ. 187.

Το ειδικό ξύλινο εργαλείο για την εφαρμογή των "τραβηκτών" κονιαμάτων:

1. Ξύλινος σκελετός με την κατάλληλη λαβή
 2. Έλασμα με τη διατομή
 3. Σταθεροί οδηγοί απολύτως αλφασιασμένοι
- (πηγή: Μ.Μπίρης, Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875 – 1925, σελ. 158)

Η διαδικασία που ακολουθούσαν ήταν η εξής:

- Γινόταν πολύ καλό λάσπωμα πάνω στον στερεό πυρήνα του γείσου, που τον αποτελούσαν προεξέχοντα τούβλα κτισμένα επάνω σε σχιστόπλακες πακτωμένες στον τοίχο.
- Τοποθετούνταν οι απαραίτητες στρώσεις από κονιάματα.
- Εφόσον το ειδικό ξύλινο εργαλείο που περιγράψαμε προηγουμένως ήταν έτοιμο για χρήση, διαμορφωνόταν σταδιακά η ακριβής διατομή του γείσου.
- Το ξύλινο εργαλείο συρόταν αργά και με σταθερή ταχύτητα με τη βοήθεια των οδηγών που είχε (σχήμα 3 στην εικόνα), κατά μήκος του γείσου.
- Το έλασμα που ήταν κάθετο προς την κίνηση του εργαλείου αφαιρούσε σταδιακά όλες τις παχύτερες και περιττές στρώσεις του φρέσκου κονιαμάτος, έως ότου απομείνει το ακριβές αποτέλεσμα που ήθελε ο αρχιτέκτονας.
- Αν παρ' όλα αυτά χρειαζόνταν να γίνουν επιπλέον κάποιες διορθώσεις ή βελτιώσεις, αυτές γίνονταν με το χέρι και τα κατάλληλα εργαλεία.

Ο κανόνας των οδόντων, τον οποίο συναντάμε σε πολλά κτίρια της εποχής στη βάση του γείσου, διαμορφωνόταν ως εξής: σε μια συνεχή ορθογώνια διατομή με τον τρόπο που περιγράψαμε προηγουμένως, αφαιρούταν, με κατάλληλο κοπίδι σε ίσες αποστάσεις, το νωπό κονίαμα έτσι ώστε να δημιουργηθούν τα κενά ανάμεσα στους οδόντες. Με ανάλογο τρόπο διαμορφώνονταν τα κυμάτια και οι ταινίες στα πλαίσια των παραθύρων, οι διαχωριστικές κορωνίδες ανάμεσα στους ορόφους κ.λπ.

Με την τεχνική αυτή είχαμε μια ακριβή αρχιτεκτονική απόδοση των ρυθμολογικών λεπτομερειών. Επειδή όμως όλα τα επίπλαστα στοιχεία της ήταν εξ' ολοκλήρου κατασκευασμένα επάνω στο φθαρτό κονίαμα, με την πάροδο του χρόνου η υγρασία κατέστρεφε εντελώς το λάσπωμα αφήνοντας μεγάλα κενά κάτω από το σχετικά ισχυρότερο στρώμα του ασβεστοκονιάματος. Έτσι, ο εξωτερικός φλοιός παρέμεινε μετέωρος, που με τον καιρό κατέρρευε και αυτός. Το αποτέλεσμα το βλέπουμε στις μέρες μας σε πολλά κτίρια, τα οποία αν και γενικά διατηρούνται ικανοποιητικά, έχουν χάσει ένα σημαντικό μέρος των εξωτερικών κονιαμάτων, και μαζί με αυτό την καλλιτεχνική και τη μορφολογική τους υπόσταση.

3.7. Πλαισίωση παραθύρων και εξωθυρών

Στα νεοκλασσικά κτίρια δινόταν ιδιαίτερη έμφαση στην διακοσμητική πλαισίωση των παραθύρων. Στην πρόωμη φάση αυτό γινόταν, κατά το πρότυπο των αρχαίων θυρωμάτων. Έτσι τα παράθυρα πλαισιώνονταν από δύο ή τρεις βαθμιδωτές ταινίες με εξωτερικό περιμετρικό κυμάτιο. Αρχικά, στις απλουστευμένες κατασκευές, τα πλαίσια ήταν ξύλινα. Ξύλινα πλαίσια παρατηρούμε στο κτίριο στη γωνία των οδών Αλκιβιάδου και Καραολή και Δημητρίου, στο οποίο στεγαζόταν το 42^ο Δημοτικό σχολείο Πειραιά και είναι ένα από τα ελάχιστα κτίρια που έχουν διασωθεί με τα χαρακτηριστικά αυτά ξύλινα πλαίσια.

Εικ. 188. Τα ξύλινα πλαίσια του κτιρίου στη γωνία των οδών Αλκιβιάδου – Καραολή και Δημητρίου

Όμως η ξύλινη πλαισίωση δεν κράτησε πολύ και την συναντούσαμε πολύ σπάνια. Αυτό έγινε διότι πολύ γρήγορα επικράτησαν και στην πλαισίωση των παραθύρων τα τραβηγτά κονιάματα, τα οποία εφαρμόζονταν με εξαιρετική ακρίβεια, όπως περιγράψαμε προηγουμένως. Κυριότερο χαρακτηριστικό της πλαισίωσης ήταν ότι πάντοτε το πάνω οριζόντιο τμήμα επεκτεινόταν λίγο δεξιά και αριστερά σε σχέση με τα κάθετα τμήματα του πλαισίου. Καθώς η ποδιά του παραθύρου προεξείχε εμφανώς από τον τοίχο, αυτή αποτελούσε συγχρόνως και τη βάση του πλαισίου. Πάντως κατά την περίοδο της ακμής, η όλη πλαστική συγκρότηση του παραθύρου επικράτησε να εδράζεται οπτικά στο διαχωριστικό μεταξύ των ορόφων. Αυτό γινόταν κυρίως με δύο τρόπους: ή με την παρεμβολή ενός είδους βάρους μεταξύ ποδιάς και γείσου, ή με την απευθείας έδραση του πλαισίου στο διαχωριστικό. Στην τελευταία περίπτωση, υπήρχε ένας πίνακας κάτω από την ποδιά του παραθύρου (ένα είδος θωρακίου), που συνήθως ήταν διακοσμημένο με γεωμετρικά σχήματα, ή είχε μπροστά του σειρά από πήλινους κιονίσκους (ψευδοστηθαίο με μπαλουστρες), χαρακτηριστικό βέβαια της όψιμης περιόδου.

Εικ. 189. Ψευδοστηθαίο με μπαλούστρες στο κτίριο στη γωνία Πραξιτέλους – Σωτήρος Διος

Εικ. 190. Ψευδοστηθαίο με μπαλούστρες στο Παλαιό Ταχυδρομείο

Όλα τα ανοίγματα έφεραν στη στέγη τους οριζόντια γείσα ή και πλήρη αετώματα. Όχι σπάνια, μεταξύ των πλαισίων και των γείσων παρεμβάλλονταν ζωφόροι (φρίζες), αν φυσικά επαρκούσε το συνολικό ύψος του ορόφου. Στην όψιμη περίοδο εμφανίστηκαν τα τυποποιημένα μικρά φουρούσια (συνήθως πήλινα), που ήρθαν να προστεθούν ακριβώς κάτω από τα γείσα των παραθύρων. Μάλιστα, ήταν χαρακτηριστικό ότι για να συμπληρωθεί η αισθητική ισορροπία του συνόλου, προστέθηκε στο πλάι του πλαισίου μια επιπλέον κατακόρυφη ζώνη, ίση με το πάχος των φουρουσιών. Σημειώνουμε, τέλος, ότι τα παράθυρα του ισογείου και γενικά της κατώτερης ζώνης δεν είχαν υποχρεωτικά γείσα.

Εικ. 191. Τμήμα διακοσμητικής ζώνης στο κτίριο στην οδό Ανδρούτσου 151

Εικ. 192. Πλήρης αετωματική στέγη παραθύρου στο κτίριο στην γωνία Μπουμπουλίνας – Κουντουριώτου

Εικ. 193. Πλήρης αετωματική στέγη παραθύρου και τμήμα διακοσμητικής ζώνης στο κτίριο στη γωνία Ελ. Βενιζέλου – Κολοκοτρώνη

Μια επίσης αρκετά διαδεδομένη αντιμετώπιση στη μορφολόγηση των ανοιγμάτων, ήταν η ανάδειξή τους με παραστάδες που έφεραν θριγκό. Ο ρυθμός και γενικότερα η πλαστική επεξεργασία των παραστάδων, προσέφερε μεγάλη ποικιλία διακοσμητικών συνθέσεων, και συγχρόνως ενίσχυε το μνημειακό ύφος στην αρχιτεκτονική των όψεων. Αντίθετως, εκείνες που έφεραν επίκρανο σε απομίμηση του ιωνικού κιονόκρανου (και τις οποίες αποδίδουμε κυρίως στον Τσίλλερ) χρησιμοποιήθηκαν σπάνια, καθώς απαιτούσαν σχεδιαστική και κατασκευαστική ακρίβεια, και επιπλέον επειδή η εφαρμογή τους, στον επίπεδο κορμό της παραστάδας, δύσκολα έδινε θετικό αποτέλεσμα.

Χαρακτηριστικό πάντως της τάσης για πιο διακοσμητική έκφραση, ήταν η πλαστική διαμόρφωση του κορμού των παραστάδων. Αυτή συνήθως γινόταν με δύο τρόπους: είτε με την εφαρμογή ενός είδους πλαισίου, που τόνιζε το εξωτερικό περίγραμμα του κορμού, είτε με τη συνηθισμένη χρήση των κάθετων ραβδώσεων. Όσον αφορά την τελευταία περίπτωση έχουμε να παρατηρήσουμε ότι ήταν αρκετά δύσκολη η διαμόρφωση ομοιόμορφων ραβδώσεων με τη μέθοδο του τραβηχτού κονιάματος έτσι, προτιμούσαν τον προκατασκευασμένο κορμό παραστάδας, ο οποίος μάλιστα παραγόταν σε ένα συγκεκριμένο ύψος. Φυσικά, το υπόλοιπο τμήμα του (μέχρι τη βάση) γινόταν επίπεδο και κατά τον παραδοσιακό πάντα τρόπο. Εξάλλου μετά το 1910, γενικεύτηκε η χρήση προκατασκευασμένων επίπλαστων στοιχείων, που διαδόθηκαν ευρύτατα.

Εικ. 194. Παραστάδες με ραβδώσεις στο κτίριο στη γωνία
Γρ. Λαμπράκη – Καραολή και Δημητρίου

Εικ. 195. Παραστάδες με ραβδώσεις στο κτίριο στη γωνία
Γρ. Λαμπράκη – Τσαμαδού

Τα τοξωτά ανοίγματα, είχαν πιο περιορισμένη εφαρμογή, παρόλο που η παρουσία τους ενίσχυε το διακοσμητικό χαρακτήρα των όψεων. Αυτό οφειλόταν ίσως στην ιδιαίζουσα προσαρμογή (εσωτερικά) του κουφώματος, που στην προκειμένη περίπτωση θα έπρεπε να παρουσίαζε συγκεκριμένες δυσκολίες.

Αρχικά στα παράθυρα είχαμε το σταθερό πλαίσιο στον τοίχο (κάσα) να έχει τη γνωστή μορφή με τις βαθμιδωτές ταινίες, το ακραίο κυμάτιο και την ελαφριά προς τα πλάγια εξοχή του ανωφλιού από τους πλευρικούς ορθοστάτες. το οποίο γινόταν με λεπτά σανίδια, αργότερα όμως επικράτησε να διαμορφώνεται στο "τραβηχτό" κονίαμα. Πάντως το πρώιμο παράθυρο, το λεγόμενο γερμανικό, ήταν εξ ολοκλήρου ξύλινο και αντικατέστησε το προϋπάρχον με τα απλά καρφωτά σκούρα. Επίσης, έως τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα, δεν ήταν σπάνια τα παράθυρα που είχαν εξωτερικά τζαμιλίκια και εσωτερικά ταμπλαδωτά σκούρα. Αντίθετα δηλαδή από το σύστημα που γενικά επικράτησε.

Το γερμανικό παράθυρο είχε για σκούρα δύο φύλλα με τη μορφή τελάρων, μέσα στα οποία ήταν περασμένες οι περσίδες (γρίλλιες). Αρκετές φορές το κάτω μισό των φύλλων περιείχε ένα κινητό τελάρο με γρίλλιες, στρεφόμενο στην πάνω στενή πλευρά του σε μεντεσέδες. Επίσης, οι γρίλλιες των φύλλων μπορούσαν να κινηθούν περί το διαμήκη άξονά τους, πιασμένες όλες μαζί σε μια βέργα (χερούλι) στην εσωτερική πλευρά του παραθύρου. Τόσο τα κινητά τελάρα (τεπέγκια), όσο και οι στρεφόμενες γρίλλιες, επέτρεπαν τη ρύθμιση του φωτισμού στο εσωτερικό του δωματίου, αλλά και τη δυνατότητα οπτικής επικοινωνίας προς τα έξω, χωρίς να είναι

απαραίτητο το άνοιγμα των σκούρων (των πατζουριών). Όμως, παρά τη λειτουργικότητά του, το γερμανικό παράθυρο αποδείχτηκε ελαττωματικό, καθώς η ξύλινη κατασκευή του, δηλαδή τα σκούρα και το πλαίσιο, βρισκόταν στην ίδια περασιά με το εξωτερικό επίπεδο του τοίχου, και αυτό είχε ως αποτέλεσμα την έκθεσή της στις καιρικές συνθήκες και τη γρήγορη φθορά της. Έτσι αργότερα αντικαταστάθηκε με το λεγόμενο γαλλικό παράθυρο, το οποίο τοποθετούνταν στην εσωτερική πλευρά του ανοίγματος (επομένως ήταν καλύτερα προστατευμένο) και επιπλέον τα παντζούρια του διαιρούνταν κατακόρυφα σε δύο ή περισσότερα στενά φύλλα, με αποτέλεσμα να διπλώνουν μέσα στο άνοιγμα και να προστατεύονται από τους λαμπάδες και το πρέκι του παραθύρου. Μετά το 1880, διαδόθηκε ευρύτατα αυτός ο τύπος παραθύρου, ο οποίος μάλιστα διατηρήθηκε έως την περίοδο του μεσοπολέμου. Το γερμανικό παράθυρο χρησιμοποιήθηκε, κυρίως, μόνο για την εξυπηρέτηση των δωματίων που έβλεπαν στον ακάλυπτο των σπιτιών.

Εικ. 196.

Στην διπλανή φωτογραφία παρατηρούμε το κλασικό παράθυρο γερμανικού τύπου στο κτίριο στην οδό Λεωσθένους 26 με ρυθμιζόμενες γρίλλιες και κινητά τεμπέκια. Το πλαίσιο του παραθύρου είναι ξύλινο όπως άλλωστε συνηθιζόταν στην πρώιμη περίοδο.

Παρακάτω ακολουθούν μερικές φωτογραφίες με πολύ όμορφες πλαισιώσεις παραθύρων των νεοκλασικών του Πειραιά με κορινθιακά επίκρανα σε παραστάδες κ.ά.

Εικ. 197. Το Μέγαρο Μεταξά

Εικ. 198. Το κτίριο στην οδό Υψηλάντου 111

Εικ. 199. Το κτίριο στη γωνία Βασ. Γεωργίου Α' - Πραξιτέλους

Εικ. 200. Το κτίριο στη γωνία Υψηλάντου – Β' Μεραρχίας

Οι εξώθυρες αποτελούσαν πραγματικά μια ιδιόρρυθμη, και συγχρόνως μια αυτοδύναμη και στερεότυπα επαναλαμβανόμενη, μορφολογική ενότητα. Έτσι στην αρχιτεκτονική της διαμόρφωση παρατηρούμε ότι η χρήση του απλού (όπως και στα παράθυρα) πλαισίου με τις διαβαθμίσεις του μετώπου σε ταινίες, υπήρξε πολύ σπάνια στα σπίτια, σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε στα μνημειακά δημόσια κτίρια. Η συνήθης μορφή της ήταν με παραστάδες και οριζόντιο υπέρθυρο.

Η αρχιτεκτονική συγκρότηση των εξωθύρων γινόταν με ορθοστάτες σε μορφή παραστάδων και υπερκείμενος θριγκός, ενίοτε συνδυασμένος με αετωματική στέψη. Το υλικό ήταν οπωσδήποτε το μάρμαρο για τα δύο ή τρία εξωτερικά σκαλοπάτια και για το κατώτερο ήμισυ των παραστάδων -τουλάχιστον σε ύψος 1-1,50 μ. Από εκεί και πάνω, το σύνολο διαμορφωνόταν με το κονίαμα. Βέβαια στην περίπτωση κορινθιακών ή ανακλιντροειδών επίκρανων, αυτά ήταν κεραμικά ή μαρμάρια. Τελικά, η τυποποίηση σφράγισε τη μορφή και την κατασκευή του κουφώματος. Όλα τα στοιχεία των θυρόφυλλων (ορθοστάτες, τραβέρσες, ταμπλάδες) ήταν φορτωμένα με διακοσμήσεις (κορνίζες, σκαλίσματα που απέδιδαν κυμάτια, φρίζες και γείσα - πολλές φορές με φουρυσάκια, πρισματικές "φούσκες" στους ταμπλάδες, αρμοκάλυπτρο με μορφή ημικίονα, μπάζες, κοντραμπάζες κ.ά.) οι οποίες φυσικά, όχι μόνο εξέφραζαν στυλιστικά το πνεύμα της εποχής, αλλά συγχρόνως αποδείκνυαν την ύπαρξη μιας υψηλής στάθμης ξυλουργικής τέχνης, που φαίνεται ότι είχε επιτευχθεί ήδη από την πρώτη οθωνική περίοδο.

Εικ. 201. Η εξώθυρα του Παλαιού Ταχυδρομείου. Ημικυκλικό τόξο με διπλές εξ ολοκλήρου μαρμαρίνες παραστάδες, με τριμερή, επίσης μαρμάρινο, θρίγκο.

Εικ. 202. Η εξώθυρα της οικία Χριστοπούλου στην οδό Καραϊσκού 161, με στέψη αετώματος και εξ ολοκλήρου μαρμαρίνες παραστάδες. Εξώθυρα σε μορφή ασητηρού κλασικισμού.

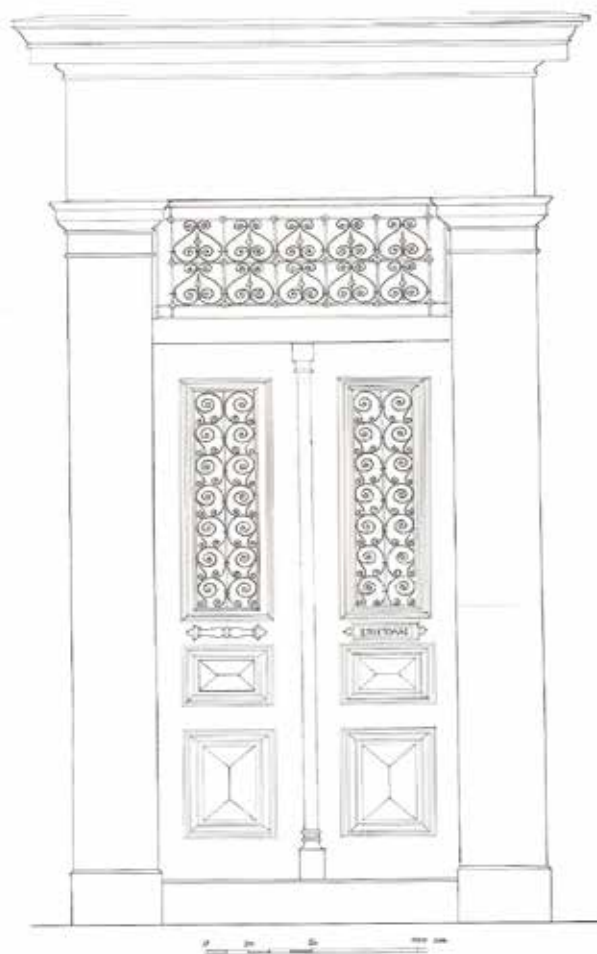
Εικ. 203. Η εξώθυρα της οικίας στην οδό Περικλέους 13. Ο πιο διαδεδομένος τύπος επίστεψης θυρώματος με τριμερή θρίγκο, ενώ οι παραστάδες είναι μόνο κατά το 1/3 επενδυμένες με μάρμαρο.

Εικ. 204. Η εξώθυρα της οικίας στην οδό Κολοκοτρώνη 61 με εξ ολοκλήρου μαρμάρινες παραστάδες και επίσης μαρμάρινη επίστεψη.

Οι εξώθυρες αποτελούσαν αναπόσπαστο τμήμα της μορφολογικής συγκρότησης των προσόψεων. Η κατασκευή και η σύνθεσή τους ήταν τυποποιημένες, και επομένως διατηρήθηκαν χωρίς ουσιαστικές παραλλαγές, για μεγάλο χρονικό διάστημα, μεγαλύτερο από μισό αιώνα. Ήταν κατά κανόνα δίφυλλες και "περαστές", δηλαδή με σκελετό και ενδιάμεσους ταμπλάδες. Η ξυλεία τους έπρεπε να είναι ποιοτικά ανώτερη από εκείνη των υπόλοιπων κουφωμάτων, και η όλη δομή τους πιο στιβαρή για να προστατεύουν αποτελεσματικά τους ενοίκους και την περιουσία τους. Συνήθως στο πάνω μέρος του ανοίγματος της θύρας χωριζόταν με μια οριζόντια δοκό (μεσοκάσι ή μπουγιουντρούκι) ένας φεγγίτης με περίτεχνη εξωτερική σιδεριά και εσωτερικό σταθερό τζάμι. Τα φύλλα της θύρας είχαν ισχυρό σκελετό (πάχος 6 εκ. και πλάτος 9-12 εκ.) και ανάμεσα στις οριζόντιες τραβέρσες διαμορφώνονταν μεγάλοι φεγγίτες στο πάνω μέρος κάθε φύλλου (με κινητά εσωτερικά τζαμιλίκια) και δύο ταμπλάδες στο κάτω. Από αυτούς ο ανώτερος (στο ύψος περίπου της χειρολαβής) ήταν οριζόντιος (ονομαζόταν πεθαμένος) ενώ ο κατώτερος κατακόρυφος. Στην κατώτατη τραβέρσα κολλούσαν μια ενισχυτική σανίδα, την κόντρα μπάζα. Οι ταμπλάδες είχαν διακοσμητικές κυφώσεις πρισματικής μορφής (φούσκες), ενώ πλαισιώνονταν από πολλαπλά κυμάτια (γλυπτά ή καρφωτά στις άκρες του σκελετού). Και στο σκελετό των φύλλων υπήρχαν συνήθως πρόσθετα κλασικιστικά στοιχεία, όπως γείσα (τα οποία καρφώνονταν στην ανώτερη τραβέρσα κάθε φύλλου) ή ακόμη, ολόκληρα τριγωνικά ή καμπύλα (σε μεταγενέστερη φάση) αετώματα. Τέλος,

χαρακτηριστικό ήταν το λεπτό ημικυλινδρικό ξύλο, που στερεωνόταν στην άκρη το ενός φύλλου για να κλείνει το μεσαίο κατακόρυφο αρμό της πόρτας, που συχνά είχε μορφή υψίκορμου κορινθιακού κιονίσκου. Σε αρκετά μεταγενέστερη περίοδο και ενώ η αρχιτεκτονική των σπιτιών είχε ήδη μεταβληθεί σημαντικά, χρησιμοποιήθηκαν ορισμένες μορφολογικές παραλλαγές και στις εξώθυρες, σύμφωνα με τις νεωτεριστικές αισθητικές τάσεις του 1900. Παρ' όλα αυτά, η γενική μορφολογική και κατασκευαστική συγκρότησή τους διατηρήθηκε έως τα τέλη της δεκαετίας του 1920, ως αναπόσπαστο τμήμα της συντηρητικής δομής της όψιμης αθηναϊκής αρχιτεκτονικής.

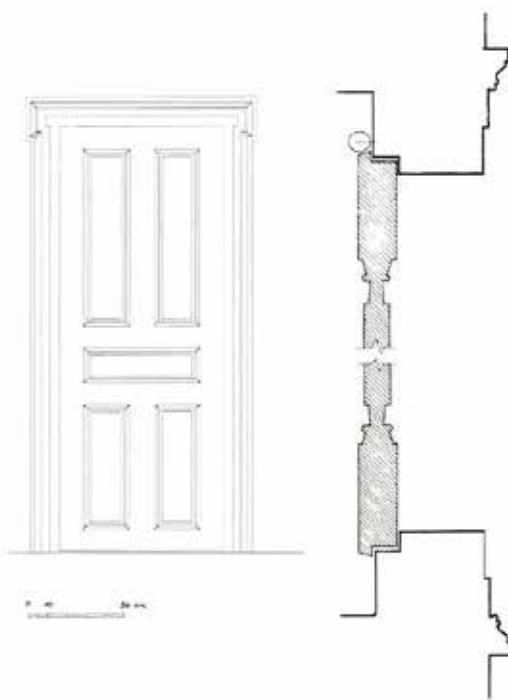

Εικ. 205. Η τυπική εξώθυρα
(πηγή: Μ. Μπίρης, Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875 – 1925, σελ. 164)

Επίσης, κατά τη διάρκεια αυτής της μεταβατικής περιόδου, οι μεταβολές στη γενικότερη διαμόρφωση του επίπλαστου διακόσμου των όψεων υπήρξαν ασφαλώς ουσιαστικές. Έτσι, παράλληλα με την απόκλιση από το ρυθμολογικό σύστημα του κλασικισμού, υποχώρησε σημαντικά και η τέχνη των τραβηχτών κονιαμάτων, για να αντικατασταθεί από την αρκετά απλούστερη εφαρμογή των προκατασκευασμένων διακοσμητικών μοτίβων επάνω στο επίπεδο της πρόσοψης. Ως υλικό των διακοσμητικών ευρύτατα χρησιμοποιήθηκαν μίγματα υδραυλικών κονιών και γύψου, εμπλουτισμένα με πριονίδια ή χαρτόμαζα, καθώς και προσθήκη ελαιωδών ουσιών, για μεγαλύτερη αντοχή στις συνθήκες του περιβάλλοντος.

Για τα εσωτερικά και τα εξωτερικά κουφώματα φαίνεται ότι υπήρξε σημαντική τυποποίηση των στοιχείων, σε τέτοιο βαθμό που οι τελικές μορφές να μην υφίστανται παρά επουσιώδεις μεταβολές με την πάροδο του χρόνου. Ακόμη, θα πρέπει από την αρχή να σημειώσουμε ότι από την προσεκτική επιλογή των ξύλων και την άριστη επεξεργασία τους, προέκυπταν στέρεα και συγχρόνως ελαφριά κουφώματα, με αξιοσημείωτη αντοχή στην επί δεκαετίες αδιάκοπη λειτουργία τους. Εξάλλου, το ιδιαίτερα ξηρό αστικό κλίμα συνέβαλλε σημαντικά στη μακροβιότητα όλων ανεξαιρέτως των ξύλινων στοιχείων των κτιρίων

Για τις εσωτερικές πόρτες των δωματίων χρησιμοποιούσαν συνήθως την κοινή λευκή ξυλεία, τόσο για το ακίνητο πλαίσιό τους (κάσες, περβάζια), όσο και για τα φύλλα. Στην περίοδο του κλασικισμού, τα φύλλα ήταν κατά κανόνα "περαστά", με λεπτά δηλαδή σανίδια περασμένα -σε γκινισιές- στα ξύλα ενός απλού σκελετού (του τελάρου). Επομένως, αυτός ο σκελετός ήταν εμφανής και σχημάτιζε μαζί με τα γεμίσματα (τους ταμπλάδες) μια καθορισμένη και συνήθως επαναλαμβανόμενη μορφή: ανά δύο ορθογώνιοι ταμπλάδες σε κατακόρυφη θέση, στο πάνω και το κάτω μέρος του φύλλου, οι οποίοι χωρίζονταν με έναν οριζόντιο. Έτσι στην κατασκευή του το φύλλο αποτελούνταν από δύο μονοκόμματα "μπόια" (δηλαδή κατακόρυφα πλαϊνά) και ένα διακοπτόμενο, λίγο στενότερο κεντρικό, καθώς και τέσσερις τραβέρσες στο πλάτος του φύλλου.

Εικ. 206. Όψη και τομή εσωτερικής πόρτας
(πηγή: Μ. Μπίρης, Αθηναϊκή αρχιτεκτονική 1875 – 1925, σελ. 162)

Συνήθως σε όλο το μήκος των ξύλων του σκελετού (προς το μέσα μέρος) τοποθετούνταν διακοσμητικά κυμάτια, τα οποία πλαισίωναν τους ταμπλάδες. Αυτά είχαν κατά κανόνα τη μορφή λέσβιου κυματίου με αστράγαλο (κορδόνη). Υπήρχαν όμως και πόρτες (ιδιαίτερα, οι μεγάλες δίφυλλες) με πιο σύνθετη διακόσμηση. Επίσης, ήταν πολύ συνηθισμένο το σταθερό πλαίσιο στον τοίχο (κάσα) να έχει τη γνωστή μορφή με τις βαθμιδωτές ταινίες, το ακραίο κυμάτιο και την ελαφριά προς τα πλάγια εξοχή του ανωφλιού από τους πλευρικούς ορθοστάτες.

3.8. Φουρούσια και κιγκλιδώματα μπαλκονιών

Τα φουρούσια (ή αλλιώς κιλίβαντες) των μπαλκονιών, έχουν διαμορφωθεί μέσα από την παράδοση του ευρωπαϊκού Κλασικισμού (ανταποκρινόταν φυσικά στο πρότυπο του γεισίποδα) δεν παρέμειναν ποτέ αδρανής ως μορφή, αλλά είχαν μια σταδιακή εξέλιξη που εκφράστηκε μάλιστα με πολλές παραλλαγές.

Οι λιτοί μαρμαρίνοι πρόβολοι, οι οποίοι ήταν πλευρικά επίπεδοι και είχαν καμπυλόσχημη την κάτω επιφάνεια ανήκουν στην πιο πρώιμη μορφή των φουρουσιών. Ο τύπος τους είχε ασφαλώς δυτική προέλευση και ταυτίζεται με ανάλογα στοιχεία που συναντούμε στα Επτάνησα, τη δυτική Πελοπόννησο και τα νησιά του Αιγαίου. Εξίσου πρώιμες ήταν οι διακριτικές διακοσμήσεις με τους έλικες, οι οποίοι κατά κάποιο τρόπο αποτελούσαν ένα εγγεγραμμένο σχήμα (συχνά εγχάρακτο).

Εικ. 207. Κτίριο στην οδό Λεωσθένους 28

Εικ. 208. Κτίριο στη γωνία Ανδρούτσου - Ευαγγελιστρίας

Εικ. 209. Κτίριο στην οδό Υψηλάντου 111

Εικ. 210. Κτίριο στη γωνία Νοταρά - Ευαγγελιστρίας

Με βάση αυτό το σχήμα δημιουργήθηκε ένας τύπος φουρτουσιών με περισσότερο τεκτονική αντίληψη, όπου υπήρχε πλήρης πλαστική επεξεργασία (έλικας στη βάση του προβόλου, πλοχμοί και άνθη, φύλλα ακάνθου κ.λπ.), η οποία όμως συνδυαζόταν με στοιχεία που ανάγονταν στο λιτό πνεύμα των αρχικών τύπων.

Εικ. 211. Κτίριο στη γωνία Κολοκοτρώνη – Καραολή και Δημητρίου

Στη συνέχεια έχουμε την εμφάνιση ενός νέου τύπου αποδεσμευμένο από μορφολογικές προσμίξεις, εξελικτικά ολοκληρωμένο και αισθητικά αυτοδύναμο. Το στοιχείο αυτό τυποποιήθηκε (προσαρμοσμένο στη μορφολογική συγκρότηση του εξώστη) με σκοπό να παραχθεί σε πολύ μεγάλους αριθμούς στα μαρμαράδικα της περιοχής. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη διατήρηση της ποιότητας του γλυπτού του διακόσμου, με την αρμονική χάραξη των πλευρικών ελίκων, το απαραίτητο φύλλο άκανθας στη βάση του, τους μίσχους και τα άνθη κρίνου που εκφύονται από τη μασχάλη του μεγάλου έλικα.

Εικ. 212.

Κτίριο στη γωνία Κουντουριώτου – Μπουμπουλίνας

Εικ. 213.

Κτίριο στη γωνία Καραϊσκού – Καραολή και Δημητρίου

Εικ. 214. Κτίριο στη γωνία Κολοκοτρώνη - Τσαμαδού

Την όψιμη περίοδο, αυτή η εύρωστη και οργανική διάπλαση του παραπάνω τύπου αποδυναμώθηκε, οδηγώντας σταδιακά σε μια πιο παθητική, αδρανή και διακοσμητική έκφραση. Αποτέλεσμα αυτής της αποδυνάμωσης της ήταν ο περιορισμός του μεγέθους των ελίκων και κάποιες φορές η αντιστροφή της φοράς τους, προκειμένου να μειωθεί σημαντικά ο έως τότε προβαλλόμενος στατικός χαρακτήρας τους. Το σχήμα αυτό κυριάρχησε στην αρχιτεκτονική του 1900 και μετά. Αργότερα (έως και την τρίτη δεκαετία του 20ού αιώνα) η ισχυρή εκτροπή από το πνεύμα του "παραδοσιακού" κλασικισμού εκφράστηκε με την προσαρμογή στη μορφή των φουρουσιών ενός πλαστικά άτονου, ελλειπτικού έλικα, ή ακόμη και με την οριστική αφαίρεσή του.

Με το πέρασμα των χρόνων πολλές και σημαντικές ήταν οι αλλαγές που είχαμε στη μορφή και στους τύπους των κιγκλιδωμάτων στους εξώστες. Τα στοιχεία αυτά σπάνια αποτελούσαν προϊόντα της μαρμαρικής τέχνης. Μια από τις ελάχιστες εξαιρέσεις είναι τα στηθαία των μικρών εξωστών στο κτίριο του Παλαιού Ταχυδρομείου.

Εικ. 215. Ο εξώστης στην κεντρική όψη του Παλαιού Ταχυδρομείου

Όμως, στο μέσο αστικό σπίτι της εποχής αυτής ήταν φυσικά αδύνατη η χρησιμοποίηση στηθαίων από ολόγλυφα μάρμαρα λόγω του πολύ μεγάλου κόστους τους. Έτσι προτιμήθηκε το ελαφρύ και απλό στην εφαρμογή του μεταλλικό κιγκλίδωμα. Από την οθωνική περίοδο έως και την τρίτη δεκαετία του 20ού αιώνα, διακρίνουμε κυρίως τέσσερις κατηγορίες αυτού του είδους. Στην πρωιμότερη φάση, διαδίδεται ένας εύχρηστος και φτηνός τύπος που αποτελείται από βεργία, και μπορεί να εφαρμοστεί σε γεωμετρικά σχήματα, γραμμικά ή με συνδυασμό τμημάτων κύκλου.

Εικ. 216. Κτίριο στην οδό Λεωσθένους 28

Εικ. 217. Κτίριο στην οδό Πλάτωνος 11

Τα βεργία ήταν φυσικά σφυρήλατα και ορθογώνιας διατομής. Αργότερα, σε προσόψεις με ιδιαίτερες καλλιτεχνικές προθέσεις, εφαρμόστηκαν χυτοσίδηρά κιγκλιδώματα (εισαγωγής από ευρωπαϊκές βιομηχανίες), που είχαν λεπτά διακοσμητικά μοτίβα, πάντα με εμφανή γεωμετρική τάξη στην οργάνωσή τους. Την πυκνότητα και την ακρίβεια των σχημάτων σε συνδυασμό με την ανώτερη ποιότητα εφαρμογής στο χυτοσίδηρο των κιγκλιδωμάτων εκείνης της εποχής σπάνια θα συναντήσουμε σε αντίστοιχα μεταγενέστερων φάσεων.

Εικ. 218. Το κτίριο στην οδό Ανδρούτσου 121

Εικ. 219. Το κτίριο στην οδό Ανδρούτσου 153

Εικ. 220. Το κτίριο στη γωνία Κουντουριώτου – Μπουμπουλίνας

Εικ. 221. Το κτίριο στην οδό Κολοκοτρώνη 61

Κατά την επόμενη περίοδο (τελευταίο τέταρτο του 19ου και αρχές του 20ού αιώνα) επικράτησαν δύο βασικοί τύποι. Ο ένας υπήρξε αυθεντική προσφορά της αθηναϊκής σιδηρουργικής τέχνης, μια δημιουργία βασισμένη και πάλι στο σφυρήλατο σίδηρο. Τα κιγκλιδώματα έχουν τη λεπτότητα και την ακρίβεια γραμμικού σχεδίου, καθώς τα βεργία κάμπτονται σε μεγάλους ή μικρότερους έλικες, ενώ στα μεταξύ τους κενά αναφύονται μίσχοι που κοσμούνται με άνθη ή ρόδακες. Τα θέματα είναι διαταγμένα συμμετρικά και τυποποιημένα, στα επαναλαμβανόμενα μεγέθη των εξωστών.

Οι ορθοστάτες ήταν βέβαια από χυτοσίδηρο, διαμορφωμένοι σε μια χαρακτηριστική κλασικίζουσα μορφή που απέληγε σε διακοσμητικό "πόμολο", ενίοτε από λευκή πορσελάνη ενώ στη βάση τους, πακτώνονταν στο πάχος της μαρμάρινης πλάκας.

Εικ. 222. Το κτίριο στη γωνία Κουντουριώτου – Μπουμπουλίνας

Εικ. 223. Το κτίριο στη γωνία Πραξιτέλους - Μπουμπουλίνας

Εικ. 224. Το κτίριο στη γωνία Καραΐσκου – Καραολή και Δημητρίου

Τελικά επανήλθαν και οι χυτοσιδηρές κατασκευές (εγχώριας πλέον παραγωγής), όμως εντελώς διαφορετικής αισθητικής αντίληψης από εκείνες που γνωρίσαμε κατά την πρώτη οθωνική περίοδο. Η νέα αυτή αντίληψη συμβάδιζε με την τρέχουσα επίπλαστη μορφολόγηση, που διέκρινε τη μετάβαση του κλασικισμού στην όψιμη φάση του (δηλαδή μετά το 1880), βασισμένη σε ένα θεματολόγιο που διέδωσε σε μια εντυπωσιακή ποικιλία μοτίβων ο Ε. Τσίλλερ. Οι γνωστές παραστάσεις από τη φύση, τη μυθολογία και τη θεματολογία της αρχαίας ελληνικής τέχνης (ανθέμια, ερωτιδείς και βότρυες, κύκνοι και γρύπες κ.ά.), παίρνουν πλέον την θέση των τύπων που περιγράψαμε παραπάνω.

Εικ. 225. Το κτίριο στη γωνία Νοταρά - Ευαγγελιστρίας

Εικ. 226. Το κτίριο στη γωνία Κολοκοτρώνη – Καραολή και Δημητρίου

Εικ. 227. Κτίριο στην οδό Υψηλάντου 51

Εικ. 228. Το κτίριο στην οδό Λεωσθένους 26

Οι καλλιτεχνικές εργασίες σε χυτοσίδηρο γνώρισαν την εποχή εκείνη σημαντική ώθηση. Επιπλέον ένα μεγάλο μέρος του χρησιμοποιούμενου οικοδομικού υλικού ήταν προκατασκευασμένο, και απλώς εφαρμοζόταν κατά το κτίσιμο των σπιτιών. Ορισμένα στοιχεία του κτιρίου έχουν σταθερές διαστάσεις όπως π.χ. το πλάτος και το μήκος των μπαλκονιών, το μέγεθος των ανοιγμάτων, οι γενικές διαστάσεις των εσωτερικών κλιμακοστάσιων, οι ρυθμικές αναλογίες των προσόψεων κ.λπ. Έτσι κατά τη διάρκεια της κατασκευής των κτιρίων μεταφέρονταν στο εργοτάξιο φουρούσια (για να πακτωθούν σε όλο το πάχος του φέροντος τοίχου) και οι μαρμάρινες πλάκες των μπαλκονιών, τα μαρμάρινα τμήματα των παραστάδων των εξωθυρών (οι σουβέδες) και οι εξωτερικές βαθμίδες, οι σιδεριές των κιγκλιδωμάτων, τα ξύλινα κουφώματα και πλήθος άλλων στοιχείων (π.χ. οι κεραμικές διακοσμήσεις), τα οποία ήταν εύκολο να αγοραστούν στις "μάντρες" εκείνης της εποχής.

3.9. Οι χρωματισμοί των κτιρίων

Είναι λίγα τα συμπεράσματα για τους χρωματισμούς των κτιρίων που μπορούν να βγουν λόγω των φθορών από τις συνθήκες του περιβάλλοντος, τη ρύπανση της ατμόσφαιρας και τις αλλεπάλληλες επιστρώσεις των κατά καιρούς ανακαινίσεων υπήρξαν ολοκληρωτικές.

Εφαρμόζονταν κυρίως τα υδροχρώματα από ορυκτές πρώτες ύλες. Έτσι υπήρχαν χρώματα με γαιώδη προέλευση, όπως οι διαβαθμίσεις της ώχρας και οι σιένες, η ούμπρα (σκιερό καφέ), το μπλε-ουλτραμαρίνα (λουλακί), μερικά πράσινα κ.λπ. Επίσης, σε άμεση σχέση με οξειδία ορισμένων στοιχείων -κοβάλτιο, χρώμιο, κάδμιο κ.ά.- είχαμε μπλε, κίτρινο, πράσινο, κόκκινο, και άλλα χρώματα, όπως το λευκό του "τσίγκου" ή του μολύβδου. Εκείνο πάντως που είχε μεγάλη σημασία ήταν ότι ανάλογα με την επεξεργασία και τις προσμίξεις των χρωμάτων, μπορούσε κανείς να πετύχει μια ήπια και "γαιώδη" απόχρωση, που σε μεγάλο βαθμό προσέφερε φυσικότητα στις αρχιτεκτονικές μορφές.

Πάνω στην απόλυτα επίπεδη επιφάνεια του τρίτου και τελευταίου κατά σειρά κονιάματος του τοίχου, το οποίο ήταν και το πιο λεπτό, γινόταν η βαφή. Για να αποδοθεί κάποια φρεσκάδα και φωτεινότητα στον τόνο, περνούσαν προηγουμένως τις επιφάνειες με λευκό. Βέβαια αυτό ήταν περιττό, στην περίπτωση που το τελευταίο στρώμα ήταν καθαρή μαρμαροκονία.

Για τα λευκά μέλη, ανακάτευαν πάντοτε σε ελάχιστη ποσότητα, μαύρο, γαλάζιο και κίτρινο, με σκοπό να αποφύγουν την παγερή λευκότητα της επιφάνειας (ιδιαίτερα στο σκληρό αττικό φως) και να της προσδώσουν διαφάνεια ανάλογη εκείνης του κατεργασμένου μαρμάρου. Όσον αφορά τα κεραμικά επιπλαστα στοιχεία, παρόλο που σε μεταγενέστερες περιόδους επικράτησε η αντίληψη να αφήνονται στο φυσικό τους τόνο, ο "δογματικός" κλασικισμός τα ήθελε οπωσδήποτε λευκά.

Για τις αδιάσπαστες επιφάνειες των τοίχων έδιναν συνήθως τις απαλές αποχρώσεις της ώχρας. Αυτές έτειναν κυρίως προς τους "γαιώδεις" τόνους ή τους ανοιχτότερους, χωρίς όμως να κυριαρχεί το ωμό κίτρινο. Πάντοτε με την πρόσμιξη άλλων χρωμάτων, όπως το μπλε, το κόκκινο, τη σιένα ή το μαύρο, ο τελικός τόνος αποκτούσε ένα φυσικό βάθος.

Για τη ζωφόρο ή αλλιώς τη φριζα που έτρεχε στη σκιά του γείσου ένας σκοτεινός χρωματισμός στον τόνο του γκρι-μπλε, ήταν αυτός που ανταποκρινόταν περισσότερο στον κανόνα του "δογματικού" κλασικισμού. Κατά τον όψιμο κλασικισμό, δεν ήταν σπάνιο να χρωματίζεται η ζωφόρος -σε αντίθεση πάντα με το λευκό επιστύλιο- στον ίδιο τόνο με τις μεγάλες επιφάνειες των τοίχων.

Για τις επιφάνειες των τοίχων είχε επικρατήσει η συνήθεια να χρωματίζουν με λαδομπογιά την κατώτερη ζώνη, το λεγόμενο πασαμέντο (σε ύψος περίπου 1 μ.) των κοινόχρηστων χώρων (δηλαδή κλιμακοστάσια, προθάλαμοι, διάδρομοι, ακόμη και τα δωμάτια υποδοχής) σε μια απομίμηση ορθομαρμάρωσης. Καμιά φορά οι μεγάλες επιφάνειες των τοίχων ορίζονταν με περιμετρικές ταινίες σε "πίνακες", δηλαδή μικρότερες ορθογώνιες υποδιαίρεσεις, όπου συνήθως γινόταν επικόλληση ταπετσαρίας ευρωπαϊκού τύπου. Όμως, σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα χρησιμοποιούνταν χρώματα στις οροφές, που ζωγραφίζονταν σε όλη τους την

έκταση μέχρι τη συνάντησή τους (το τραχήλωμα) με τους περιμετρικούς τοίχους, εκεί όπου διαμορφωνόταν ένα διακοσμημένο περιθώριο. Η επιφάνεια που έπρεπε να καλύψουν τα χρώματα ("κόλλες", αργότερα όμως και λαδομπογιά) αποτελούνταν από απόλυτα λειασμένη λεπτόκοκκη μαρμαροκονία σε μίγμα με καθαρό και εντελώς σβυσμένο ασβέστη.

Οι τοιχογραφίες διακρίνονταν για την ακριβέστατη εφαρμογή του σχεδίου και την υψηλή ποιότητα των χρωματισμών. Για την τεχνική αυτής της ζωγραφικής δημιουργίας είναι γνωστό ότι στην πλειονότητά τους ήταν Ιταλοί οι ζωγράφοι εκείνοι που ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι στην Αθήνα και τον Πειραιά και αναλάμβαναν με ταπεινή αμοιβή να φιλοτεχνήσουν τις οροφές των δωματίων. Υπήρχαν φυσικά δίπλα τους και οι Έλληνες κοσμηματογράφοι (ή "κοσματογράφοι") απόφοιτοι του Πολυτεχνείου.

Είναι μεγάλος ο αριθμός των νεοκλασικών κτιρίων που έχουν διασωθεί μέχρι σήμερα. Περίπου εκατό είναι τα κτίρια που έχουν διασωθεί στην περιοχή μελέτης. Ο μεγαλύτερος αριθμός των κτιρίων αυτών καταστράφηκε κατά τον μεγάλο βομβαρδισμό του λιμανιού από τους "Συμμάχους" το 1944. Ένας άλλος σημαντικός αριθμός κατεδαφίστηκε κατά την διάρκεια των δεκαετιών του '50 και του '60. Χρονικό διάστημα κατά το οποίο υπήρχε τεράστια ανάγκη για στέγαση του πληθυσμού που αποφάσιζε να μείνει μόνιμα στον Πειραιά. Έτσι την μέχρι τότε θέση των νεοκλασικών, άρχισαν σιγά σιγά να παίρνουν οι μεγάλες πολυκατοικίες και ο Πειραιάς να μετατρέπεται σε μια πόλη από μετεόν.

Από τα κτίρια που έχουν διασωθεί αρκετά είναι αυτά που διατηρούνται σε άριστη ή πολύ καλή κατάσταση. Είναι κυρίως αυτά που στεγάζουν ή έχουν αγοραστεί από μεγάλες πολυεθνικές εταιρίες και σε αυτά λειτουργούν τα υποκαταστήματά τους. Μιλάμε κυρίως για τράπεζες και για εταιρίες ενδυμάτων, όπως το Μέγαρο Μεταξά. Πολύ καλή δουλειά στην διατήρηση των κτιρίων αυτών έχει γίνει και από τον Πειραιϊκό Σύνδεσμο, στην ιδιοκτησία του οποίου ανήκουν αρκετά νεοκλασικά και διατηρητέα κτίρια τα οποία έχουν αποκατασταθεί και ανακαινιστεί πρόσφατα ή βρίσκονται τώρα στο στάδιο της αποκατάστασης.

Αντίθετα από τα κτίρια που έχουν παραμείνει στα χέρια ιδιωτών, ελάχιστα είναι τα παραδείγματα τα οποία διατηρούνται σε καλή κατάσταση και στα οποία παραμένουν ακόμα οι ιδιοκτήτες τους, ενώ πολύ μεγάλος είναι ο αριθμός αυτών που έχουν εγκαταλειφθεί τελείως και είναι ένα βήμα πριν την κατεδάφιση. Κάποια άλλα χρησιμοποιούνται από δημόσιες ή δημοτικές υπηρεσίες όπως ωδεία, πολιτιστικοί – αθλητικοί σύλλογοι, πινακοθήκη, βιβλιοθήκη κτλ.

Μικρή είναι η προσπάθεια που γίνεται από το Δήμο Πειραιά, ώστε να αξιοποιηθούν κατάλληλα τα κτίρια αυτά και να παραμείνει αλώβητη η πλούσια αυτή πολιτισμική κληρονομιά. Πλήρως ανακαινισμένο είναι πλέον το Παλαιό Ταχυδρομείο, ενώ το Δημοτικό Θέατρο που είναι και το πιο χαρακτηριστικό κτίριο της πόλης σήμερα, βρίσκεται εδώ και πολλά χρόνια στο στάδιο της αποκατάστασης.

Στα κτίρια του Πειραιά, και λόγω της γειννίας με την Αθήνα, ακολουθήθηκαν πιστά η αρχιτεκτονική και τα πρότυπα κατασκευής της αθηναϊκής κατοικίας. Όμως οι αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες των κτιρίων εμφανίζουν ενδιαφέρον και σημαντική ποικιλία, εξαιτίας και της τάσης των κατοίκων να υπερβαίνουν τα αθηναϊκά πρότυπα.

Η μελέτη όλων των κατηγοριών και των αρχιτεκτονικών λεπτομερειών είναι πολυεπίπεδα χρήσιμη για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικών με τα υλικά, τους τρόπους κατασκευής και τις συνήθειες διαμόρφωσης των όψεων και των διακοσμητικών στοιχείων τους. Όλα τα παραπάνω έχουν και εκπαιδευτικό χαρακτήρα για τον μελετητή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Θανόπουλος Ν. (2007), **Τα Αθηναϊκά μνημειακά κτίρια του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου} αιώνα με διερεύνηση της κατασκευαστικής και στατικής μεθοδολογίας (1834 – 1916)**, τόμοι Α και Β, Σταμούλης ΑΕ: Αθήνα.

Μαλικούτη Σ. (2004), **Πειραιάς 1834 – 1912, Λειτουργική συγκρότηση και πολεοδομική εξέλιξη**, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς: Αθήνα.

Καρδαμίτση – Αδάμη Μ. και Μπίρης Μ. (2000), **Νεοκλασσική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα**, Μέλισσα: Αθήνα.

Μπίρης Μ. (1987), **Μισός αιώνας αθηναϊκής αρχιτεκτονικής 1875 – 1925**, Μέλισσα: Αθήνα.

Σταϊνχάουερ Γ. – Μαλικούτη Σ. – Τσοκόπουλος Β. (2000), **Πειραιάς: Κέντρο Ναυτιλίας και Πολιτισμού**, Έφεσος: Αθήνα.

Τσοκόπουλος Β. (1984), **Πειραιάς 1835 – 1870, Εισαγωγή στην ιστορία του ελληνικού Μάντσεστερ**, Καστανιώτης: Αθήνα.

Φιλιππίδης Δ. (1986), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.